

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Julianos Rimko
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodika ir tobulinimo
perspektyvos**

Vadovas: lekt. dr. A. Gorbatkov
Recenzentas: asist. V. Kilinskas

Vilnius, 2008

TURINYS

Ižanga.....	3
1. Baudžiamoji teisinė ir kriminalistinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristikos.....	5
1.1. Baudžiamoji teisinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristika.....	5
1.2. Kriminalistinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristika.....	15
2. Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo atskleidimo ir tyrimo planavimo ypatumai.....	28
2.1. Tyrimo pradžia ir pirminių duomenų, reikšmingų tyrimui, surinkimas.....	28
2.2. Tipinės tyrimo situacijos, versijos ir pagrindinės tyrimo kryptys.....	30
3. Atskirų proceso veiksmų atlikimo metodika tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus.....	39
3.1. Apžiūros.....	39
3.1.1. Įvykio vietos apžiūra.....	40
3.1.2. Daiktų apžiūra.....	43
3.1.3. Asmens apžiūra.....	44
3.2. Apklausos.....	45
3.2.1. Nukentėjusiojo apklausa.....	45
3.2.2. Liudytojo apklausa.....	48
3.2.3. Įtariamojo apklausa.....	50
3.3. Objektų tyrimai ir ekspertizės.....	52
3.3.1. Nukentėjusiojo ir įtariamojo teismo medicininis tyrimas (ekspertizė).....	53
3.3.2. Daiktų, pėdsakų tyrimas.....	55
4. Pagrindinės išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodikos tobulinimo kryptys.....	56
Išvados.....	60
Santrauka (lietuvių kalba).....	62
Santrauka (rusų kalba).....	63
Literatūros sąrašas.....	64

Ižanga

Problemos aktualumas

Išžaginimas ir seksualinis prievartavimas yra vienos iš nusikalstamų veikų žmogui, dar vadinamos „lytiniais nusikaltimais“. Šiais nusikaltimais yra kėsiniama į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹ kiekvienam žmogui garantuojamą laisvę, neliečiamumą, garbę ir orumą.

Vidutiniškai per metus 2001-2007 m. Lietuvoje buvo užregistruoti 224 išžaginimai, o seksualinio prievartavimo atvejų 2003-2007 metais - 151.² Šių nusikaltimų išaiškinamumo procentas nėra labai aukštas: vidutiniškai per šiuos metus buvo ištirta 61 proc. užregistruotų išžagintųjų ir 70 proc. – seksualinių prievartavimų. Nemaža dalis šių nusikaltimų yra padaroma nepilnamečių ir mažamečių atžvilgiu.

Baudžiamoji atsakomybė už seksualinį prievartavimą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) buvo numatyta tik 2000 metais.³ Tais pačiais metais buvo pakeista ir išžaginimo sudėtis. Po tokių pakeitimų šių veikų tyrimui nebuvo skiriama pakankamai dėmesio kriminalistikos ir baudžiamojo proceso literatūroje. Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo sudėtys buvo analizuotos paprastai teismų praktikoje.

Šis darbas aktualus tiek praktikai, tiek teorijai – jis gali užpildyti minėtas doktrinos spragas, gali būti naudingas pareigūnams, tiriantiems išžagintuosius ir seksualinius prievartavimus.

Darbo objektas, tikslas ir uždaviniai

Šio darbo objektas yra išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodika: šių nusikaltimų baudžiamoji teisinė ir kriminalistinė charakteristikos, nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo planavimo ypatumai, atskirų tyrimo veiksmų, turinčių tam tikros specifikos tiriant šiuos nusikaltimus, atlikimo ypatumai.

Darbo tikslas – atskleisti išžaginimo ir seksualinio prievartavimo nusikaltimų esmę, ypatumus, išanalizuoti šių nusikaltimų tyrimo eigą, specifiką, išryškinti problemas ir pasiūlyti galimus tyrimo metodikos tobulinimo kryptis. Šiam tikslui pasiekti yra iškeliami tokie pagrindiniai uždaviniai:

- išanalizuoti ir pateikti šių nusikaltimų baudžiamąją teisinę ir kriminalistinę charakteristikas;
- išnagrinėti šių nusikaltimų atskleidimo, tyrimo pradžios specifinius aspektus;
- apibendrinti susiklostančias tipines tyrimo situacijas, keliamas tipines tyrimo versijas;
- ištirti svarbiausių šių nusikaltimų tyrimui proceso veiksmų atlikimo ypatumus;
- pateikti pagrindines išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodikos tobulinimo kryptis.

¹ Lietuvos Respublikos KONSTITUCIJA//Valstybės žinios, 1992,Nr. 33-1014.

² Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos duomenys. [žiūrėta 2008 m. sausio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198>

³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas//Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

Metodai

Rašant šį darbą buvo naudoti tokie tyrimo metodai – istorinis, aprašymas, apibendrinimas, palyginimas, analizė, statistinis, teleologinis ir kai kurie kiti. Nagrinėjant baudžiamąją teisinę išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristiką daugiausiai rėmiausi istoriniu, lyginamuoju, teleologiniu, analizės ir aprašymo metodais, kriminalistinę šių nusikaltimų charakteristiką – analizės, statistiniu, apibendrinimo metodais. Atliekant nusikaltimų tyrimo analizę labai svarbūs yra analizės, statistinis, apibendrinimo metodai.

Darbo originalumas ir naujumas

Šį darbą galima laikyti pakankamai nauju. Jame po ilgos pertraukos ir pirmą kartą po BK ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau - BPK)⁴ įsigaliojimo pakankamai detaliam nagrinėjami išžaginimo tyrimo metodikos klausimai ir pirmą kartą Lietuvoje pateikiama seksualinio prievartavimo tyrimo metodika.

Darbe nagrinėtos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamoji teisinė ir kriminalistinė charakteristikos, šių nusikaltimų atskleidimo ir tyrimo planavimo specifika, atskirų proceso veiksmų atlikimo klausimai.

Šaltiniai

Rašant šį darbą rėmiausi Lietuvos ir užsienio autorių darbais, analizuojama teismų praktika, norminė medžiaga.

Pagrindiniai teorinės medžiagos šaltiniai yra N. Jablokovo,⁵ R. Belkino,⁶ I. Pantelejevo,⁷ S. Matulienės⁸ ir kitų mokslininkų darbai išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodikos tema ir atskirais kriminalistikos klausimais. Taip pat atskirais klausimams nagrinėti rėmiausi moksliniais straipsniais, pavyzdžiui, P. Kuconio,⁹ A. Garmaus,¹⁰ kitų mokslininkų darbais.

Buvo išanalizuotos ir apibendrintos 30 baudžiamųjų bylų dėl išžaginimų ir seksualinių prievartavimų, išnagrinėtų 2003-2007 m. Vilniaus apygardos teisme, ir 16 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarčių.

Darbe buvo analizuojami BK, BPK, Rusijos Federacijos,¹¹ Latvijos Respublikos¹² ir kai kurių kitų valstybių baudžiamieji kodeksai ir kiti norminiai aktai.

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas//Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁵ Pavyzdžiui, Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005.

⁶ Pavyzdžiui, Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2003.

⁷ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993.

⁸ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius, 2004.

⁹ Pavyzdžiui, Kuconis, P. Nusikaltimų tyrimo metodikos raidos perspektyvos. Teisė, 1993.

¹⁰ Garmus, A., Chvatovič, G. DNR tyrimų laboratorijos galimybės. Teisės problemos, Nr. 3, 1994.

¹¹ Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.garweb.ru/project/law/doc/10008000/10008000-001.htm>>.

¹² Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424>>.

1. Baudžiamoji teisinė ir kriminalistinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristikos

1.1. Baudžiamoji teisinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristika

Baudžiamoji teisinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristika – tai informacijos apie šių nusikaltimų sudėties elementus, požymius, kvalifikavimą ir kitus baudžiamuosius teisinius ypatumus visuma.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusio BK XXI skyriaus „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui“ 149 straipsnyje įtvirtinta išžaginimo, 150 straipsnyje - seksualinio prievartavimo sudėtis. Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse¹³ (toliau – anksčiau galiojęs BK) 118 straipsnyje buvo numatyta baudžiamoji atsakomybė už išžaginimą. Seksualinio prievartavimo sudėtis šitame kodekse nebuvo numatyta.

BK 149 ir 150 straipsnių dispozicijose pagal pavojingumo laipsnį išskiriamos tokios išžaginimo ir seksualinio prievartavimo rūšys:

- ◆ paprastas (BK 149 ir 150 straipsnių 1 dalys):
 - paprastas išžaginimas - tai lytinis santykiavimas su žmogumi prieš šio valią panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimant galimybę priešintis, ar pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo asmens būkle;
 - paprastas seksualinis prievartavimas – tai lytinės aistros tenkinimas su žmogumi prieš šio valią analiniu, oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti, ar kitaip atimant galimybę priešintis, ar pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo asmens būkle;
- ◆ kvalifikuotas (BK 149 ir 150 straipsnių 2 dalys): išžaginimas ir seksualinis prievartavimas, padaryti su bendrininkų grupe;
- ◆ ypatingai kvalifikuotas (BK 149 ir 150 straipsnių 3 ir 4 dalys): išžaginimas ir seksualinis prievartavimas, padaryti nepilnamečio ar mažamečio asmens atžvilgiu.

Kaip matome, tiek išžaginimo, tiek seksualinio prievartavimo kvalifikuojančiais požymiais yra vienodi: nusikaltimo¹⁴ padarymas su bendrininkų grupe, nepilnamečio ar mažamečio asmens atžvilgiu. Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo sudėčių analizė leidžia teigti, kad šių nusikaltimų sudėtys

¹³ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Vilnius, 1994.

¹⁴ Nusikalstamos veikos BK 10 straipsnyje skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Išžaginimas ir seksualinis prievartavimas yra nusikaltimai. Taip teigiama remiantis BK 11, 149 ir 150 straipsniais. BK 11 straipsnyje numatyta, kad nusikalstama veika yra nusikaltimas, jeigu už jos padarymą asmuo gali būti nubaustas laisvės atėmimo bausme. BK 149 ir 150 straipsniuose tiek už paprastą, tiek už kvalifikuotą, tiek už ypatingai kvalifikuotą išžaginimą ir seksualinį prievartavimą yra numatyta laisvės atėmimo bausmė.

skiriasi nukentėjusį apibūdinančiais ir objektyviosios pusės požymiais, todėl toliau darbe tikslinga vienodus požymius nagrinėti kartu.

Vienas iš svarbių baudžiamosios teisinės charakteristikos elementų yra duomenys apie nusikaltimo objektą. Baudžiamosios teisės teorijoje nusikalstamos veikos objektas yra tai, į ką nukreipta pavojinga ir teisei priešinga veika, kam yra padaroma žala arba sukeliama žalos grėsmė. Tai yra tokie teisės saugomi gėriai ir interesai, į kuriuos yra kėsinamasi nusikalstama veika.¹⁵

Baudžiamosios teisės teorijoje yra pripažįstama, kad BK specialiosios dalies skyrių pavadinimai apibūdina tuose skyriuose numatytų nusikalstamų veikų rūšinį kėsinimosi objektą.¹⁶ Išžaginiu ir seksualiniu prievartavimu, kaip ir kitomis BK XXI skyriuje numatytomis nusikalstamomis veikomis, kėsinamasi į žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvę, kai kalbama apie lytiškai subrendusius asmenis, ir seksualinį neliečiamumą, kai veika padaroma lytiškai nesubrendusio asmens atžvilgiu. Tai yra pagrindinis tiesioginis šių nusikaltimų objektas. Papildomas objektas yra asmens garbė ir orumas. Šiomis nusikalstamomis veikomis padaroma tiek fizinė (gali būti sutrikdyta sveikata, atsirasti sunkūs padariniai, kt.), tiek materialinė, tiek moralinė žala. Anksčiau galiojusiam BK pagrindiniu išžagavimo objektu buvo moters seksualinio apsisprendimo laisvė ir neliečiamumas, kadangi buvo įtvirtinta nuostata, jog veika gali būti padaryta tik moteriškos lyties asmens atžvilgiu. Veika, pažeidžianti vyro seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą – vyro lytinis santykiavimas su vyru (122 str.), jame buvo įtvirtinta atskirai. Šio nusikaltimo sudėties požymiai, būtent vyro lytinės aistros tenkinimas su vyru panaudojant fizinį smurtą, grasinant jį panaudoti arba pasinaudojimas bejėgiška būkle, dabar yra seksualinio prievartavimo sudėties požymių dalis.

Išžagavimo nukentėjusiuoju gali būti tiek vyras, tiek moteris, nepriklausomai nuo amžiaus, fizinių, psichinių savybių, bet būtinai skirtingos lyties nei kaltininkas. Anksčiau galiojusiam BK nukentėjusiuoju galėjo tapti tik moteris. Tik moteris pripažįstama išžagavimo nukentėjusiuoju dabar galiojančiuose Latvijos (159 str. „lytinis santykiavimas panaudojant smurtą, grasinimus arba pasinaudojant nukentėjusiosios bejėgiška būkle“), Estijos¹⁷ (115 str. „lytinis santykiavimas su pilnamečiu moteriškos lyties asmeniu panaudojant smurtą arba grasinant jį panaudoti arba pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiosios būkle“), Rusijos (131 str. „lytinis santykiavimas panaudojant smurtą arba grasinant jį panaudoti nukentėjusiosios arba kitų asmenų atžvilgiu arba pasinaudojant nukentėjusiosios bejėgiška būkle“), Baltarusijos¹⁸ (166 str. „lytinis santykiavimas prieš nukentėjusiosios valią panaudojant smurtą arba grasinant jį panaudoti moters ar jos artimųjų atžvilgiu

¹⁵ Abramavičius A., et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 1998. P. 150.

¹⁶ Abramavičius A., et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 1998. P. 164.

¹⁷ Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1332&more=1&c=1&tb=1&pb=1>.

¹⁸ Baltarusijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242720>.

arba pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiosios būkle“) baudžiamuosiuose kodeksuose. Ukrainos¹⁹ baudžiamajame kodekse nukentėjusiuoju gali būti abiejų lyčių asmenys.

Seksualinio prievartavimo, kaip ir išžaginimo, atveju nukentėjusiuoju gali tapti tiek vyras, tiek moteris. Šio nusikaltimo kaltininkas ir nukentėjusysis gali būti tos pačios lyties.

Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad išžaginimo aukomis buvo tik moteriškos lyties asmenys. Seksualinio prievartavimo atvejais beveik 30 proc. nukentėjusiųjų buvo vyriškos lyties.

Nusikalstamos veikos objektyvioji pusė - tai išorinė nusikalstamo kėsینimosi, kuriuo pažeidžiami baudžiamojo įstatymo saugomi teisiniai gėriai, pasireiškimo pusė.²⁰ Objektyviąją pusę apibūdinantys požymiai yra: 1) pavojinga, priešinga teisei veika, 2) tokios veikos sukelti padariniai, 3) priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių, 4) veikos padarymo vieta, laikas, būdas, įrankiai ir kitos aplinkybės. Būtinasis objektyviosios pusės požymis yra veika, jeigu BK specialiosios dalies straipsnių dispozicijose nėra nurodyti kiti objektyviosios pusės požymiai be kurių negalima baudžiamoji atsakomybė.

Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo objektyviąją pusę apibūdina veika ir veikos padarymo būdas. Šie nusikaltimai gali būti padaromi tik veikimu – kaltininkas savo aktyviais veiksmais siekia lytinio santykiavimo arba kitokio lytinės aistros patenkinimo.

Veika išžaginimo atveju suprantama kaip lytinis santykiavimas su kitu žmogumi prieš jo valią, t.y. lytinės aistros tenkinimas natūraliu būdu – vaginalinis lytinis aktas tarp vyro ir moters.²¹ Latvijos, Ukrainos, Estijos, Rusijos, Baltarusijos baudžiamuosiuose kodeksuose išžaginimas irgi traktuojamas kaip skirtingų lyčių asmenų lytinis santykiavimas.

Seksualinio prievartavimo atveju lytinės aistros tenkinimas – tai skirtingų lyčių arba tos pačios lyties asmenų veiksmai, kai lytinė aistra tenkinama oraliniu, analiniu arba kitokio sąlyčio būdais (dirginant lytinius organus, liečiant lytiniu organu kito žmogaus kūną, kt.). Kaip jau buvo minėta, anksčiau galiojusiam BK tokią veika nebuvo numatyta, bet buvo reglamentuojama baudžiamoji atsakomybė už prievartinius lytinius santykius tarp vyrų (122 str.). Pažymėtina, kad panašaus pobūdžio santykiai tarp moterų apskritai nebuvo baudžiami, o tarp vyro ir moters buvo reglamentuojami 118 straipsnyje kaip išžaginimas pagal plečiamąjį įstatymo aiškinimą. Tuometinis tokių santykių traktavimas skiriasi nuo dabartinio tuo, kad buvo praktiškai apsiribojama tik oraline ir analine lytinės aistros tenkinimo formomis. Dabar, kaip buvo minėta, tai gali būti ir kitokio sąlyčio būdai.

¹⁹ Ukrainos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243122>>.

²⁰ Abramavičius A., et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 1998. P. 170.

²¹ LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1986 m. liepos 30 d. nutarime lytinio santykiavimu buvo pripažintas ir lytinės aistros tenkinimas kitomis formomis, kurios buvo įvardintos kaip iškreiptos. Tačiau teismų praktikoje lytinio santykiavimu be natūralios buvo laikomos tik oralinė ir analinė lytinės aistros tenkinimo formos (Nocius J. Nusikaltimai žmogui. Mokomoji priemonė. Vilniaus universiteto leidykla, 1998. P.92.)

Seksualinį prievartavimą atitinkantys veiksmai užsienio valstybėse įvardijami skirtingai: prievartinis lytinės aistros tenkinimas Latvijoje, prievartinis aistros tenkinimas iškreiptomis formomis Ukrainoje ir Estijoje, prievartiniai seksualinio pobūdžio veiksmai Rusijoje ir Baltarusijoje. Rusijos ir Baltarusijos baudžiamųjų kodeksų straipsniuose šis nusikaltimas apibūdinamas kaip pederastija, lesbiečių santykiai, kitokie seksualinio pobūdžio veiksmai panaudojant fizinį smurtą, grasinant jį panaudoti nukentėjusiojo ar kitų asmenų atžvilgiu arba pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle; Latvijoje – pederastija, lesbiečių santykiai arba kitoks lytinės aistros patenkinimas nenatūraliu būdu; Ukrainoje ir Estijoje - lytinės aistros tenkinimas iškreiptomis formomis panaudojant fizinį smurtą, grasinant jį panaudoti arba pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle. Estijoje atsakomybė už prievartinius santykius tarp vyrų numatyta atskirame straipsnyje.

Veika laikoma nusikalstama, kai ji padaryta prieš kito asmens valią, t.y. nukentėjusysis turi išreikšti savo nesutikimą dėl lytinių santykių arka kitokio lytinės aistros tenkinimo. Jo prieštaravimas gali būti išreikštas įvairiomis formomis, bet kaltininkas būtinai turi suprasti, kad tai daroma prieš nukentėjusiojo norą. Nesutikimas gali būti išreikštas tiek žodžiais (pasakymas apie nenorą santykiauti, prašant paleisti, nieko nedaryti, šaukiant pagalbos, stengiantis padaryti psichinį poveikį, kt.), tiek veiksmais (atstumiant kaltininką, grumiantis su juo, bandant išsigelbėti, kt.). Kai kaltininkas nesusiduria su aiškiai išreikštu pasipriešinimu, jis negali to traktuoti kaip nukentėjusiojo sutikimo. Toks aukos elgesys gali būti nulemtas išgąščio, šoko būsenos, baimės dėl savo sveikatos, gyvybės, kaltininko jau panaudoto fizinio smurto, psichinės prievartos ar paties bejėgiškos būklės. Praktinės medžiagos analizė parodė, kad pakankamai dažnai įtariamieji per apklausas teigia, kad lytinis santykiavimas ar lytinės aistros tenkinimas buvo savanoriškas ir nukentėjusysis aiškiai neišreiškė savo nesutikimo. Tačiau kaltininko veiksmai visais atvejais buvo teisingai kvalifikuoti kaip padaryti prieš nukentėjusiojo valią. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau - LAT) ne kartą yra pabrėžęs, kad tais atvejais, kai kaltininkas nukentėjusiojo valiai palaužti naudoja fizinį smurtą, grasinimus arba pasinaudoja bejėgiška nukentėjusiojo būkle ar lytinių santykių arba kitokio lytinės aistros patenkinimo siekia keli kaltininkai, nukentėjusysis gali neišreikšti savo nesutikimo dėl panaudoto prieš jį smurto, sukkelto skausmo ar baimės patirti fizinį smurtą, ar bejėgiškos būklės, tačiau kaltininkas ar kaltininkai turi suvokti, kad lytiniai santykiai ar kitoks lytinės aistros tenkinimas vyksta prieš nukentėjusiojo valią.²²

Lytinis santykiavimas ir lytinės aistros tenkinimas yra nusikalstami, tik kai yra padaromi vienu iš žemiau nurodytų būdų:

1. *panaudojant fizinį smurtą*. Fizinio smurto panaudojimo tikslas yra įveikti esamą ar galimą nukentėjusiojo pasipriešinimą. Fizinio smurto panaudojimu laikomi tokie kaltininko veiksmai,

²² Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. spalio 2 d. nutartis b.b. pagal nuteistųjų A.Š. ir K.R. kasacinius skundus, Nr. 2K-580/2007, kat. 1.2.7.1. (S).

kai jis pažeidžia asmens kūno neliečiamumą, kūno audinių ar organų anatominių vientisumą ar jų funkcijas. Tai gali pasireikšti mušimu, smaugimu, užgulimu, taip pat priverstiniu alkoholio, psichotropinių medžiagų ar žmogaus valią paveikiančių vaistų sugirdymu, kt. Pavyzdžiui, 2003 m. rugpjūčio 5 dieną nuo 7 iki 16 valandos bute V.R. panaudodamas fizinį smurtą – sudavė apie 26 smūgius, laikė už rankų ir už plaukų nutempė prie lovos - 2 kartus lytiškai santykiavo su nukentėjusiaja prieš jos valią.²³

2. *grasinant panaudoti fizinį smurtą*. Grasinimai panaudoti fizinį smurtą²⁴ yra tada, kai kaltininkas atlieka grasinamojo pobūdžio veiksmus, kuriais siekia palaužti nukentėjusiojo pasipriešinimą. Grasinimai išreiškiami žodžiais (pasakant, kad bus panaudotas fizinis smurtas, arba konkrečiai grasinant nužudyti, sužaloti) arba veiksmais, kurie patys savaime palaužia nukentėjusiojo valią (ginklo ar daikto, galinčio sužaloti, demonstravimas, nukreipimas į nukentėjusįjį, kt.). Pavyzdžiui, 2003 m. birželio 15 dieną R.M., būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, grasinamas panaudoti fizinį smurtą – pasmaugti, lytiškai santykiavo su I.D., vėliau A.M., būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, R.M. jau palaužus I.D. pasipriešinimą, grasinamas panaudoti fizinį smurtą – „papjauti“, lytiškai santykiavo su I.D.²⁵
3. *pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle*. Tai yra tokie atvejai, kai dėl tam tikros nukentėjusiojo fizinės (neįgalumas, amžius, liga) ar psichinės (psichinė liga, toks girtumo laipsnis, kai asmuo negali suvokti su juo atliekamų veiksmų prasmės) būklės kaltininkui nereikia imtis smurtinių veiksmų jo valiai ar pasipriešinimui palaužti. Kaltininkas turi suprasti, kad būdamas tokios būklės nukentėjusysis negali išreikšti savo sutikimo ir tokie kaltininko veiksmai yra neteisėti. Pavyzdžiui, nuo 2006 m. kovo 15 d. iki 2006 m. balandžio 24 d. tiksliai nenustatytu laiku A.M. namo kambaryje ir rūsyje pasinaudodamas nukentėjusiosios V.M. bejėgiška būkle dėl amžiaus ranka glamonėjo jos lytinius organus, nurengdavo ir atliko nenustatytą skaičių lytinių aktų.²⁶
4. *kitaip atimant galimybę priešintis*. Tai situacijos, kai kaltininkas panaudoja kitus negu aukščiau minėti būdus, bet jais palaužia nukentėjusiojo valią priešintis. Tai gali būti apgaule ar nukentėjusiajam nežinant jo atžvilgiu atliekami kaltininko veiksmai nenaudojant fizinio smurto, psichinės prievartos (surišimas nenaudojant smurto, vaistų ar narkotinių ar kitokių medžiagų sugirdymas nukentėjusiajam be jo žinios ar apgaule arba kitaip prieš jo valią). Taip pat, kaip kitoks galimybės priešintis atėmimas, traktuojami grasinimai, nesusiję su fizinio smurto

²³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-138 2004.

²⁴ Grasinimas panaudoti fizinį smurtą paprastai įvardijamas kaip psichinis smurtas (LAT Senato nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos iššalinimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“).

²⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-206 2004.

²⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-39 2007.

panaudojimu, pavyzdžiui, grasinimai sunaikinti turtą, palikti nukentėjusią vieną nuošalėje vietovėje. Pavyzdžiui, 2003 m. rugsėjo 7 d. apie 3 val. apsvaigę nuo alkoholio A.S. ir V.B. veikdami bendrininkų grupę grasino išvežti į Vokietiją ir versti dirbti prostitute, griebė už rankų, taip atimdami galimybę priešintis, įtempė nukentėjusiąją D.G. į apleistą pastatą, nuplėšė drabužius ir abu lytiškai santykiavo su ja.²⁷

Baudžiamajai atsakomybei kilti pakanka bent vieno iš išvardintų veikos padarymo būdų esant kitiems būtiniams sudėties požymiams. Praktinės medžiagos analizė parodė, kad kaltininkas labai retai nusikaltimą padaro vienu iš paminėtų būdų. Dažniausiai nustatoma, kad nusikaltimas padarytas keliais būdais, pavyzdžiui, panaudojus fizinį smurtą ar grasinant jį nedelsiant panaudoti, panaudojant fizinį smurtą ir pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle, kt. Pavyzdžiui, 2003 m. gruodžio 6 dieną apie 12 val. 30 min. A.J., apsvaigęs nuo alkoholio, namo kieme, panaudojęs fizinį smurtą – sugriebė T.O. – jėga įsitempė ją į kambarį ir pasinaudojęs bejėgiška būkle ją nurengė bei užspaudęs ranka burną tenkino lytinę aistrą analiniu būdu.²⁸

Seksualinis prievartavimas pakankamai dažnai padaromas mažamečio asmens atžvilgiu, todėl labai svarbu kaltininko atliktus veiksmus tinkamai kvalifikuoti ir atriboti nuo BK 153 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos – mažamečio asmens tvirkinimo. Praktinės medžiagos analizė parodė, kad tokiais atvejais kaltininkas tiesiog pasinaudoja nukentėjusiojo bejėgiška būkle ir nesiima smurtinių veiksmų ir grasinimų nukentėjusiajam paveikti. Tokiu atveju juos gali būti sunku atskirti nuo tvirkinamųjų veiksmų, kurie atliekami nenaudojant fizinio smurto, grasinimų arba kitokios prievartos. 2007 m. lapkričio 13 d. LAT baudžiamojoje byloje pasakė, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai pakeitė pirmos instancijos teismo nuosprendį ir nusikalstamą veiką perkvalifikavo iš BK 153 straipsnio į BK 150 straipsnio 4 dalį. Pirmos instancijos teismo nuosprendžiu R.P. buvo nuteistas pagal BK 153 straipsnį už tai, kad pasinaudodamas bejėgiška nukentėjusiosios R.R. būkle dėl mažametystės, prieš jos valią tenkino savo lytinę aistrą kitokio fizinio sąlyčio būdu, o būtent <...> kišdamas savo ranką nukentėjusiajai R. R. už kelnaičių, savo ranka liesdavo nukentėjusiosios lytinius organus bei juos dirgindavo pirštais. Apeliacinės instancijos teismas pakeitė šį nuosprendį ir veiką perkvalifikavo į BK 150 straipsnio 4 dalį. LAT pažymėjo, kad seksualiniu prievartavimu laikomas ne bet koks fizinis sąlytis su nukentėjusiuoju, o tik toks, kuris pagal savo pobūdį ar neigiamus padarinius prilygsta lytiniam santykiams. Lytinės aistros tenkinimas kitokio fizinio sąlyčio būdu paprastai pasireiškia dirginant ar masturbuojant vyro ar moters lytinius organus, kišant pirštus ar kitokius daiktus į kito asmens lytinius

²⁷ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-103 2006. Toliau darbe, analizuojant kriminalistinę išžaginimų ir seksualinio prievartavimo charakteristiką, bus nustatyta, kad šis veikos padarymo būdas buvo panaudotas kartu su kitais būdais.

²⁸ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-52 2005.

organus ar išeinamąją angą, taip pat lytiniu organu liečiant kito žmogaus kūną ir pan., o tvirkinamieji veiksmai nėra susiję su intervencija į moters lytinius organus ir lytinės aistros tenkinimu su tuo žmogumi. Todėl teismas teisingai kaltininko veiksmus (kaltininkas kišdavo pirštus nukentėjusiajai į makštį tokiu būdu imituodamas natūralų lytinį aktą) įvertino, kaip seksualinį prievartavimą kitokio fizinio sąlyčio būdu, o ne kaip tvirkinamuosius veiksmus.²⁹

Anksčiau galiojusiame BK buvo numatyti trys alternatyvūs išžaginimo padarymo būdai: fizinio smurto panaudojimas, grasinimas panaudoti fizinį smurtą ir pasinaudojimas bejėgiška būkle. Tokie patys tiek išžaginimo, tiek seksualinio prievartavimo padarymo būdai yra įtvirtinti Latvijos, Estijos, Ukrainos, Rusijos, Baltarusijos baudžiamuosiuose kodeksuose. Rusijos ir Baltarusijos baudžiamuosiuose kodeksuose vartojama sąvoka „grasinimai“ reiškia grasinimus nukentėjusiajai ir/arba kitiems asmenims. Lietuvos BK tiesiogiai tokio požymio nenumato, tačiau LAT Senato nutarime Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“ pažymėta, kad esant tam tikroms sąlygoms,³⁰ tokie kaltininko veiksmai, kai yra grasinama kitiems asmenims, gali būti traktuojami kaip išžaginimas ar seksualinis prievartavimas.

Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo nusikaltimų sudėtys yra formalios. Veikos kvalifikavimas nesiejamas nei su išžaginimo ar seksualinio prievartavimo veiksmų pabaiga, nei su dėl to kilusiais padariniais. Šie nusikaltimai laikomi baigti nuo lytinio santykiavimo ar lytinės aistros tenkinimo pradžios nepriklausomai nuo to, ar kaltininkas pabaigė lytinį aktą, ar patenkino lytinę aistrą. Kaltininko veika turi būti kvalifikuojama kaip pasikėsinimas padaryti išžaginimą ar seksualinį prievartavimą, jeigu jis pradėjo realizuoti nusikalstamus veiksmus, bet dėl nukentėjusiojo pasipriešinimo arba kitų ne nuo kaltininko priklausančių aplinkybių nepradėjo lytinio santykiavimo arba kitokio lytinės aistros tenkinimo.

Nusikalstamos veikos subjektu gali būti fizinis ir juridinis asmuo. Fizinį asmenį, kaip nusikalstamos veikos subjektą, apibūdina pakaltinamumo (riboto pakaltinamumo) ir amžiaus požymiai. Be šitų bendrųjų požymių tam tikrais atvejais asmuo turi turėti specialius baudžiamajame įstatyme nustatytus požymius, kad būtų pripažintas nusikalstamos veikos subjektu. Tokiais atvejais subjektas yra vadinamas specialiuoju nusikalstamos veikos subjektu.³¹ Juridinis asmuo atsako tik už nusikalstamas veikas, už kurių padarymą BK specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė. Juridinis

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis b.b. pagal nuteistojo R.P. kasacinį skundą, Nr. 2K-725/2007, kat. 1.2.7.7. (S).

³⁰ Jei grasinama panaudoti fizinį smurtą prieš kitus asmenis, veika gali būti kvalifikuojama kaip išžaginimas ar seksualinis prievartavimas tik tuo atveju, jei kitas asmuo yra toje pačioje vietoje kaip kaltininkas ar nukentėjusysis ar su juo palaikomas ryšys, grasinama prieš kitą žmogų panaudoti smurtą tuoj pat, jei nukentėjusysis nesutiks su kaltininko reikalavimais ir toks grasinimas palaužė nukentėjusiojo pasipriešinimą.

³¹ Abramavičius A., et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 1998. P. 150,193.

asmuo gali būti nubaustas pagal BK už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką, jeigu ją juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jei jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę atstovauti juridiniam asmeniui arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą. Taip pat juridinio asmens atsakomybė galima, jei nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai padarė jo darbuotojas ar įgaliotas atstovas dėl aukščiau nurodyto asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės (20 str.).

Baudžiamasis įstatymas nustato, kad išžaginimo ir seksualinio prievartavimo subjektu gali būti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys. Už išžaginimus ir seksualinius prievartavimus juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo numatyta BK 2006 m. birželio 22 dieną.³²

Fiziniam asmeniui, kaip šių nusikaltimų subjektui, keliami pakaltinamumo (riboto pakaltinamumo) ir amžiaus reikalavimai, t.y. subjektas gali būti 14 metų amžiaus sulaukęs asmuo nepriklausomai nuo jo lyties. Tai, kad amžiaus riba, nuo kurios asmuo gali būti baudžiamas už BK 149 ir 150 straipsniuose įtvirtintus nusikaltimus, yra žemesnė nei 16 metų, parodo šių veikų ir subjektų ypatingą pavojingumą. Specifinių reikalavimų išžaginimo ir seksualinio prievartavimo subjektui BK nenumato.

BK 149 ir 150 straipsnių 6 dalyse numatyta, kad juridinis asmuo pripažįstamas šių nusikaltimų subjektu, tik kai veikos padaromos nepilnamečio ar mažamečio asmens atžvilgiu.

Ši BK nuostata, įtvirtinanti juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę už išžaginimą ir seksualinį prievartavimą, yra abejotina. Juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei kilti BK numato tam tikras sąlygas (BK 20 str.). Viena iš jų - juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo. Tai reiškia, kad nusikalstama veika turi būti siekiama materialinės arba kitokios naudos juridiniam asmeniui. Tačiau šiuos nusikaltimus darantys asmenys turi visiškai kitokią tikslą – patenkinti savo lytinę aistrą. Todėl, manytina, kad šiomis nusikalstamomis veikomis negali būti pasiekta naudos juridiniam asmeniui.

Praktinės medžiagos analizė rodo, kad baudžiamojon atsakomybėn už išžaginimo ir seksualinio prievartavimo padarymą buvo patraukti tik fiziniai asmenys. Tai gali būti paaiškinta tuo, kad per gana trumpą šios nuostatos galiojimą nebuvo parengtos metodinės rekomendacijos ir patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn yra sudėtinga.

Jeigu vis gi pripažinti juridinio asmens atsakomybės už tokius nusikaltimus tikslingumą ir būtinumą, tada kritikuotina, kad pagal dabartinį reglamentavimą juridinis asmuo traukiamas

³² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 162, 260, 265, 266, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 151(1) straipsniu įstatymas//Valstybės žinios, 2006. Nr. 77-2961.

baudžiamojon atsakomybèn tik už išžaginimą ir seksualinį prievartavimą, padarytà nepilnamečio ir mažamečio asmens atžvilgiu.

Anksčiau galiojusiam BK išžaginimo subjektu buvo pripažįstamas tik vyriškos lyties asmuo, sulaukęs 14 metų, o už vyro lytinės aistros tenkinimą su vyru oraliniu ar analiniu būdu kaltininkas galėjo būti nubaustas nuo 16 metų. Tiek anksčiau galiojusiam BK, tiek dabar galiojančiuose minėtų užsienio šalių baudžiamuosiuose kodeksuose baudžiamojon atsakomybèn už išžaginimą ir seksualinį prievartavimą gali būti patrauktas tik fizinis asmuo.

Subjektyvioji pusė yra veikos vidinė pusė, kuri parodo asmens sąmonės ir valios santykį, ryšį su jo daroma veika ir jos pasekmėmis, atspindi asmens viduje vykstančius psichinius procesus. Subjektyviosios pusės požymiai yra kaltė, motyvai ir tikslai.³³

Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo subjektyviają pusę apibūdina tiesioginė tyčia, t.y. kaltininkas suvokia, kad atlieka lytinį aktą arba kitaip tenkina lytinę aistrą su nukentėjusiuoju prieš jo valią, pasipriešinimui įveikti panaudojęs fizinį smurtą arba grasinęs tuoj pat jį panaudoti, arba pasinaudojęs bejėgiška nukentėjusiojo būkle, arba kitaip atėmęs galimybę priešintis ir nori tai daryti. Kaltininkas būtinai turi suvokti visus veikos požymius.

Išžaginimą ar seksualinį prievartavimą kvalifikuojančio požymio nesuvokimas nepašalina asmens kaltės ir baudžiamosios atsakomybės. Tačiau jei kaltininkas darydamas išžaginimą ar seksualinį prievartavimą nesuvokė nusikaltimą kvalifikuojančio požymio (bendrininkų grupės, nukentėjusiojo nepilnametystės ar mažametystės požymio), šis požymis negali būti jam inkriminuotas, jei dėl to nėra jo kaltės. Kaltės nėra tada, kai asmuo nesuvokė šiuos nusikaltimus kvalifikuojančio požymio ir neturėjo ar negalėjo jo suvokti.

Motyvai ir tikslai nėra laikomi šių nusikaltimų būtinaisiais subjektyviosios pusės požymiais ir neturi reikšmės šių nusikaltimų kvalifikavimui. Paprastai išžaginimas ir seksualinis prievartavimas daromi siekiant patenkinti lytinę aistrą.

Teisingas kaltininko tyčios nustatymas turi įtakos veikos kvalifikavimui, kai per trumpą laiko tarpą kaltininkas nusikalstamus veiksmus to paties nukentėjusiojo atžvilgiu atlieka kelis kartus. 2007 m. lapkričio 6 d. nutartyje LAT pažymėjo, kad jei asmuo per tam tikrą laiko tarpą kelis kartus lytiškai santykiuoja arba kelis kartus tenkina lytinę aistrą su tuo pačiu nukentėjusiuoju prieš jo valią esant vieningai tyčiai, keli lytiniai santykiavimai arba keli lytinės aistros tenkinimo veiksmai vertinami kaip vienas tęstinis nusikaltimas. Tačiau negali būti laikomas vienu tęstiniu nusikaltimu toks atvejis, kai asmuo turėdamas vieningą sumanymą padaro BK 149 ir 150 straipsniuose numatytas veikas, t. y. lytiškai santykiuoja ir tenkina lytinę aistrą su nukentėjusiuoju. Šioje nutartyje LAT pakeitė pirmos ir

³³ Abramavičius A., et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 1998. P. 150, 197.

apeliacinės instancijų nuosprendžius, kuriuose kaltininko veiksmai, kuriais jis tenkino lytinę aistrą prieš nukentėjusiosios valią iš pradžių tvenkinyje, po to ant jo kranto ir vėliau kitame tvenkinio krante, buvo kvalifikuoti kaip atskiros nusikalstamos veikos pagal BK 150 straipsnį. Tačiau LAT pažymėjo, kad iš bylos medžiagos matyti, kad visi nukentėjusiosios G. T. seksualiniai prievartavimai buvo padaryti per pakankamai trumpą laiko tarpą, kaltininko veiksmai sekė iš karto vienas paskui kitą. Be to, kaltininkas nei vienu iš keturių atvejų lytinio akto nebaigė, sperma neišsiliejo, todėl veikos sudarė tos paties lytinės aistros tarp nuteistojo ir nukentėjusiosios tenkinimo tąsą. Byloje nustatytos aplinkybės rodo, kad visas tris abiejuose tvenkinio krantuose padarytas seksualinio prievartavimo nusikalstamas veikas jungė vieninga tyčia ir yra pagrindas jas laikyti ne kelių nusikaltimų sutaptimi, o tęstine nusikalstama veika.³⁴

BK 149 ir 150 straipsnių 2, 3 ir 4 dalyse įtvirtinti tokie išžaginimą ir seksualinį prievartavimą kvalifikuojantys požymiai:

1. veikos padarymas veikiant su bendrininkų grupe, kai dalyvauja keli asmenys, iš kurių bent du yra išžaginimo ar seksualinio prievartavimo vykdytojai;
2. nepilnamečio (vyresnio nei 14 m., bet jaunesnio nei 18 m.) asmens atžvilgiu;
3. mažamečio (neturinčio 14 metų) asmens atžvilgiu.

Anksčiau galiojusiam BK be paminėtų kvalifikuojančių požymių buvo numatyti ir tokie: pakartotinumai, itin sunkios išžaginimo pasekmės, veikos padarymas itin pavojingo recidyvisto. Bet jie buvo siejami tik su išžaginimu.

Analizuojant užsienio valstybių baudžiamųjų kodeksų normas pastebimas ilgesnis kvalifikuojančių požymių sąrašas. Kai kurie iš jų sutampa su anksčiau galiojusio BK. Apibendrinus galima išskirti tokius išžaginimą kvalifikuojančius požymius:

1. pakartotinumai (įtvirtinti Latvijos ir Estijos BK; Ukrainos BK kaltininkas baudžiamas pagal šį punktą ir tada, kai yra anksčiau padaręs kitą nusikaltimą, numatytą tame pačiame skyriuje, t.y. išžaginimą, priverstinį lytinės aistros tenkinimą iškreiptomis formomis, priverstinį lytiškai santykiuoti, lytinį santykiavimą su lytiškai nesubrendusiu asmeniu; Baltarusijoje taikomas išžaginimą arba prievartinius seksualinio pobūdžio veiksmus padariusiems asmenims);
2. grupės asmenų (įtvirtinti Latvijos, Ukrainos, Estijos, Baltarusijos BK; Rusijoje šis požymis konkretizuojamas – nusikaltimas padarytas grupės asmenų, grupės iš anksto susitarusių asmenų arba organizuotos grupės);
3. nepilnamečio asmens (visose minėtose valstybėse);
4. mažamečio asmens (visose minėtose valstybėse);

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis b.b. pagal nuteistojo K.S. kasacinį skundą, Nr. 2K-670/2007, kat. 1.2.26.1. (S).

5. sunkios pasekmės (įtvirtintas Latvijoje, Estijoje; Ukrainoje kalbama apie itin sunkias pasekmes; Rusijoje pateikiamas nebaigtinis sunkių pasekmių sąrašas – sunkaus sveikatos sutrikdymo nukentėjusiajai sukėlimas dėl neatsargumo, užkrėtimas ŽIV-infekcija; Baltarusijoje įtvirtintas neatsargus nukentėjusios gyvybės atėmimas, sunkus kūno sužalojimas, užkrėtimas ŽIV-infekcija);
6. sunkus kūno sužalojimas (tiesiogiai įtvirtintas tik Estijos BK, Baltarusijoje priskiriamas prie sunkių pasekmių);
7. grasinant nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą arba padarytas itin žiauriai nukentėjusiosios ar kitų asmenų atžvilgiu (Rusijos BK);
8. užkrėtimas venerine liga (Rusijos BK);
9. sukėlęs nukentėjusios mirtį dėl neatsargumo (Rusijos BK, kaip minėta Baltarusijoje šis požymis priskiriamas prie sunkių pasekmių).

Rusijoje ir Baltarusijoje seksualinio prievartavimo kvalifikuojantys požymiai analogiškai išžaginimo požymiams; Estijoje tik vienas seksualinį prievartavimą kvalifikuojantis požymis – tai veikos padarymas 16 metų neturinčio asmens atžvilgiu; Ukrainoje tie patys požymiai kaip ir išžaginimo, tik už mažamečio seksualinį prievartavimą yra baudžiama, kai kaltininko veiksmai sukėlė nukentėjusiajam itin sunkias pasekmes; Latvijoje be išžaginimą kvalifikuojančių požymių, sunkesnė bausmė numatyta asmeniui anksčiau padariusiam išžaginimą.

Taigi išžaginimo ir seksualinio prievartavimo sudėčių elementų, jų požymių, kvalifikuojančių požymių žinojimas leidžia pareigūnams efektyviau spręsti įrodinėjimo uždavinius, įrodinėjimo dalyko ir ribų klausimus, tinkamai kvalifikuoti ir vertinti šiuos nusikaltimus.

1.2. Kriminalistinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristika

Kriminalistikos teorijoje nėra bendros nuomonės dėl kriminalistinės charakteristikos sąvokos. R. Belkino nuomone tai abstrakti mokslinė sąvoka, mokslinės konkrečios nusikalstamos veiklos rūšies analizės rezultatas, tipinių bruožų bei ypatumų apibendrinimas³⁵. V. Koldino nuomone tai informacijos, apimančios duomenis apie nusikaltimą ir su juo susijusias aplinkybes, turinčias reikšmės tyrimui, sistema³⁶. N. Jablokovas mano, kad kriminalistinė charakteristika - tai rūšies, grupės ir atskiro nusikaltimo kriminalistiniu požiūriu reikšmingų požymių, pasireiškiančių per būdo, mechanizmo, aplinkos ypatumus, aprašymo sistema, sudaranti vaizdą apie nusikaltimą, subjekto asmenybę ir kitas aplinkybes, kurios paskirtis – užtikrinti sėkmingą nusikaltimų atskleidimo, tyrimo ir prevencijos

³⁵ Белкин. Р. С. Криминалистика (Краткая энциклопедия). Москва, 1993. С. 39

³⁶ Криминалистика социалистических стран// Под. ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986. С. 122.

uždavinių sprendimą.³⁷ P.Kuconis nusikaltimų kriminalistinę charakteristiką apibrėžia kaip informacijos apie nusikalstamos veikos elementus ir jų kriminalistiškai svarbius požymius sistemą.³⁸ Galima pritarti tokiai sąvokai, nes ji yra lakoniška ir nurodo charakteristikos struktūrą ir turinį – elementus, jų požymius.

Kriminalistinės charakteristikos pagrindas yra nusikalstamų veikų paliktų materialių ir idealių pėdsakų tyrimų apibendrinimas.

Išžaginių ir seksualinio prievartavimo kriminalistinę charakteristiką galima apibūdinti kaip kriminalistiniu požiūriu svarbių duomenų (informacijos) apie šiuos nusikaltimus, jų padarymo ypatumus sistemą. Šių nusikaltimų kriminalistinė charakteristika susideda iš atskirų elementų, kurie tarpusavyje yra susieti glaudžiais ryšiais. Atkreiptinas dėmesys, kad kriminalistikos literatūroje daugiausiai dėmesio yra skiriama išžaginių tyrimui ir tik kai kurie mokslininkai nagrinėja seksualinio prievartavimo kriminalistinės charakteristikos elementus, tyrimo ypatumus (pvz., R. Belkinas³⁹, N. Jablokovas⁴⁰). Teorinės medžiagos nagrinėjimas rodo, kad tarp mokslininkų nėra bendros nuomonės dėl kriminalistinės išžaginių charakteristikos elementų, netgi tų pačių mokslininkų požiūris skirtingais laikotarpiais įvairus. T. Sedova⁴¹, I. Pantelejevas ir N. Selivanovas⁴², A. Filipovas⁴³ išskiria tokius elementus - duomenis apie būdą, aplinką, nukentėjusiojo ir kaltininko asmenybės bruožus. N. Jabloko nuomone, tai yra duomenys apie būdą, aplinką, subjektą, nukentėjusįjį ir mechanizmą.⁴⁴ I. Gerasimovas ir L. Drapkinas⁴⁵ apsiriboja trimis elementais – duomenimis apie aplinką, būdą ir kaltininką. S. Matulienė kaip kriminalistinės charakteristikos elementus nurodo duomenis apie būdą, įtariamojo ir nukentėjusiojo asmenybės bruožus, tyrimo situacijas ir aplinkybes, turėjusias įtakos nusikalstamos veikos padarymui.⁴⁶

Kriminalistinės literatūros ir praktinės medžiagos apibendrinimas leidžia daryti išvadą, kad pagrindiniai kriminalistinės išžaginių ir seksualinio prievartavimo charakteristikos elementai yra:

1. duomenys apie aplinką;
2. duomenys apie būdą;
3. duomenys apie nukentėjusįjį;

³⁷ Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1990. С. 324.

³⁸ Kuconis. P. Nusikaltimų finansams, tiriamų sumarinio proceso tvarka, kriminalistinė charakteristika ir įrodinėtinos aplinkybės// Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos. Mokslo darbų rinkinys. – Vilnius, 1996. P.23.

³⁹ Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2003. С.723-724.

⁴⁰ Криминалистика / Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С. 601

⁴¹ Криминалистика / Под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. Санкт-Петербург, 2001. С. 638-641.

⁴² Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993. С. 462-464.

⁴³ Криминалистика / Под. ред. А. Г. Филиппова. Москва, 2000. С. 258-259.

⁴⁴ Криминалистика / Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С. 601-605.

⁴⁵ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С. 366-368,

⁴⁶ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius, 2004. P. 99-100.

4. duomenys apie subjektą (nusikaltėlį).

Aplinka apibūdina tą terpę, kurioje yra padaromas nusikaltimas. Aplinka apima ne tik duomenis apie nusikaltimo vietą bei laiką, bet ir daiktinius, erdvinius konstrukcinius, gamtinius klimatinius, fizikinius cheminius, gamybinius buitinius, psichologinius elgesio faktorius, kurie turi įtakos nusikalstamos veikos padarymui, jos eigai.

Išžaginimas ir seksualinis prievartavimas yra susiję su fizinės prievartos panaudojimu, grasinimu ją panaudoti, todėl nusikaltėlis stengiasi rinktis tokią aplinką savo ketinimams realizuoti, kad susidurtų su kuo mažesniu nukentėjusiojo pasipriešinimu, kad išvengtų pašalinių asmenų netikėto pasirodymo ir tai sutrukdytų jam padaryti nusikalstamą veiką. Kriminalistikos literatūroje⁴⁷ nurodomos tokios labiausiai tipinės išžaginimų ir seksualinio prievartavimo vietos - miškai, parkai, apleisti ar negyvenamieji statiniai, rūšiai, namų laiptinės, palėpės, nuošalūs kiemai, nusikaltėlių ar nukentėjusiųjų būtai, namai. Apibendrinant išnagrinėtą teismų praktiką galima daryti išvadą, kad šių nusikaltimų subjektai renkasi sau saugesnes vietas, kuriose pašalinių asmenų pasirodymo tikimybė nėra didelė, nes 73,3 proc. šių nusikaltimų buvo padaryta pastate (gyvenamojo namo kambaryje, duše, rūšio patalpose, laikiname pastate, kt.); 20 proc. išžaginimų ir seksualinių prievartavimų - miške, 6,7 proc. – automobilyje.

Pažymėtina, kad dauguma nusikaltimų padaroma ankstyvą (nuo 17 iki 20 val.) ar vėlyvą (nuo 20 iki 23 val.) vakarą arba nakties metu (nuo 23 iki 3 val.). Kai nusikaltimas padaromas nusikaltėlio ar nukentėjusiojo gyvenamajame būste, tai veika gali būti padaryta bet kuriuo paros metu, nes nusikaltėliui tai daug saugesnė vieta. Tai patvirtina konkrečių bylų duomenys.⁴⁸ Tokiu atveju nusikaltimo padarymas gali užtrukti ir ilgesnį laiką, pvz. nuo 23 iki 6 val.⁴⁹, nuo 7 iki 16 val.⁵⁰ Pastebima tendencija, kad jeigu nusikaltimo padarymo vieta yra miškas, laukas ar kitokia atvira erdvė, tai nusikaltimai padaromi šiltu metų laiku – nuo balandžio iki rugsėjo mėnesio.

Duomenys apie aplinką, kurioje padaroma nusikalstama veika, gali suteikti informacijos apie nusikaltėlio asmenybę, padėti nustatyti jį charakterizuojančias savybes, pavyzdžiui, jeigu kaltininkas užpuola auką gatvėje, arba kitose vietose, kur lengvai gali būti pastebėtas, sulaikytas, tai galima situacija, kad jis turi psichikos sutrikimų ar yra itin pavojingas.

Praktinės medžiagos analizė leidžia nustatyti kaltininko amžiaus ir nusikaltimo padarymo vietas bei laiko ryšius. Pastebėta, kad vyresnio amžiaus kaltininkai, t.y. maždaug nuo 45 iki 65 metų, padaro išžaginimą arba seksualinį prievartavimą nuo 7 valandos ryto iki 21 valandos vakaro. Tokie subjektai

⁴⁷ Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1990. С.372; Криминалистика / Под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. Санкт-Петербург, 2001. С. 640; Криминалистика / Под. ред. А. Г. Филиппова. Москва, 2000. С. 258; kt.

⁴⁸ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-147 2007; 1-52 2005; 1-138 2004; 1-59 2007.

⁴⁹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-172 2004.

⁵⁰ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-138 2004.

paprastai realizuoja savo nusikalstamus ketinimus gyvenamojo namo patalpose.⁵¹ Pažymėtina, kad tokio amžiaus kaltininkai visada nusikaltimus padaro veikdami vieni. Nepilnamečiai subjektai arba tokie, kuriems neseniai suėjo 18 ar 19 metų, paprastai padaro nusikaltimus atvirose vietose (miškas, nuošalus kiemelis, parko zona, kt.) arba apleistuose, laikinuose pastatuose, kur pašalinių asmenų pasirodymo tikimybė nedidelė.⁵²

Aplinka nulemia nusikaltimo padarymo būdą, turi įtakos mechanizmo ypatumams: laiko stoka, tikimybė būti užkluptam darant nusikaltimą, pastumia kaltininką imtis žiauresnių poveikio aukai priemonių ir atvirkščiai, kai veikiama nuošalėje vietoje arba patalpoje, poveikio priemonės gali būti ne tokios intensyvios.

Būdas – tai veiksmų, kuriais rengiamasi padaryti nusikalstamą veiką, ji padaroma bei slepiama, sistema.⁵³

Praktinės medžiagos analizė leidžia padaryti išvadą, kad dažniausiai nusikaltėlis pasirenka vienos grandies būdo struktūrą, t.y. veikos padarymo būdą. Dviejų grandžių struktūra (pasirengimas ir darymas, darymas ir slėpimas) pasitaiko pakankamai retai, o trijų – rengimasis, darymas ir slėpimas – itin retai.

Nusikaltėlis gali atlikti paruošiamuosius veiksmus - parinkti tinkamiausią vietą, laiką, priemones (ginklus, maskavimosi priemones), sekti potencialią auką, įvilioti į nuošalią vietą, apgaule ar jėga įsibrauti į gyvenamąsias patalpas, imtis veiksmų, kad nukentėjusysis taptų bejėgiškos būklės, pagrobtį, kitaip suvaržyti laisvę. Nusikaltėliai, turintys seksualinių anomalijų, iš anksto parenka auką, analizuoja jos gyvenimo būdą, seka ją, kruopščiai parenka puolimo momentą. Praktikoje pasiruošimo veiksmai atliekami nedažnai - tik keliose bylose užfiksuoti pasiruošimo nusikaltimui duomenys: nusikaltėlis iš anksto paruošė lipniąją juostą, kuria vėliau surišo nukentėjusiajai rankas ir kojas⁵⁴; apgaule nusivedė nukentėjusiąją į mišką pažadėjęs ją parvesti namo⁵⁵; susirado laužtuvą, norėdamas išlaužti nukentėjusiosios gyvenamojo mano duris⁵⁶.

Nusikaltėliai nedažnai imasi nusikaltimo slėpimo priemonių - naikina nusikaltimo pėdsakus (buvimo tam tikroje vietoje pėdsakus; kraujo, spermos dėmes – skalbia ar sunaikina drabužių, prausia kūną), grasina susidoroti, jei bus pranešta apie įvykį, nužudo nukentėjusįjį, sunaikina ar paslepia jo lavoną, keičia išvaizdą, išvažiuoja toli nuo nusikaltimo padarymo vietos. Analizuotose baudžiamosiose bylose buvo tik vienas atvejis, kai bandant paslėpti nusikaltimo pėdsakus, nukentėjusioji buvo

⁵¹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-180 2004; 1-157 2005; 1-52 2005; 1-227 2004; 1-138 2004; 1-136 2006.

⁵² Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-210 2006; 1-64 2006; 1-121 2007; 1-189 2004; 1-232 2006.

⁵³ Белкин. Р. С. Криминалистика (Краткая энциклопедия). Москва, 1993. С. 80.

⁵⁴ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-84 2004.

⁵⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-473 2004.

⁵⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-86 2004.

nužudyta, o kūnas – paslėptas (įmestas į pelkę ir uždengtas medžių šakomis).⁵⁷ Taip pat nedažnai nusikaltėliai bandė paslėpti arba sunaikinti nusikaltimo pėdsakus skalbdami drabužius, prausdami kūną. Dažniau pasitaikantys slėpimo būdai – tai grasinimai susidorojimu nukentėjusiajam po nusikaltimo padarymo, jeigu bus kreipiamasi į teisėsaugos institucijas. Kai nukentėjusieji yra mažamečiai ar nepilnamečiai asmenys, jiems grasinama, kad apie tokių santykių buvimą bus papasakota tėvams, bendraamžiams.⁵⁸

Išžaginimai ir seksualiniai prievartavimai padaromi:

- panaudojant tik fizinį smurtą - 23,4 proc. išžaginių, 6,3 proc. seksualinių prievartavimų;
- panaudojant fizinį smurtą ir grasinant jį tuoj pat panaudoti - 41,2 proc. išžaginių, 31,1 proc. seksualinių prievartavimų;
- pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle - 11,8 proc. išžaginių, 25 proc. seksualinių prievartavimų;
- panaudojant fizinį smurtą ir pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle - 5,9 proc. išžaginių, 25 proc. seksualinių prievartavimų;
- panaudojant fizinį smurtą, pasinaudojant nukentėjusiojo bejėgiška būkle ir kitaip atimant galimybę priešintis - 5,9 proc. išžaginių;
- grasinant panaudoti fizinį smurtą ir pasinaudojant bejėgiška būkle - 6,3 proc. seksualinių prievartavimų;
- panaudojant fizinį smurtą, grasinant jį panaudoti ir pasinaudojant bejėgiška būkle - 6,3 proc. seksualinių prievartavimų;
- grasinant panaudoti fizinį smurtą - 11,8 proc. išžaginių.

Mokslinėje literatūroje galima sutikti išžaginių padarymo būdų skirstymą į *aktyvų* (kai nusikaltėlis atlieka tikslingus aktyvius veiksmus nusikaltimo padarymui: seka auką, užpuola ją, parenka nuošalią vietą nusikaltimui padaryti, panaudoja fizinį ar psichinį smurtą siekdamas įveikti jos pasipriešinimą, arba pats padaro, kad auka taptų bejėgiškos būklės) ir *pasyvų* (kai nusikaltimas padaromas pasinaudojant jau esančiomis palankiomis sąlygomis: nukentėjusysis yra bejėgiškos būklės arba lengvabūdišku ir provokuojančiu elgesiu leidžia suprasti, kad neprieštarautų intymiam bendravimui).⁵⁹

N. Jablokovas išžaginius ir seksualinio prievartavimo veiksmus skirsto į dvi grupes:

1. pagal tai, kaip nusikaltėlis pasinaudojo jau esama situacija arba sukūrė sau palankias aplinkybes, veikos skirstomos į padarytas:

⁵⁷ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-64 2006.

⁵⁸ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-60 2007; 1-157 2005; 1-348 2004.

⁵⁹ Криминалистика / Под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. Санкт-Петербург, 2001. С. 638.

- staiga;
 - po bandymo susipažinti, gauti sutikimą lytiniam ar kitokiems santykiams;
 - panaudojant apgaulę;
2. pagal poveikio nukentėjusiajam ir jo pasipriešinimo įveikimo būdą, veikos skirstomos į padarytas:
- pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle;
 - nukentėjusiajam esant bejėgiškos būklės dėl kaltininko veiksmų;
 - panaudojant fizinį ar psichinį poveikį.⁶⁰

Jeigu nusikaltėlis nebuvo pažįstamas su nukentėjusiuoju, jis paprastai pasirenka aktyvų būdą – seka savo auką, netikėtai ją užpuola, panaudoja fizinį, psichinį smurtą, ginklus. Įveikiant nukentėjusiojo pasipriešinimą, jam būna surišamos rankos, užkemšama burna, jis yra smaugiamas, nuplėšomi drabužiai. Po tokių veiksmų ant nukentėjusiojo ir nusikaltėlio kūno ir drabužių lieka prievartos, lytinio akto ar lytinės aistros tenkinimo pėdsakų. Nagrinėtose baudžiamosiose bylose buvo užfiksuoti tokias nuostatas patvirtinantys duomenys: kai kaltininkas su nukentėjusiuoju nebuvo pažįstami arba labai mažai pažįstami (matėsi vieną ar kelis kartus), visais atvejais buvo panaudotas fizinis smurtas, nepriklausomai nuo nusikaltimo padarymo vietos, laiko, aukos amžiaus. Kai kuriais iš šitų atvejų kaltininkai vertė nukentėjusiuosius gerti alkoholinius gėrimus, grasino panaudoti fizinį smurtą.⁶¹

Kai auka su nusikaltėliu yra pažįstami, dažniau pasitaiko pasyvus veikimo būdas. Nukentėjusysis po kaltininko veiksmų tampa bejėgiškos būklės arba pasinaudojama jau esama tokia būkle. Analizuotose baudžiamosiose bylose buvo tik vienas atvejis, kai kaltininkas ėmėsi tikslių veiksmų siekdamas, kad nukentėjusioji taptų bejėgiškos būklės – jis iš anksto paruošė miltelių ir pasinaudojęs tinkama proga juos įbėrė į nukentėjusiosios gėrimą.⁶²

Kai nukentėjusysis yra mažametis, nepilnametis arba nesveikos psichikos, nusikaltėlis neretai panaudoja melą – kažką pažadėdamas⁶³, pavaišindamas kuo nors ir t.t.

Būdo parinkimas priklauso nuo daugelio dalykų: nusikaltimo padarymo laiko, vietos, nusikaltėlio fizinių ir psichinių savybių, būsenos, kriminalinės patirties, įgūdžių, ar jis veikia vienas ar su bendrininkais, ar pažįsta nukentėjusįjį/potencialią auką ir kt. Veikos padarymo būdas gali suteikti

⁶⁰ Криминалистика / Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С. 602.

⁶¹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-169 2004; 1-361 2004; 1-180 2004; 1-348 2004; 1-84 2004; 1-292 2004.

⁶² Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-103 2006.

⁶³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-473 2004: šioje byloje kaltininkas – nukentėjusioji buvo jį kelis kartus mačiusi ateinant pas jos seserį – pažadėjęs nuvesti ją iki namų apgaule nusivedė į mišką ir tenkino lytinę aistrą.

informacijos apie nusikaltėlio asmenybę – jo amžių, profesiją, charakterį, kriminalinę patirtį, psichikos defektus.

Praktinės medžiagos analizė leidžia daryti tam tikrus apibendrinimus apie išžaginimo ir seksualinio prievartavimo padarymo būdų pasirinkimą priklausomai nuo tam tikrų aplinkybių.

Tuo atveju, kai nusikaltimo auka tampa mažametis, tai kaltininkas paprastai pasinaudoja jo bejėgiška būkle, t.y. tuo, kad dėl savo amžiaus nukentėjusysis negali pilnai ir teisingai suvokti su juo atliekamų veiksmų prasmės ir aktyviai jiems pasipriešinti. Rečiau pasinaudojant bejėgiška nukentėjusiojo būkle kaltininkas naudoja fizinį smurtą arba grasina jį panaudoti. Tokiais atvejais kaltininko atliekami smurtiniai veiksmai paprastai sukelia nukentėjusiajam tik fizinį skausmą, bet nepadaro sunkesnių sužalojimų (vienoje byloje kaltininkas viena ranka sugriebė nukentėjusiąją už kaklo, kita užspaudė jai burną ir jėga įsitempė į savo kambarį⁶⁴; kitu atveju kaltininkas visu savo kūnu užgulė mažametę nukentėjusiąją, prispaudė ją prie žemės ir taip atėmė galimybę pabėgti⁶⁵; kaltininkas pasinaudodamas nukentėjusiosios bejėgiška būkle dėl mažametystės, liepdamas tylėti vieną kartą sudavė ranka per veidą⁶⁶). Grasinimai sumušti arba panaudoti kitokį fizinį smurtą tokiose situacijose paprastai nėra realizuojami, kadangi, turint omeny nukentėjusiųjų amžių ir galimybes aktyviai pasipriešinti, jie paklusta kaltininko reikalavimams. Tokius kaltininkų pasirenkamus būdus galima paaiškinti ir jų santykių su nukentėjusiais ypatumais ir pačių kaltininkų amžiumi. Pastebėta, kad paprastai kaltininkas nenaudoja fizinio smurto arba tik grasina juo, tais atvejais, kai jį su nukentėjusiuoju sieja giminystės ryšiai (kaltininkas yra nukentėjusiojo tėvas, patėvis, dėdė) arba yra artimas šeimos draugas. Taip pat panašių veiksmų imasi kaltininkai, kurių amžius nežymiai skiriasi nuo nukentėjusiųjų amžiaus (skirtumas nuo 3 iki 6 metų) arba atvirkščiai kaltininkas yra pakankamai senyvo amžiaus⁶⁷.

Baudžiamųjų bylų analizė taip pat parodė nusikaltimų padarymo būdo ir kaltininkų skaičiaus tarpusavio priklausomybės ryšį. Tais atvejais, kai kaltininkų buvo du arba trys, nukentėjusiojo atžvilgiu beveik nebuvo naudojamas fizinis smurtas, daugiau buvo grasinama. Jeigu fizinis smurtas buvo naudojamas, tai paprastai buvo keli smūgiai, kuriuos suduodavo kaltininkas pirmasis ruošdamasis atlikti prievartinį lytinį aktą arba tenkinti lytinę aistrą. Kiti kaltininkai, pasinaudodami jau palaužtu nukentėjusiojo pasipriešinimu, paprastai tik grasindavo panaudoti fizinį smurtą.⁶⁸

Taip pat pastebėtas ryšys tarp nusikaltimo padarymo aplinkos ir būdo. Kai nusikaltimas buvo padarytas atviroje erdvėje (miške, lauke) ir šviesiu paros metu, tai kaltininkas beveik visais atvejais

⁶⁴ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-52 2005.

⁶⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-157 2005.

⁶⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-60 2007.

⁶⁷ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-52 2005: šioje byloje kaltininkui buvo 58 metai, o nukentėjusiajai – 12.

⁶⁸ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-299 2004; 1-206 2004; 1-189 2004; kt.

panaudodavo fizinį smurtą. Taip pat šiais atvejais kaltininkas arba pasinaudodavo bejėgiška nukentėjusiojo būkle arba grasindavo panaudoti fizinį smurtą. Rečiau buvo nustatyta, kad nusikaltimas padarytas tik pasinaudojus bejėgiška nukentėjusiojo būkle, nes dėl savo amžiaus jis negalėjo teisingai suvokti veikslių esmės ir jiems pasipriešinti. Keliais iš analizuotų atvejų nusikaltimai buvo padaryti automobilyje, esančiame miške, vėlai vakare arba naktį ir kaltininkas visais atvejais naudojo fizinį smurtą, kad įveiktų nukentėjusiojo pasipriešinimą.

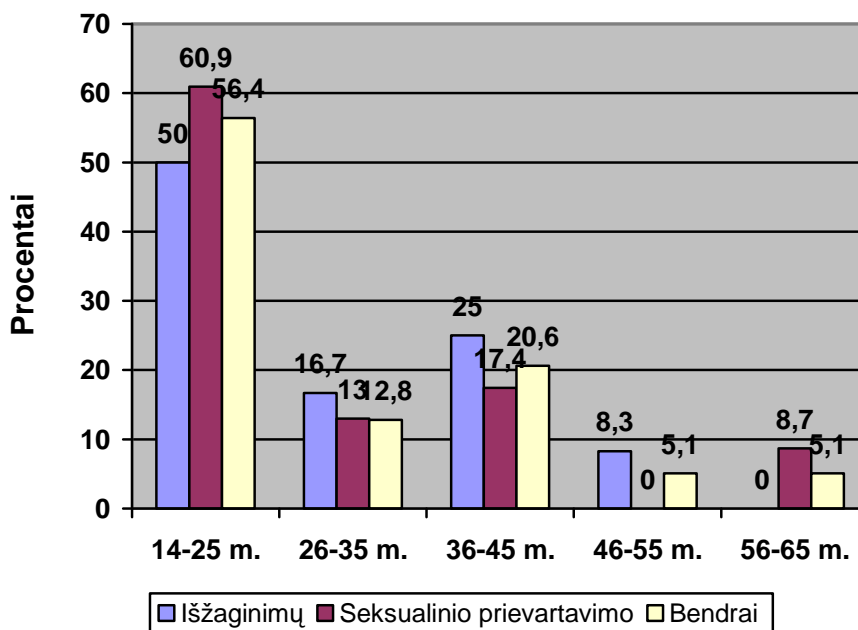
Kai nusikaltimas buvo daromas uždaroje erdvėje (gyvenamojo namo kambaryje, rūsyje, kitokuose pastatuose), tai dažniausiai kaltininkas panaudodavo kelis veikos padarymo būdus - fizinį smurtą ir grasindavo jį panaudoti arba panaudodavo fizinį smurtą ir pasinaudodavo nukentėjusiojo bejėgiška būkle. Taip pat pastebėta, kad pakankamai dažnai buvo naudojami nesmurtiniai būdai, t.y. tik grasinama, pasinaudojama bejėgiška būkle arba šitie du būdai kartu.

Kitas svarbus kriminalistinės charakteristikos elementas yra duomenys apie *nusikaltėlį*. Kaip jau buvo minėta už šiuos nusikaltimus baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys. Bet praktinės ir teorinės medžiagos analizės pagrindu apibendrinimus galima daryti tik apie fizinius asmenis kaip šių nusikaltimų subjektus.

Dažniausiai tai asmenys, pažįstantys savo aukas: atsitiktiniai pažįstami, bendradarbiai, bendramoksliai, giminės arba palaikantys draugiškus santykius. Tik 6,7 proc. išžagimų ir seksualinių prievartavimų buvo padaryta aukai nepažįstamų asmenų. Iš 93,3 proc. atvejų, kai auka su nusikaltėliu buvo vienaip ar kitaip pažįstami, 17,9 proc. atvejų tai buvo giminės (tėvas, patėvis, pusbroliai), 14,3 proc. iš matymo pažįstami asmenys, 67,9 proc. - pakankamai gerai ar labai gerai pažįstami. Kaip jau buvo minėta, kaltininko ir nukentėjusiojo santykiai turi įtakos veikos padarymo būdui.

Išžagimų ir seksualinio prievartavimo subjektai yra pakankamai skirtingo amžiaus asmenys – nuo 14 iki 65 metų, jų amžiaus vidurkis yra 28 metai (žr. grafiką Nr. 1). Kalbant atskirai apie išžagimus ir seksualinius prievartavimus, galima pasakyti, kad išžagimų atveju subjektų amžius yra tarp 16 ir 51 metų, vidurkis - 28,2 metų; seksualinio prievartavimo subjektų amžius yra nuo 14 iki 65 metų, amžiaus vidurkis - 30,4 metų.

Subjektų amžius

Kaip matome iš pateikto grafiko beveik 70 proc. subjektų yra iki 35 metų. Tai parodo, kad išžaginimai ir seksualiniai prievartavimai yra labiau paplitę tarp jaunų žmonių.

Praktinės medžiagos analizė parodė, kad nei vieną kartą už šiuos nusikaltimus baudžiamojon atsakomybėn nebuvo patraukta moteris.

Dažniausiai šių nusikaltimų subjektai yra nevedę vyrai - 87,2 proc. (iš jų išsiskyrusių yra 26,5 proc.), vedę - 12,8 proc. Bendrininkai gali būti ir tos pačios lyties su nukentėjusiuoju asmenys, kurie susitarę su kaltininkais įvilioja auką į nuošalią vietą ar padeda palaužti jos pasipriešinimą.⁶⁹ Analizuojant baudžiamąsias bylas tokių atvejų nebuvo nustatyta.

Dažniausia išžaginimai ir seksualiniai prievartavimai padaromi pavienių asmenų, bet yra ir grupės asmenų padarytų - 20 proc. (išžaginimų – 25 proc., seksualinių prievartavimų – 23,5 proc.). Išžaginimus ir seksualinius prievartavimus veikdami bendrininkų grupėje paprastai padaro jauni vyrai. Jie arba yra vienodo amžiaus arba jų amžius skiriasi tik keliais metais. Analizuotose bylose buvo tik vienas atvejis, kai metų skirtumas tarp kaltininkų buvo 19 metų.⁷⁰

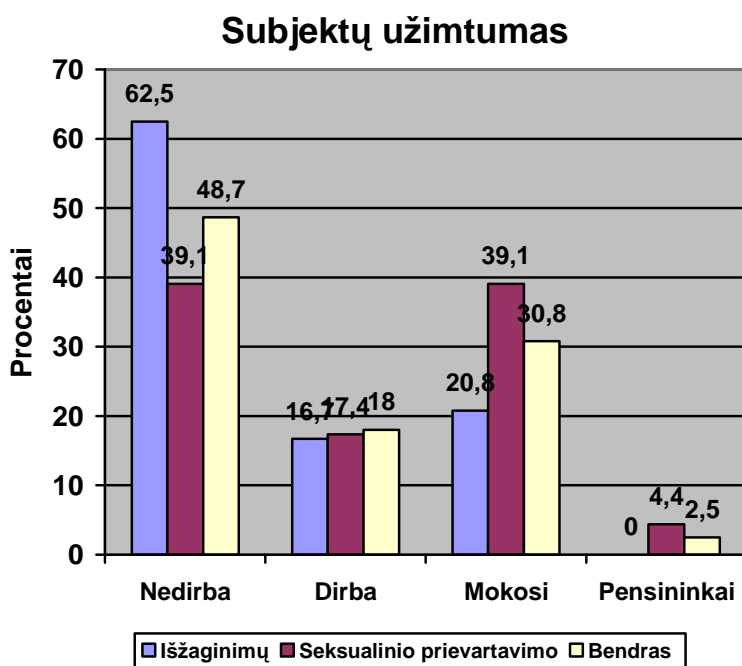
Šiek tiek daugiau nusikaltimus padarė miesto gyventojai – 56,7 proc. atvejų (išžaginimų – 62,5 proc., seksualinių prievartavimų – 47,1 proc.), negu kaimo – 43,3 proc. (išžaginimų – 37,5 proc., seksualinių prievartavimų – 52,9 proc.).

⁶⁹ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993. С. 463.

⁷⁰ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-64 2006 ir 1-189 2004: kaltininkai buvo 17 ir 21 metų amžiaus; 1-206 2004: kaltininkų amžius – 20 ir 22 metai; 1-121 2007: kaltininkams buvo po 14 metų; 1-292 2004: kaltininkams buvo 15 ir 16 metų; 1-299 2004: kaltininkai buvo 18, 20, 28, 37 metų amžiaus.

Pastebima, kad beveik pusė šių nusikaltimų subjektų anksčiau jau buvo teisti: teistų – 43,6 proc. (išžagininimų – 54,2 proc., seksualinių prievartavimų – 30,4 proc.), neteistų – 56,4 proc. Vienas iš išžagininimą padariusių asmenų jau buvo du kartus trauktas baudžiamojon atsakomybėn už išžagininimus.⁷¹

Kalbant apie subjektų užimtumą nusikaltimo padarymo momentui (žr. grafiką Nr. 2) praktinės medžiagos analizė parodė, kad darbo neturėjo – 48,7 proc. (išžagininimų – 62,5 proc., seksualinių prievartavimų – 39,1 proc.), dirbo – 18 proc. (išžagininimų – 16,7 proc., seksualinių prievartavimų – 17,4 proc.), mokėsi – 30,8 proc. (išžagininimų – 20,8 proc., seksualinių prievartavimų – 39,1 proc.), buvo sulaukę pensinio amžiaus ir nedirbo – 2,5 proc. (seksualinių prievartavimų – 4,4 proc.).

Taip pat reikia pažymėti, jog šiuos nusikaltimus padaro ne itin išsilavinę subjektai – tik 5,1 proc. turėjo aukštesniąjį išsilavinimą, tiek pat – specialųjį (profesinį). 30,8 proc. subjektų turėjo baigtą vidurinį išsilavinimą ir netgi 59 proc. - neturintys vidurinio išsilavinimo. Tokius rezultatus nulėmė tai, kad beveik trečdalis nusikaltėlių mokosi, bet beveik 36 proc. vyresnių nei 18 metų amžiaus šiuos nusikaltimus padariusių vyrų nėra įgiję vidurinio išsilavinimo. Pažymėtina, kad analizuotais atvejais nei vienoje byloje kaltininku nebuvo asmuo su aukštesniu išsilavinimu.

Mokslinėje literatūroje⁷² galima sutikti nusikaltėlių skirstymą į tam tikras grupes pagal jų savybes, asmenybės bruožus:

⁷¹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-86 2004.

⁷² Криминалистика / Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С. 603-604.

1. asmenys su įvairiomis psichikos anomalijomis, patologiniais lytinio potraukio pasireiškimais (sadizmas, fetišizmas, ekshibicionizmas, kt.). Jų psichikos defektai pasireiškia ne tik tam tikru elgesio nelogiškumu, bet ir kalbėsenoje, ką gali pastebėti nukentėjusysis. Šiai grupei taip pat priskiriami asmenys, sergantys vėlyvojo amžiaus psichoze, silpnaprotyste. Jų aukomis dažniausiai tampa nepilnamečiai ir mažamečiai;
2. alkoholikai, narkomanai, anksčiau teisti už lytinius ir kitus prievartinius nusikaltimus. Jie išsiskiria grubumu, žiauriu elgesiu su aplinkiniais, moraliniu pasileidimu, lytinės aistros tenkinimo iškreipimais;
3. asmenys, pasižymintys primityviais interesais, cinišku požiūriu į moteris, piktnaudžiavimu alkoholiu;
4. asmenys, padarę išžaginimą esant sudėtingiems, specifiniams santykiams su nukentėjusiuoju, esant situacijai, kai paties nukentėjusiojo elgesys buvo rizikingas, provokuojantis;
5. nepilnamečiai. Kėsindamiesi vieni, jie dažniausiai užpuola nepilnamečius, mažamečius, tuo tarpu grupinio išžaginimo atveju jų aukomis gali tapti ir suaugę asmenys. Tokiais atvejais jie pasižymi žiaurumu, ypatingai cinišku požiūriu į savo auką, iškreiptomis pasitenkinimo formomis. Reikia turėti omeny, kad tokios grupės dažnai padaro ir kitas nusikalstamas veikas (vagystes, plėšimus, kt.), kurios seka viena paskui kitą. Dažniausiai tokių grupių nariai gyvena netoliese, gerai vienas kitą pažįsta.

Praktinės medžiagos analizė parodė, kad apie 23 proc. šių nusikaltimų subjektų yra „problematiški“ asmenys: kai kuriems iš jų buvo nustatytas lengvas protinis atsilikimas, keli buvo riboto intelekto, keli turėjo elgesio sutrikimų, buvo emociškai nestabilūs. Vieno nusikaltimo nepilnametis subjektas mokėsi pagal adaptuotą programą, nes jam buvo diagnozuotas raidos sutrikimas dėl riboto intelekto. Vienas subjektas anksčiau gydėsi psichiatrinėje ligoninėje nuo depresinio sutrikimo ir bandė padaryti savižudybę. Taip pat pastebima, kad šių nusikaltimų subjektai yra iš asocialių šeimų, kuriose buvo piktnaudžiuojama alkoholiu, naudojamas smurtas.⁷³

Nemažiau reikšmingos informacijos apie nusikalstamą veiką gali suteikti duomenys apie ***nukentėjusįjį***.

Kaip jau buvo minėta, dažniausiai išžaginimo ir seksualinio prievartavimo aukomis tampa asmenys, vienaip ar kitaip pažįstami su nusikaltėliu. Praktinės medžiagos analizė rodo, kad išžaginimų nukentėjusieji buvo tik moteriškos lyties. Nemažą dalį nukentėjusiųjų sudaro asmenys, nusikaltimo padarymo metu nesulaukę pilnametystės ir esantys jaunesni negu kaltininkai. Tik kai išžaginimas

⁷³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-299 2004; 1-60 2007; 1-210 2006; 1-473 2004; 1-86 2004; 1-147 2007; 1-52 2005; 1-172 2004; 1-59 2007.

padaromas grupės asmenų, jų auka buvo vyresnė.⁷⁴ Kai nukentėjusysis buvo vyresnio amžiaus negu 50 metų, tai jo amžiaus skirtumas su nukentėjusiuoju buvo nuo 6 iki 29 metų.

Seksualinio prievartavimo aukomis tampa ir vyriškos lyties asmenys. Analizuotose bylose tai buvo berniukai nuo 7 iki 13 metų amžiaus. Jų „skriaudėjai“ dažniausiai nėra daug vyresni – nuo 14 iki 16 metų. Kai aukomis tampa mergaitės, pastebimas didesnis amžiaus skirtumas – nuo 11 iki 46 metų, pavieniais atvejais gali siekti netgi 56 metus.⁷⁵

Praktinės medžiagos analizė parodė, kad aukomis tampa nepilnamečiai, ypač pažeidžiami dėl savo socialinės padėties – net 27,3 proc. atvejų nepilnamečiai nukentėjusieji buvo arba vaikų globos namų arba internato gyventojai.⁷⁶

Nemaža dalis nukentėjusiųjų yra nepilnamečiai ir mažamečiai, kurie dėl savo amžiaus ir išprusimo kartais net nesupranta su jais atliekamų veiksmų esmės. Todėl tiriant šiuos nusikaltimus, būtina nustatyti nukentėjusiojo žinių lygį apie žmonių intymius santykius, jo asmeninę patirtį, išsiaiškinti ar nukentėjusysis teisingai vertina su juo atliktus veiksmus, įvertinti jo duodamų parodymų patikimumą/teisingumą, kad padaryti išvadą, ar tikrai buvo padaryta ši veika, ar nukentėjusysis klįsta vertindamas įvykius, ar sąmoningai yra paduotas melagingas pareiškimas.

Tiek nukentėjusiojo asmenybės bruožai, tiek jo elgesys turi įtakos nusikaltimo padarymo būdai, jo slėpimo būdai, kitaip įtakoja kaltininko elgesį ir veiksmus, pavyzdžiui, lengvabūdiški, neapgalvoti poelgiai gali išprovokuoti kitą asmenį pasielgti nusikalstamai. Tai galima pagrįsti konkrečių bylų medžiaga, kai mergina, sutikusi pasivažinėti su beveik nepažįstamais vaikiniais automobiliu, vėliau buvo jų išžaginta, kitu atveju - mergina sutiko, kad kartą matytas vaikinai po vakarėlio parvežtų ją namo.⁷⁷

Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, R.Belkinas, T.Sedova, A.Filipovas, I.Gerasimovas ir L.Drapkinas, analizuodami šių nusikaltimų kriminalistines charakteristikas, nurodo ir įrodinėtinas aplinkybes, kaip šių charakteristikų struktūrinį elementą.⁷⁸ Jas galima suskirstyti pagal išžaginimo ir seksualinio prievartavimo sudėčių elementus į:

1. aplinkybes, apibūdinančias nukentėjusįjį: kas yra nukentėjusysis, ar neturi fizinių ar psichinių trūkumų, ar nėra nepilnametis/mažametis, jo protinis išsivystymas, lytinė branda, gyvenimo būdas ir elgesys, ar nebuvo bejėgiškos būklės, jei buvo, tai kas sąlygojo tokią būklę, kaip atsidūrė

⁷⁴ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-206 2004: kaltininkų amžius 20 ir 22 metai, o nukentėjusiosios – 33; 1-299 2004: kaltininkų amžius 18, 20, 28, 37 metai, o nukentėjusiosios – 33.

⁷⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-136 2006.

⁷⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-90 2006; 1-180 2004; 1-147 2007; 1-348 2004; 1-39 2007.

⁷⁷ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-169 2004; 1-361 2004.

⁷⁸ Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2003. С. 720; Криминалистика / Под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эскархопуло. Санкт-Петербург, 2001. С. 640-641; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С. 367-368. Tik R.Belkinas nurodė abiejų nusikaltimų įrodinėtinas aplinkybes.

įvykio vietoje, ar pažišta nusikaltėlių, jei taip, tai kokie buvo jų santykiai iki įvykio, kokie pėdsakai galėjo likti ant jo kūno ir drabužių, kam žinoma apie įvykį;

2. aplinkybes, apibūdinančias objektyviają pusę: kur, kada ir kokiomis aplinkybėmis įvyko nusikaltimas; ar buvo panaudota prievarta, jei taip, tai kaip ji pasireiškė, kiek realūs buvo nusikaltėlio grasinimai; ar pasinaudota bejėgiška būkle, jei taip, tai kokios priemonės buvo naudojamos, kad nukentėjusysis taptų bejėgiškos būklės (alkoholiniai gėrimai, narkotikai, kt.); ar nukentėjusysis priešinosi, jei taip, tai kaip, jei ne, tai kodėl; ar nusikaltėlis buvo ginkluotas (šaunamieji/nešaunamieji ginklai) ar turėjo su savimi kitų priemonių (lazdą, akmenį, metalinį strypą, kt.); ar nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių (kaltininkas yra apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių ar kitokių psichiką veikiančių medžiagų, veikia padaryta bendrininkų grupės, kankinant ar tyčiojantis iš nukentėjusiojo, kt.), kokios aplinkybės padėjo padaryti nusikaltimą; kokios yra pasekmės (nukentėjusiojo mirtis, sunkūs kūno sužalojimai, dvasiniai išgyvenimai, užkrėtimas venerine ar kita lytiškai plintančia liga, savižudybė, psichinė trauma, nėštumas, materialiniai nuostoliai, kt.); jei buvo pasikėsinimas, tai dėl kokių priežasčių nusikaltėlis neužbaigė pradėtos veikos; jei padarė grupė, tai kaip grupė susibūrė, kaip grupės nariai ruošėsi nusikaltimo padarymui, kaip slėpė nusikaltimo pėdsakus;
3. aplinkybes, apibūdinančias subjektyvą pusę: kas padarė nusikaltimą, jo charakteristika, amžius, gyvenimo būdas, ar nėra priklausomas nuo alkoholio ar narkotikų; ar nėra teistas, jei taip, tai už kokias nusikalstamas veikas; sveikatos būklė, ar neserga psichinėmis ligomis; santykiai su nukentėjusiuoju; jei nusikaltimas padarytas grupės asmenų, tai tokie patys duomenys apie kiekvieną iš jų, kiek jų buvo, taip pat kiekvieno iš jų vaidmuo atskirai;
4. aplinkybes, apibūdinančias subjektyviają pusę: kada ir kokiomis aplinkybėmis kilo nusikalstamas sumanymas, ar nusikaltėlis suprato, kad daro neteisėtą veiką, kad naudojo prievartą nukentėjusiojo pasipriešinimui įveikti ir norėjo taip veikti, motyvai ir tikslai (seksualinių poreikių patenkinimas, kerštas, kt.).

Taigi išžagavimo ir seksualinio prievartavimo kriminalistinės charakteristikos, jos elementų turinio, ryšių žinojimas padeda kelti tyrimo versijas, planuoti tyrimo eigą, laiku atlikti tyrimo veiksmus ir rinkti nusikaltimų tyrimui reikšmingus duomenis.

2. Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo atskleidimo ir tyrimo planavimo ypatumai

2.1. Tyrimo pradžia ir pirminių duomenų, reikšmingų tyrimui, surinkimas

Išžaginimų ir seksualinių prievartavimų, kaip ir kitų BK numatytų nusikalstamų veikų, tyrimas pradedamas griežtai laikantis BPK reikalavimų, paprastai kai gaunama tikėtina informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką ir nėra BPK 3 straipsnyje įtvirtintų aplinkybių dėl kurių baudžiamasis procesas tampa negalimas. Sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą yra būtinas, nes nesant tokio sprendimo yra draudžiama atlikti bet kokius proceso veiksmus.⁷⁹

BK 149 ir 150 straipsnių 5 dalyse numatyta, kad už šių straipsnių 1 dalyse numatytas veikas, t.y. paprastą išžaginimą ir paprastą seksualinį prievartavimą, asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas. Tokia nuostata taip pat yra įtvirtinta ir BPK 167 straipsnyje. Taigi išžaginimas ir seksualinis prievartavimas, nesant kvalifikuojančių požymių, yra privačiai viešo kaltinimo veikos. Šios bylos kartu su BPK 167 straipsnyje išvardintomis kitomis bylomis sudaro išimtį iš bendros ikiteisminio tyrimo pradėjimo taisyklės, t.y. ikiteisminis tyrimas pradedamas tik jeigu yra gautas nukentėjusiojo skundas, jo teisėto atstovo pareiškimas ar prokuroro reikalavimas. Dėl BK 149 ir 150 straipsnių kitose dalyse numatytų nusikalstamų veikų ikiteisminis tyrimas pradedamas bendra tvarka. Prokuroro reikalavimu ikiteisminis tyrimas dėl šių nusikaltimų pradedamas, kai jie turi visuomeninę reikšmę, kai žala padaryta asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų interesų, ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo atstovo pareiškimo (BPK 409 str.).

Praktinės medžiagos analizė rodo, kad visais atvejais ikiteisminis tyrimas dėl parasto išžaginimo ir parasto seksualinio prievartavimo buvo pradėtas gavus nukentėjusiojo skundą. Kitais atvejais ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas bendra tvarka, gavus ikiteisminio tyrimo įstaigoje arba nukentėjusiojo skundą arba jo atstovo pareiškimą. Atstovo pareiškimas buvo gautas, kai nusikalstama veika buvo padaryta nepilnamečio arba mažamečio nukentėjusiojo atžvilgiu. Nei vienoje iš nagrinėtų baudžiamųjų bylų ikiteisminis tyrimas nebuvo pradėtas pagal prokuroro reikalavimą. Pradėti tyrimą šiuo pagrindu galima, kai yra duomenys apie galimai padarytą veiką, nėra nukentėjusiojo skundo ar jo atstovo pareiškimo ir įvykis yra visuomeninės reikšmės ir/arba nukentėjusysis negali ginti savo teisių. Kaip matome, viena iš sąlygų yra informacijos apie galimą nusikaltimą buvimas ikiteisminio tyrimo įstaigoje, tačiau šita informacija tampa žinoma pareigūnams ne iš nukentėjusiojo labai retai (analizuotų baudžiamųjų bylų atvejais tokios informacijos šaltiniu visada buvo arba nukentėjusysis arba jo

⁷⁹ Goda, G., et. al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius, 2003. P. 412.

atstovas). Tai paaiškina, kodėl šiuo pagrindu ikiteisminiai tyrimai nebuvo pradėti. Tai parodo, kad vienintelis realus informacijos, kad padaryta nusikalstama veika, šaltinis yra pati nusikaltimo auka.

Pagal BPK ikiteisminio tyrimo vadovu ir organizatoriumi yra prokuroras, kuris gali nuspręsti pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus jo veiksmus, pavesti ikiteisminio tyrimo atlikimą ikiteisminio tyrimo įstaigai. Šiuos nusikaltimus tiriantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams BPK suteikia teisę atlikti visus jame numatytus procesinius veiksmus, išskyrus tuos, kuriuos turi teisę atlikti prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Tyrimo pradžioje, kai yra manoma, kad buvo padarytas nusikaltimas, surenkama tokia informacija:

- patvirtinanti lytinio akto ar lytinės aistros tenkinimą;
- patvirtinanti tokių nukentėjusiojo atžvilgiu atliktų veiksmų prievartinį pobūdį;
- charakterizuojanti kaltininką.

Tokiems duomenims gauti yra labai svarbu laiku ir tinkamai atlikti procesinius veiksmus: nukentėjusiojo kūno tyrimą (ekspertizę), įvykio vietos apžiūrą, tyrimui reikšmingų daiktų poėmį, apžiūrą, biologinių pėdsakų tyrimą (ekspertizę), nukentėjusiojo, liudytojų apklausas.

Planuojant tyrimą labai svarbu turėti omeny tas versijas, kurias gali iškelti kaltininkas, bandydamas išvengti baudžiamosios atsakomybės.⁸⁰ Praktinės medžiagos analizė parodė, kad 40 proc. atvejų kaltininkai neigė turėję lytinių santykių ar tenkinę lytinę aistrą su nukentėjusiuoju. Tokia gynybos pozicija buvo nepriklausomai nuo to ar kaltininkas yra pažįstamas su nukentėjusiuoju. 25 proc. kaltininkų prisipažino padarę jiems inkriminuojamą nusikaltimą, 25 proc. teigė, kad santykiai su nukentėjusiuoju buvo savanoriški, t.y. siekdamas lytinio santykiavimo arba lytinės aistros tenkinimo jokio smurto ir prievartos jo atžvilgiu kaltininkas nepanaudojo.

Siekiant paneigti kaltininko teiginius atliekant proceso veiksmus reikia išspręsti tokias užduotis: 1) surinkti duomenis, patvirtinančius kaltininko ir nukentėjusiojo buvimo nurodytoje nusikaltimo vietoje ir nurodytu laiku faktą; 2) gauti faktinius duomenis, patvirtinančius prievartinį veiksmų pobūdį; 3) nustatyti prievartinio lytinio akto arba lytinės aistros tenkinimo pėdsakus.⁸¹

Patvirtinti kaltininko ir nukentėjusiojo buvimo tam tikroje vietoje faktą galima nukentėjusiojo, liudytojų parodymais, įvykio vietos apžiūros metu gautais duomenimis, ant nukentėjusiojo ir kaltininko kūno, drabužių, avalynės esančių antsluoksnių pėdsakų tyrimo rezultatais.

Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad kaltininko teiginiai apie savanorišką santykiavimą buvo paneigti atlikus nukentėjusiojo kūno tyrimą (ekspertizę), jo drabužių apžiūrą ir tyrimą, paties įtariamojo kūno tyrimą (ekspertizę). Kai kaltininkas nebuvo panaudojęs fizinio smurto, prievartinis jo atliktų

⁸⁰ Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С. 610.

⁸¹ Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С.610.

veiksmų pobūdis buvo patvirtintas nukentėjusiojo, liudytojų apklausose, atlikus nukentėjusiojo psichologinę psichiatrinę ekspertizę (paprastai ji buvo atliekama mažamečiams nukentėjusiems ir taip konstatuojama jų bejėgiška būklė dėl amžiaus).⁸²

Prievartinis lytinis aktas arba lytinės aistros tenkinimas gali būti patvirtintas, jeigu yra laiku paimti ir ištirti biologinės kilmės pėdsakai. Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad dažniausiai operatyviai buvo paimti kaltininko pavyzdžiai lyginamajam tyrimui, atlikti biologiniai, serologiniai, DNR tyrimai. Pastebėta, kad tokie proceso veiksmai nebuvo atliekami keliais atvejais: 1) kai nuo nusikalstamos veikos padarymo yra praėjęs pakankamai ilgas laiko tarpas ir biologinės kilmės pėdsakai neišlikę;⁸³ 2) kai nukentėjusysis ir nusikaltimo kaltininkas buvo vyriškos lyties ir nusikalstama veika buvo padaryta oraliniu būdu;⁸⁴ 3) atlikus apžiūras ar tyrimus nebuvo rasta tinkamos medžiagos biologiniams tyrimams;⁸⁵ 4) kai veika buvo nutraukta pasikėsینimo stadijoje.⁸⁶

Surinkta informacija būtinai turi būti analizuojama. Tokia analizė turi padėti atsakyti į svarbius tyrimui klausimus: 1) ar veikoje yra išžagینimo ir/ar seksualinio prievartavimo (ar kitų nusikalstamų veikų) požymių; 2) ar yra pakankamai surinkta tyrimui reikšmingų duomenų, ar jie tinkamai užfiksuoti, ar tiksliai žinomas jų šaltinis; 3) kokie dar veiksmai turi būti atlikti ir pan.

2.2. Tipinės tyrimo situacijos, versijos ir pagrindinės tyrimo kryptys

Tyrimo išsamumas, efektyvumas priklauso nuo teisingo tyrimo planavimo ir organizavimo, savalaikio reikiamų veiksmų atlikimo. Labai svarbi yra pirminių tyrimo, operatyvinių bei paieškos veiksmų atlikimo tvarka, tyrimo situacijos nustatymas, tipinių versijų iškėlimas. Tai paprastai priklauso nuo pirminės turimos informacijos apie įvykio aplinkybes, asmenį, galimai padariusį šį nusikaltimą. Išžagینimo ir seksualinio prievartavimo tyrimui būdinga tai, kad jau pradinėje tyrimo stadijoje yra duomenų apie nusikalstamą įvykį, jo laiką, vietą, padarymo aplinkybes, o dažnai ir apie jį padariusį asmenį. Įvertinęs šiuos turimus duomenis pareigūnas planuoja tyrimo eigą, kelia versijas, apsibrėžia įrodinėjimo aplinkybes, nustato veiksmų atlikimo eiliškumą.

Nusikalstamos veikos tyrimas tai nuolat besikeičiantis procesas, priklausantis nuo vis gaunamos naujos tyrimui reikšmingos informacijos. Tam tikrais šio proceso etapais, įtakojant įvairiems faktoriams (aplinkybėms), susiklosto konkrečios situacijos, kurių teisingas atpažinimas ir įvertinimas lemia tinkamų procesinių sprendimų priėmimą ir viso tyrimo sėkmę.

⁸² Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-90 2006; 1-210 2006; 1-473 2004; kt.

⁸³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-348 2004; 1-176 2004. kt.

⁸⁴ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-210 2006 1-147 2007; kt.

⁸⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-60 2007; kt.

⁸⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-325 2004.

Tarp mokslininkų vyksta diskusijos dėl tyrimo situacijos sąvokos (suvokimo). Vieni mokslininkai, pavyzdžiui, R. Belkinas⁸⁷, V. Koldinas⁸⁸ mano, kad tyrimo situacija – tai sąlygų, kuriomis tam tikru momentu vyksta nusikaltimo tyrimas, sistema. Kiti mokslininkai (I. Gerasimovas ir L. Drapkinas) tyrimo situaciją supranta kaip dinaminį mąstymo modelį, atspindintį informacinę – loginę, taktinę – psichologinę, taktinę – valdymo, organizacinę – struktūrinę būklę, kuri susiklosto baudžiamojoje byloje ir apibūdina palankų arba nepalankų tyrimo proceso charakterį.⁸⁹ A. Gorbatkov siūlo tokį situacijos apibrėžimą: tai tam tikra faktinė padėtis (būklė), kuri formuojasi, egzistuoja ir keičiasi (transformuojasi) tiriant nusikalstamą veiką, priklausomai nuo tam tikrų, kriminalistiniu požiūriu reikšmingų, aplinkybių (veiksnių) turinio ir apimties.⁹⁰ Galima pritarti tiems mokslininkams, kurie tyrimo situaciją apibrėžia kaip tam tikrą ikiteisminio tyrimo metu susiklosčiusią padėtį, tyrimo „būseną“, nes tyrimas yra dinaminis procesas, kuris įtakojant daugybei įvairių aplinkybių, tam tikru momentu parodo tyrimo būklę.

Kaip minėta, tyrimo metu susiklostančią tyrimo situaciją nulemia tam tikri faktoriai (veiksniai). Literatūroje galima sutikti tokių veiksnių skirstymą pagal įvairius kriterijus. R. Belkinas pagal prigimtį juos skirsto į: 1) objektyvius (tyrėjo turimos informacijos gausumas ir pobūdis, tuo metu esamas baudžiamasis teisinis tiriamo įvykio įvertinimas, kt.) ir 2) subjektyvius (tyrėjo psichinė būseną, jo žinių ir įgūdžių lygis, patirtis; psichinė galimai nusikalstamą veiką padariusių asmenų būseną; galimo nusikaltėlio, jo artimųjų bandymai trukdyti tyrimui ir tiesos nustatymui; kt.).⁹¹ V. Koldinas į 5 grupes veiksnius skirsto pagal pobūdį: 1) psichologinio pobūdžio (psichinės tyrėjo, galimo nusikaltėlio, kitų asmenų savybės; konfliktai tarp asmenų, dalyvaujančių tyrime; kt.); 2) informacinio pobūdžio (tyrėjo informuotumas apie nusikalstamos veikos aplinkybes, galimas įrodomosios informacijos buvimo vietas; kt.); 3) procesinio pobūdžio (tyrimo būklė, tyrėjo galimybės; kt.); 4) taktinio pobūdžio (galimų įtariamųjų izoliacija; konkretaus procesinio veiksmo atlikimo laikas; kt.); 5) materialaus ir organizacinio techninio pobūdžio (techninio kriminalistinio aprūpinimo lygis; kt.).⁹²

Ne tik tyrimo situacijas įtakojantys ir formuojantys veiksniai gali būti klasifikuojami, bet ir pačios tyrimo situacijos, pavyzdžiui, pagal bendrumo laipsnį į tipines ir specifines (individualias); pagal proceso dalyvių santykių pobūdį į konfliktines ir nekonfliktines; pagal tyrimo etapus į pirmines, tarpines ir galutines; pagal nusikalstamos veikos atskleidimo momentą į susidarancias, praėjus ilgam laiko tarpui po nusikaltimo padarymo, ir iš karto po nusikaltimo padarymo; pagal palankumą tyrimui į palankias ir nepalankias; kt.

⁸⁷ Белкин. Р. С. Криминалистика (Краткая энциклопедия). Москва, 1993. С. 72.

⁸⁸ Криминалистика социалистических стран// Под. ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986. С. 161.

⁸⁹ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С. 49.

⁹⁰ A. Gorbatkov. Kontrabandos tyrimas: daktaro disertacija. Vilnius, 2005. P. 73.

⁹¹ Белкин. Р. С. Криминалистика (Краткая энциклопедия). Москва, 1993. С. 72.

⁹² Криминалистика социалистических стран// Под. ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986. С. 164.

Konkrečios nusikalstamų veikų rūšies tyrimo metodikai yra reikšmingos tipinės tyrimo situacijos, kurių pagalba yra planuojamas tyrimo procesas, procesinių veiksmų atlikimas. Tipinės tyrimo situacijos kuriamos apibendrinant ir analizuojant situacijas, kurios susiklosto tiriant konkrečias nusikalstamas veikas, t.y. individualias (konkrečias) tyrimo situacijas. Analizuojant individualias tyrimo situacijas yra nustatomi identiški arba panašūs požymiai ir tai leidžia daryti apibendrinimus, tam tikras prielaidas ir modeliuoti tipines tyrimo situacijas.

Tipinėms tyrimo situacijoms taikomos tipinės tyrimo versijos. Versija kriminalistikos moksle suprantama kaip tyrimo metu surinkta medžiaga pagrįsta prielaida, paaiškinanti nusikaltimo ir atskirų jo aplinkybių pobūdį, atskirų tiriamo įvykio reiškinių ryšius ir priežastis.⁹³ Nusikaltimų tyrimo planavimui tyrimo versijos turi labai didelės įtakos, nes jos nurodo tyrimo kryptį, padeda išaiškinti įrodinėjimo dalyko aplinkybes.

Tyrimo versijos kriminalistikos literatūroje⁹⁴ klasifikuojamos pagal įvairius kriterijus: pagal apimtį – bendros ir konkrečios; pagal apibrėžtumo laipsnį – tipinės ir individualios; pagal jas iškeliantį subjektą – tyrimo, teismo, operatyvinės paieškos, ekspertinės. Tačiau nusikalstamų veikų tyrimui yra svarbiausios tipinės tyrimo versijos, kurios yra kuriamos praktikos apibendrinimo pagrindu.

Versijos yra tyrimo planavimo pagrindas.⁹⁵ Kriminalistikos literatūroje tyrimo planavimas apibrėžiamas kaip moksliskai pagrįstas nusikaltimų tyrimo metodas, kurio esmę sudaro tikslingiausių, racionaliausių tardymo (ikiteisminio tyrimo) organizacijos ir konkrečių bylų ištyrimo būdų nužymėjimas, bylos medžiaga pagrįstų versijų iškėlimas ir patikrinimas, planingas ir kryptingas įrodymų rinkimas.⁹⁶ Planuodamas tyrimą pareigūnas numato procesinius veiksmus, kuriuos reikia atlikti tikrinant iškeltas versijas, šitų veiksmų turinį, taktinius atlikimo būdus, terminus, eiliškumą, kt.

Išžaginių ir seksualinių prievartavimų tyrimo ypatumus ir planavimą sąlygoja tipinės tyrimo situacijos ir versijos. Tyrimo pradžioje, kai tyrėjui yra žinoma nedaug informacijos, priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos yra keliamos tipinės tyrimo versijos. Atliekant proceso veiksmus ir renkant tyrimui reikšmingą medžiagą tipinės tyrimo versijos yra sukonkretinamos.

Išžaginių ir seksualinio prievartavimo tipinių tyrimo situacijų atžvilgiu mokslininkų nuomonė beveik vieninga. Išskiriamos dvi pagrindinės situacijos: 1) nukentėjusysis pažįsta nusikaltėlį, 2)

⁹³ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993. С.70; Криминалистика социалистических стран// Под. ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986. С. 187.

⁹⁴ Белкин. Р. С. Криминалистика (Краткая энциклопедия). Москва, 1993. С. 13; Криминалистика социалистических стран// Под. ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986. С. 189-190; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993. С. 70-71.

⁹⁵ Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius, 1985. P.186; Белкин. Р. С. Криминалистика (Краткая энциклопедия). Москва, 1993. С. 55, Криминалистика социалистических стран// Под. ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986. С. 189.

⁹⁶ Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius, 1985. P. 182.

nusikaltėlis nukentėjusiajam yra nepažįstamas.⁹⁷ Kai kurie mokslininkai be šitų pagrindinių situacijų išskiria ir papildomas: 1) nusikaltėlis sulaikytas nusikaltimo darymo metu arba netrukus po jo, 2) nusikaltėlis nepažįstamas nukentėjusiajam ir pasišalino iš įvykio vietos, 3) nusikaltėlis nepažįstamas nukentėjusiam, bet sulaikytas iš karto po nusikaltimo padarymo, 4) nusikaltėlis žinomas nukentėjusiajam ir žinoma jo buvimo vieta, 5) nusikaltėlis žinomas nukentėjusiajam, bet slapstosi, 6) nusikaltėlis nežinomas nukentėjusiajam, bet pastarasis įsiminė jo išorės požymius ir gali jį atpažinti, 7) grupės asmenų padaryto nusikaltimo atveju – vieną iš nusikaltėlių auka pažįsta, kitų – ne, 8) nukentėjusysis sutiko atlikti lytinį aktą arba tenkinti lytinę aistrą su vienu asmeniu, o kiti padarė nusikalstamą veiką.⁹⁸

Tiriant šiuos nusikaltimus, padarytus grupės asmenų, vienu metu gali susiklostyti kelios situacijos, pavyzdžiui, kai vieną iš nusikaltėlių nukentėjusysis pažįsta, o kitų – ne. Praktinės medžiagos analizė parodė, kad tais atvejais, kai nusikaltimai buvo padaryti grupės asmenų, nukentėjusiajam visi nusikaltėliai buvo visada pažįstami.

Daugelis mokslininkų išskiria dvi šių nusikalstamų veikų tyrimo dalis – pirminį ir tolesnį tyrimo etapus.⁹⁹ Tiriant išžaginius ir seksualinius prievartavimus nuo tyrimo pradžioje susiklosčiusios situacijos priklauso ar toliau veikos tyrimas vyks etapais.

Kai asmuo, padaręs išžaginimą ar seksualinį prievartavimą, nėra žinomas arba žinomas, bet slapstosi nuo teisėsaugos pareigūnų, tyrimas vyksta dviem etapais. Pirminiame tyrimo etape imama visų priemonių nustatyti nežinomą kaltininką, o jei žinomas, tai nustatyti jo slapstymosi vietą ir sulaikyti. Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad šiems tikslams pasiekti buvo atliekami tokie procesiniai veiksmai: nukentėjusiojo, liudytojų apklausos, įvykio vietos apžiūra, teismo medicininis tyrimas, nukentėjusiojo drabužių apžiūra ir tyrimas, galimo kaltininko drabužių poėmis, jų apžiūra ir tyrimas. Taip pat taikomos operatyvinės bei paieškos priemonės.

Tuo atveju kai asmuo sulaikomas nusikaltimo darymo metu arba netrukus po jo, tyrimas nėra skirstomas į etapus. Susiklosčius tokiai situacijai kaltininkas yra žinomas ir atliekami tokie tyrimo veiksmai, kurių metu gauti duomenys galėtų būti teisme pripažinti nusikaltimo padarymo fakto ir šio konkretaus asmens kaltės įrodymais.

Informacijos, kurios pagrindu pareigūnas nusprendžia kaip vyks tyrimas, kokių eiliškumu bus atliekami tyrimo veiksmai, šaltinis yra duomenų ikiteisminio tyrimo įstaigoje gavimas apie padarytą

⁹⁷ Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1990. С. 373; Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2003. С.720; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993. С.462; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С.368.

⁹⁸ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius, 2004. P.101; Криминалистика / Под. ред. А. Г. Филиппова. Москва, 2000. С.260; kt.

⁹⁹ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С. 368-378; Криминалистика / Под. ред. А. Г. Филиппова. Москва, 2000. С.259-265; Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2003, С. 720-725; kt.

nusikaltimą. Tokie duomenys gaunami nukentėjusiajam arba jo atstovui pateikiant skundą, pareiškimą arba žodžiu pranešant apie nusikalstamą įvykį, tokiu atveju yra surašomas protokolas – pareiškimas. Nuo tokios informacijos aiškumo, gausumo priklauso pareigūno galimybė nuspręsti dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, jį pradėjus tinkamai nustatyti susiklostančią situaciją, iškelti versijas bei planuoti veiksmus. Todėl siekiant, kad tyrimas vyktų greitai ir efektyviai, pareigūnas turi teisę iš nukentėjusiojo, jo atstovo gauti žodinį arba rašytinį patikslinimą (BPK 168 str.).

Pradėjus tyrimą ir planuojant jo eigą iškeliamos dvi pagrindinės tipinės tyrimo versijos: 1) išžaginimas ir/ar seksualinis prievartavimas buvo, 2) išžagینimo ir/ar seksualinio prievartavimo nebuvo.¹⁰⁰

Šios versijos, priklausomai nuo renkamos informacijos turinio, gali būti konkretizuojamos ir išskiriamos tokios papildomos: a) nusikaltimas buvo tomis aplinkybėmis, kurias nurodo nukentėjusysis; b) buvo kitomis aplinkybėmis, negu nurodo nukentėjusysis; c) buvo savanoriškas lytinis santykiavimas, bet nukentėjusysis sąžiningai klysta vertindamas įvykius; d) buvo savanoriškas lytinis santykiavimas, bet nukentėjusysis, pasinaudodamas situacija, sąmoningai apkalba partnerį; e) lytinis santykiavimas nebuvo savanoriškas, bet nukentėjusiojo elgesys buvo klaidinantis arba pasipriešinimas nepakankamai intensyvus, todėl kaltininkas suklydo vertindamas nukentėjusiojo elgesį; f) lytinio santykiavimo nebuvo, pareiškimas melagingas, įvykio aplinkybės inscenizuotos.¹⁰¹

Situacija, kai turima informacija apie nusikaltimą galimai padariusį asmenį, yra viena iš palankiausių ir gali susiklostyti, kai tas asmuo yra sulaikytas darant nusikalstamą veiką arba iš karto po jos padarymo arba nukentėjusysis suteikia išsamius duomenis apie nusikaltėlio asmenybę ir jo buvimo vietą. Esant tokiai situacijai, nėra atliekami pirminiam tyrimo etapui būdingi veiksmai, nukreipti į nusikaltėlio asmenybės nustatymą, o pereinama prie kitų procesinių veiksmų, kurių atlikimo tikslas – išaiškinti visas aplinkybes ir surinkti įrodomąją informaciją dėl šio konkretaus asmens padaryto nusikaltimo.

Praktinės medžiagos analizė parodė, kad tyrimo situacija, kai nukentėjusiajam vienaip ar kitaip kaltininkas yra pažįstamas, buvo susiklosčiusi 90 proc. atvejų. Šitas tyrimo situacijas pagal turimos informacijos apie nusikaltėlį apimtį galima suskirstyti į tam tikras grupes:

¹⁰⁰ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius, 2004. P.100; Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1990. С. 373-374; kt.

¹⁰¹ Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1990. С. 373-374; Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2003. С.720; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993. С.464-466; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С.374; kt.

- nukentėjusysis įvardija konkretų asmenį ir nurodo tikslus jo duomenis – taip buvo tais atvejais, kai kaltininką su nukentėjusiuoju siejo ypatingai glaudūs ryšiai (giminystės¹⁰², artimos draugystės¹⁰³, bendro gyvenimo¹⁰⁴, kt.). Tokios situacijos sudarė apie pusę tirtų atvejų.
- nukentėjusysis ir kaltininkas yra gerai arba pakankamai gerai pažįstami, bet nukentėjusysis konkrečių duomenų apie kaltininką neturi, tačiau gali nurodyti jo gyvenamąją arba buvimo vietą).¹⁰⁵ Tokios situacijos buvo apie 24 proc. atvejų.
- nukentėjusysis buvo tik kelis kartus susitikęs su kaltininku ir dažniausiai nežino jokių duomenų, išskyrus kaltininko vardą.¹⁰⁶ Taip buvo apie 24 proc. atvejų. Tokiais atvejais tyrimui reikšmingų duomenų gali suteikti asmenys, kurie supažindino nukentėjusį ir kaltininką.

Šių situacijų savalaikis atpažinimas, įvertinimas ir teisingo sprendimo priėmimas nulemia konkrečių veiksmų atlikimą ir lemia tyrimo eigą. Praktinės medžiagos analizė rodo, kad tyrėjai tai darė pakankamai sėkmingai, nes beveik pusę atvejų sudarė tokie, kai nusikaltimo kaltininkas buvo laikinai sulaikytas tą pačią dieną arba per 1-3, rečiau per 6-8 dienas. Ilgesnis laiko tarpas nuo tyrimo pradėjimo iki kaltininko sulaikymo (apie mėnesį) buvo praėjęs, kai nukentėjusysis galėjo tik apibūdinti išorinius kaltininko bruožus, nurodyti jo vardą.

Esant pirmai situacijai, kai nukentėjusysis su kaltininku yra pažįstami, sprendžiami tokie pagrindiniai uždaviniai:

1. nustatyti ar nukentėjusiojo atžvilgiu buvo atliktas priverstinis lytinis aktas arba prievarta tenkinta lytinė aistra;
2. nustatyti aplinkybes, liudijančias prievartinį santykiavimo pobūdį;
3. surinkti duomenis, galinčius teisme pagrįsti nusikaltėlio kalte;
4. nustatyti nusikaltėlio buvimo vietą ir jį sulaikyti, jeigu jis nebuvo sulaikytas nusikaltimo darymo metu arba iškart po jo.

Šitiems uždaviniams spręsti yra keliamos versijos dėl dar neišaiškintų objektyviosios pusės aplinkybių, veikos padarymo mechanizmo, galimų bendrininkų, liudytojų, nusikaltimo padarymo motyvų, tikslų ir kt.

¹⁰² Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-60 2007: giminystės ryšiai tarp tėvo ir dukters; 1-157 2005: dėdė ir dukterėčia; 1-206 2004: pusbroliai ir pusseserė; kt.

¹⁰³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-138 2004: kaltininką su nukentėjusiuoju anksčiau palaikė artimus draugystės ryšius; 1-136 2006: kaltininkas buvo labai geras šeimos draugas; kt.

¹⁰⁴ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-147 2007: gyvena tuose pačiuose vaikų globos namuose; 1-210 2006: mokosi vienoje mokykloje;

¹⁰⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-52 2005: nukentėjusioji nepažinojo kaltininko, bet nurodė policijos pareigūnui jo gyvenamąją vietą, kurioje ji buvo seksualiai prievartauta; 1-325 2004 ir kt.: nukentėjusysis su kaltininku gyveno tame pačiame kaime ir buvo iš matymo pažįstami.

¹⁰⁶ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-84 2004; 1-176 2004; kt.

Pareigūnas gali iškelti nusikaltimo inscenizacijos versiją, kai nukentėjusiojo apklausos metu jis elgiasi nenatūraliai: perdėtai nervinasi, stengiasi parodyti, kad yra giliai sukrėstas, išgyvena. Tokiu atveju turi būti itin kruopščiai apžiūrėta (ištirta) įvykio vieta, palyginta ar gauti duomenys sutampa su nukentėjusiojo parodymais. Svarbu laiku atlikti teismo medicininį tyrimą, kad būtų nustatyti ar tikrai ant nukentėjusiojo kūno yra sužalojimų, ar jie atitinka nukentėjusiojo nurodytas įvykio aplinkybes. Visada turi būti ieškoma liudytojų, kurie galėtų duoti parodymus apie nukentėjusiojo ir tariamo nusikaltėlio santykius. Tikrinant šią versiją gali būti tikslinga atlikti nukentėjusiojo parodymų patikrinimą vietoje.¹⁰⁷ Tarp analizuotų baudžiamųjų bylų tokių atvejų nebuvo.

Analizuotos baudžiamosios bylos parodė, kad dažniausiai buvo atliekami tokie tyrimo veiksmai ir tokiu eiliškumas: 1) nukentėjusiojo apklausa, 2) įvykio vietos apžiūra, 3) nukentėjusiojo apžiūra, drabužių apžiūra, poėmis, tyrimas, 4) nukentėjusiojo medicininis tyrimas, 5) liudytojų apklausos, 6) nustačius įtariamąjį daroma jo krata, apžiūra, jo drabužių apžiūra ir poėmis, tyrimas.

Taip pat pastebėta, kad pakankamai dažnai atliekamas nukentėjusiojo ir įtariamojo parodymų patikrinimas vietoje, akistatos tarp nukentėjusiojo ir įtariamojo, tarp įtariamųjų, paskiriamos nukentėjusiojo ir įtariamojo teismo psichiatrinės psichologinės ekspertizės. Rečiau yra atliekamos nukentėjusiojo kūno, daiktų ekspertizės, įtariamojo gyvenamojo būsto kratos. Kai nusikaltimas buvo padarytas nukentėjusiajam nepažįstamo arba mažai pažįstamo asmens, jis parodomas atpažinti.

Labiau komplikauta padėtis būna tada, kai nusikaltėlis nėra pažįstamas su nukentėjusiuoju. Pastebėta, kad praktikoje tokia tyrimo situacija susiklosto pakankamai retai – tik 10 proc. atvejų. Galima pasakyti, kad tokiais atvejais asmenys tampa nusikaltimų aukomis atsitiktinai. Kaltininkui nėra svarbūs nukentėjusiojo bruožai, kadangi dažniausiai jų nusikalstami ketinimai kyla staiga, be išankstinio pasiruošimo ir dažniausiai šie nusikaltimai padaromi kaltininkui apsvaigus nuo alkoholinių gėrimų.¹⁰⁸

Susiklosčius tokiai situacijai turi būti sprendžiami tokie uždaviniai:

1. nustatyti informacijos, nurodančios nusikaltimo subjektą, pobūdį ir šaltinius;
2. nustatyti ar nukentėjusiojo atžvilgiu buvo atliktas priverstinis lytinis aktas arba prievarta tenkinta lytinė aistra;
3. nustatyti aplinkybes, liudijančias prievartinį santykiavimo pobūdį;
4. suplanuoti nusikaltėlio paieškos veiksmus.

Esant antrai situacijai keliamos ir tikrinamos versijos dėl nusikaltimo subjekto, galimos jo buvimo arba gyvenamosios vietos.

¹⁰⁷ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993. С. 465-466.

¹⁰⁸ 76,7 proc. išanalizuotų atvejų kaltininkai buvo apsvaigę nuo alkoholinių gėrimų. Tokia kaltininko būklė nebuvo nustatyta tais atvejais, kai seksualinis prievartavimas buvo padarytas nepilnamečio arba mažamečio asmens atžvilgiu ir keliais metais už jį vyresnio kaltininko arba kai amžiaus skirtumas buvo labai didelis.

Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad šiai tyrimo situacijai būdingi tie patys procesiniai veiksmai nukentėjusiojo atžvilgiu (apklausa, apžiūra, drabužių apžiūra ir poėmis), įvykio vietos apžiūra, medicininio tyrimo atlikimas, tyrimui reikšmingų daiktų tyrimas (jei ant drabužių ar kitų objektų liko kraujo ar kitų pėdsakų). Šių tyrimo veiksmų atlikimo tikslas – gauti kiek įmanoma daugiau informacijos nusikaltėlio paieškai ir jo demaskavimui, kai jis bus sulaikytas. Organizuojama nusikaltėlio paieška „karštais pėdsakais“ – sudaromas fotorobotas, tikrinamos kriminalistinės registracijos bazės, atliekami asmens buvimo vietos nustatymo ir sulaikymo veiksmai.

Susiklosčius tiek pirmai, tiek antrai pagrindinei tyrimo situacijai, galimos abi bendros tipinės versijos. Priklausomai nuo laiko tarpo, praėjusio nuo nusikaltimo padarymo iki tyrimo pradžios, šios versijos tikrinamos skirtingai. Praktinės medžiagos analizė parodė, kad dauguma ikiteisminių tyrimų dėl išžaginimų ir seksualinio prievartavimo – 77,2 proc. - pradama praėjus trumpam laiko tarpui po jų padarymo. Kai tyrimas pradėtas iš karto po nusikaltimo padarymo, lytinio santykiavimo arba kitokio lytinės aistros tenkinimo faktą bei tokių veiksmų prievartinį pobūdį gali liudyti sužalojimai ant nukentėjusiojo kūno, biologinės kilmės pėdsakai, prievartos žymės ant drabužių, kt. Šiems faktams užfiksuoti, kaip jau minėta, buvo atliktas nukentėjusiojo medicininis tyrimas, paimti mėginiai biologinės kilmės pėdsakams nustatyti, jo drabužių poėmis, atlikta jų apžiūra ir reikiama atvejais atliktas jų tyrimas, taip pat atlikta įvykio vietos apžiūra paimant tyrimui reikšmingus daiktus.

Nepriklausomai nuo esamos tyrimo situacijos tikrinant pirmąją versiją, t.y. išžaginimas ir/ar seksualinis prievartavimas buvo, atliekant tyrimo veiksmus siekiama nustatyti prievartinio lytinio akto arba lytinės aistros tenkinimo faktą ir surinkti tai pagrindžiančius duomenis. Šiam tikslui pasiekti svarbūs yra tokie procesiniai veiksmai, kaip nukentėjusiojo ir nusikaltėlio kūno ir drabužių apžiūra, teismo medicininis tyrimas arba ekspertizė, įvykio vietos apžiūra, reikšmingų daiktų tyrimai.

Tarp analizuotų baudžiamųjų bylų pastebėti atvejai, kai buvo tiriamas ir teisme nagrinėjamas pasikėsinimas padaryti nusikaltimus – mažamečio seksualinį prievartavimą ir nepilnametės išžaginimą.¹⁰⁹ Buvo atlikti tokie tyrimo veiksmai kaip ir tiriant baigtą nusikaltimą – įvykio vietos apžiūra, nukentėjusiojo, liudytojų ir įtariamojo apklausos, nukentėjusiojo kūno tyrimas vienu atveju ir ekspertizė kitu, daiktų apžiūra ir tyrimas, biologinių pėdsakų tyrimai. Tiriant pasikėsinimo atvejus gali būti iškeliamos tokios versijos: a) buvo savanoriškas atsisakymas užbaigti nusikalstamą veiką; b) nusikalstama veika negalėjo būti užbaigta dėl ne nuo kaltininko priklausančių aplinkybių (nukentėjusysis sugebėjo apsiginti, sutrukdė pašaliniai asmenys, t.t.); c) nukentėjusiojo atžvilgiu buvo atlikti kito pobūdžio veiksmai ir jis sąžiningai klysta juos vertindamas (įžeidimas, sveikatos sutrikdymas, pasikėsinimas apiplėšti, kt.); d) nukentėjusysis sąmoningai paduoda pareiškimą siekdamas

¹⁰⁹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-90 2006; 1-60 2007 (šitoje byloje buvo tiriami ir kiti kaltininko padaryti išžaginimai tos pačios nukentėjusiosios atžvilgiu).

sukompromituoti konkretų asmenį. Vienu iš minėtų atvejų kaltininkas negalėjo užbaigti nusikalstamos veikos, nes nukentėjusysis sugebėjo ištrūkti ir iškviesti policijos pareigūnus, kitu – dėl pašalinio asmens pasirodymo.

Kai kaltininkas nustatomas, prasideda tolesnis tyrimo etapas. Jo metu renkama įrodomoji informacija, kuria teisme bus remiamasi įrodinėjant konkretaus asmens kaltumą. Praktinės medžiagos analizė parodė, kad dažniausiai buvo atliekami tokie procesiniai veiksmai ir tokiu eiliškumu: 1) įtariamojo apklausa; 2) jo kūno tyrimas, krata; 3) drabužių poėmis, apžiūra, tyrimas; 4) gyvenamojo būsto krata, drabužių poėmis; 5) biologinių pėdsakų, mikroobjektų tyrimai.

Kai surenkama pakankamai duomenų apie padarytą veiką, tyrimas užbaigiamas prokurorui surašant kaltinamąjį aktą ir perduodant bylą pagal teisingumą apylinkės arba apygardos teismui.¹¹⁰

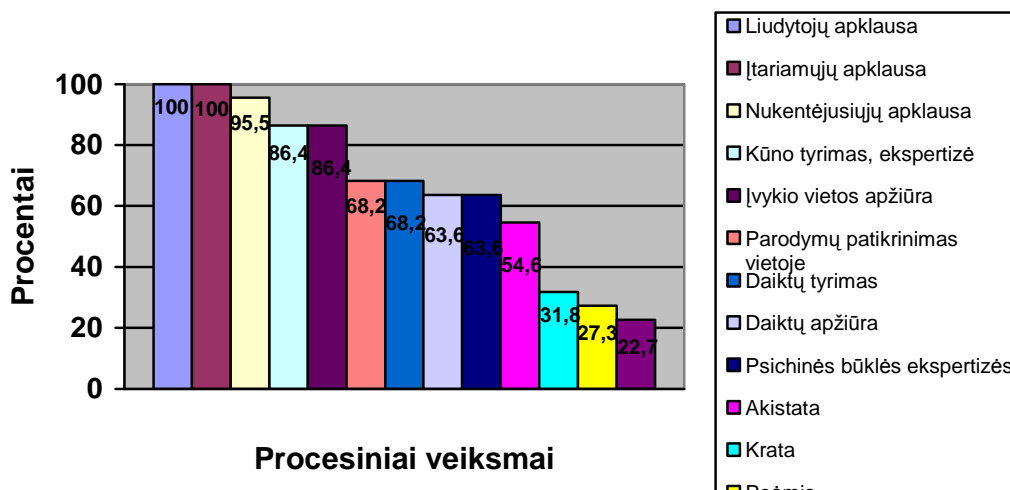
Taigi nuo išžaginimo ir seksualinio prievartavimo atskleidimo ypatumų, tyrimo metu susiklostančios situacijos priklauso versijų iškėlimo, jų tyrimo ir tikrinimo specifika, įrodomosios informacijos šaltinių nustatymas, tyrimo kryptys ir viso tyrimo sėkmė.

¹¹⁰ Bylų teisingumas priklauso nuo veikų sunkumo laipsnio. BK 149 ir 150 straipsnių 1, 2 ir 3 dalyse numatytos veikos priskiriamos prie sunkių nusikaltimų, kadangi didžiausia bausmė viršija 6 metus laisvės atėmimo, bet neviršija 10 metų laisvės atėmimo. Pagal dalykinį teisingumą tokios bylos turėtų būti nagrinėjamos apygardos teismuose, bet BPK 225 straipsnyje numatyta išimtis, kad jos priklauso apylinkės teismui. Toks pakeitimas buvo padarytas 2004 m. liepos 8 d. įstatymu – iki šio pakeitimo visos bylos, iškeltos pagal 149 ir 150 straipsnius buvo nagrinėjamos apygardos teismuose. Dabar tik pagal 149 ir 150 straipsnių 4 dalis kvalifikuojamos veikos priskiriamos nagrinėti apygardos teisme pirmąja instancija (kaip labai sunkūs nusikaltimai – didžiausia bausmė viršija 10 metų laisvės atėmimo).

3. Atskirų proceso veiksmų atlikimo metodika tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus

Įrodomoji informacija yra surenkama atliekant procesinius veiksmus. Pareigūnas, atliekantis ikiteisminį tyrimą dėl šių nusikaltimų, turi teisę BPK nustatyta tvarka atlikti visus procesinius veiksmus, kad greitai ir išsamiai atskleisti padarytą nusikalstamą veiką ir ją ištirti. Įstatymai nereglamentuoja kokie procesiniai veiksmai ir kokia tvarka turi būti atlikti tiriant individualią nusikalstamą veiką. Dėl konkrečių veiksmų atlikimo ir jų eiliškumo turi nuspręsti ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas, įvertinęs visumą tyrimo pradžioje turimos informacijos, susiklosčiusią tyrimo situaciją bei iškeltas versijas.

Praktinės medžiagos analizė parodė, kad tiriant šiuos nusikaltimus dažniausiai atliekami tokie procesiniai veiksmai: liudytojų, įtariamųjų, nukentėjusiųjų apklausa, nukentėjusiojo ir įtariamojo kūno tyrimas (ekspertizė), įvykio vietos apžiūra, parodymų patikrinimas vietoje, daiktų apžiūra, tyrimas, nukentėjusiojo ir įtariamojo psichinės būklės ekspertizės. Rečiau – akistata, asmens ir gyvenamojo būsto krata, poėmis, parodymas atpažinti (žr. grafiką Nr. 3).

3.1. Apžiūros

Išžaginimų ir seksualinių prievartavimų tyrimui ypač svarbus yra savalaikis tyrimui reikšmingų objektų, pėdsakų suradimas, užfiksavimas, paėmimas. Šitie tikslai pasiekiami atliekant apžiūras. Apžiūros objektu gali būti įvykio vieta, įvairios patalpos ir vietovės, daiktai ir dokumentai, žmogaus kūnas ir kt. Apžiūros atlikimo pagrindai, subjektai ir eiga yra reglamentuojami BPK 207 straipsnyje. BPK 143 straipsnyje numatytos asmens apžiūros taisyklės.

Išžagavimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metu dažniausiai yra atliekamos įvykio vietos, daiktų (paprastai tai yra įvykio vietoje rasti tyrimui reikšmingi daiktai, nukentėjusiojo, įtariamojo drabužiai, kt.) apžiūros, žymiai rečiau - žmogaus kūno.

3.1.1. Įvykio vietos apžiūra

Išžagavimų ir seksualinių prievartavimų įvykio vieta suprantama kaip vieta, kurioje padarytas nusikaltimas ir kur galima rasti jo padarymo pėdsakus, tyrimui reikšmingus daiktus.¹¹¹ Tai procesinis veiksmas, kuris turi būti atliekamas esant bet kuriai tyrimo situacijai, esant bet kokiomis oro, aplinkos sąlygomis. Klaidinga būtų manyti, kad nuo įvykio momento praėjus ilgesniam laiko tarpui įvykio vietos apžiūra nėra reikalinga. Bet kokiu atveju atliekant įvykio vietos apžiūrą, galima surasti tyrimui reikšmingų pėdsakų, daiktų.

Įvykio vietos apžiūra gali padėti:

1. surasti, paimti ir užfiksuoti nusikaltėlio ir nukentėjusiojo buvimo toje vietoje pėdsakus: transporto priemonių, kojų, rankų, dantų pėdsakai; žmogaus kūno išskyros (sperma, vaginalinės išskyros, prakaitą, šlapimą, seiles, kt.), kraują, plaukus; nusikaltėliui ar nukentėjusiajam priklausančius daiktus (nuorūkas, šukas, nosines, akinius, sagas, kt.). Taip pat gali būti paimami dirvožemio, augmenijos, kitų medžiagų pavyzdžiai, baldų apmušalo, kilimų, kitų daiktų mikrodalelės, kurios galėjo likti ant nusikaltėlio ar nukentėjusiojo drabužių, avalynės;
2. nustatyti ir užfiksuoti nukentėjusiojo pasipriešinimo, kovos pėdsakus: atviroje vietovėje apie tai gali liudyti išmindžiota žolė, pėdsakai dirvoje, nulaužtos krūmų šakos; patalpose – nuverssi ir sulaužyti baldai, sudaužyti indai, sujaukta patalinė, išmėtyti drabužiai, nuplėštos jų dalys, sagos, ginklai ar kitos nukentėjusiojo pasipriešinimui įveikti panaudotos priemonės;
3. atlikti pėdsakų, liudijančių apie lytinio akto buvimą, paiešką ir aptiktų fiksavimą bei paėmimą: tai gali būti sperma, kraujas, kitos žmogaus kūno išskyros, apatiniai drabužiai ar jų dalys, taip pat būdingus pėdsakus dirvoje – alkūnių, kelių pėdsakai, kt.;
4. patikrinti inscenizacijos, melagingo pranešimo versijas: įvykio vietos aplinkos elementų atitikimas nukentėjusiojo parodymus, pėdsakų nebuvimas, kurie pagal nukentėjusiojo parodymus turi būti ar, atvirkščiai, jų nelogiškas išsidėstymas, nebūdingų įvykiui pėdsakų buvimas.¹¹²

Analizuojant šių nusikaltimų tyrimo medžiagą nustatyta, kad įvykio vietos apžiūra buvo atlikta 86,4 proc. atveju. Tais atvejais, kai įvykio vietos apžiūra nebuvo atlikta, manytina, remiantis praktikos pavyzdžiais, galima išskirti objektyvias ir subjektyvias neatlikimo priežastis: objektyvia apžiūros neatlikimo priežastimi galima būtų laikyti įvykio vietos nežinojimą, pavyzdžiui, kai nukentėjusioji

¹¹¹ E.Kurapka, H.Malevski, E.Palskys, S.Kuklianskis. Kriminalistikos technikos pagrindai. P.269.

¹¹² Криминалистика / Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С. 615-616.

kaltininko buvo nuvesta į jai nežinomą miško vietą ir tai neleido pareigūnams jos nustatyti,¹¹³ subjektyvia priežastimi galima įvardinti pareigūno sprendimą neatlikti apžiūros, kuris gali būti paremtas nuomone, kad praėjus ilgesniam laiko tarpui po veikos padarymo, įvykio vietos apžiūra jau nebėra tikslinga. Tačiau, manytina, kad tokių atvejų neturėtų būti, nes ir po pakankamai ilgo laikotarpio gali likti nusikaltimo pėdsakai.

Įvykio vietos apžiūros taktika priklauso nuo susiklosčiusios tyrimo situacijos. Kai nukentėjusysis nurodo kaltininką, įvykio vietos apžiūros metu turi būti ieškoma santykiavimo ir jo prievartinio pobūdžio pėdsakų. Tais atvejais, kai nusikaltimas padarytas nukentėjusiajam nepažįstamo asmens, be minėtų pėdsakų turi būti ieškomi nusikaltėlio palikti pėdsakai, kurie padės jį nustatyti.

Kriminalistikos literatūroje¹¹⁴ yra išskiriami trys įvykio vietos apžiūros etapai: pasirengimas, pagrindinis ir baigiamasis. Laikantis kriminalistikos rekomendacijų įvykio vietos apžiūros atlikimui reikia apgalvotai pasiruošti - pagal turimus duomenis reikia stengtis numatyti kokių techninių priemonių ir kokių specialistų pagalbos gali prireikti, pasirūpinti įvykio vietos apsauga, surinkti kuo detalesnę informaciją apie įvykio vietą, apie patį įvykį. Tiriant šiuos nusikaltimus įvykio vietos apžiūra buvo atliekama pareigūnui surašius protokolą-pareiškimą ir dažniausiai apklausius nukentėjusįjį. Laiko tarpas nuo duomenų apie įvykį gavimo iki apžiūros paprastai nėra didelis – dažniausiai jos atliekamos praėjus kelioms valandoms po apklausos.

Tais atvejais, kai apklausius nukentėjusįjį ar atlikus įvykio vietos apžiūrą, yra pastebimi tam tikri neatitikimai, prieštaravimai arba nukentėjusysis nenurodė kažkokių aplinkybių, galima atlikti jo parodymų patikrinimą vietoje. Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad 68,2 proc. atvejų šitas procesinis veiksmas buvo atliktas.

BPK yra numatyta, kad apžiūrą turi teisę atlikti prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar specialistas (BPK 207 str.). Kaip specialistas gali būti kviečiamas: 1) kriminalistas, kai reikia surasti, užfiksuoti, paimti tam tikrus specifinius pėdsakus, pavyzdžiui, kraujo, spermos; 2) teismo medikas, kai yra duomenų, kad įvykio vietoje yra lavonas; 3) kinologas, kai tai gali padėti nustatyti ir sulaikyti nusikaltėlį „karštais pėdsakais“. Taip pat gali būti pasitelkta policijos pareigūnų pagalba, kai yra tikimybė įvykio vietoje sulaikyti įtariamąjį.

Rekomenduojama, kad šio veiksmo atlikime dalyvautų nukentėjusysis, jeigu tai padaryti leidžia jo psichinė ir fizinė būklė.¹¹⁵ Nukentėjusysis gali atkreipti tyrėjo dėmesį į atskiras reikšmingas aplinkybes, duoti paaiškinimus, parodyti iš kur atėjo ir kuria kryptimi pabėgo kaltininkas, nurodyti

¹¹³ Vilniaus apygardos baudžiamoji byla Nr. 1-157 2005.

¹¹⁴ E.Kurapka, H.Malevski, E.Palskys, S.Kuklianskis. Kriminalistikos technikos pagrindai. P.272; E.Palskys, M.Kazlauskas, P.Danisevičius. Kriminalistika. Vilnius, 1985. 192-202.

¹¹⁵ Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С. 372; Криминалистика / Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005. С. 616; kt.

daiktų ir pėdsakų išsidėstymą. Dalyvavimas apžiūros metu gali padėti jam prisiminti kai kurias įvykio detales, reikšmingas tyrimui. Tokiu atveju pareigūnas turi galimybę bet kuriuo metu užduoti jam klausimus, patikslinti neaiškias aplinkybes. Kiekvienu konkrečiu atveju pareigūnas turi spręsti dėl nukentėjusiojo dalyvavimo procesiniame veiksmo – įvertinti jam padarytus sužalojimus, jo emocinę būklę, gebėjimą orientuotis aplinkoje.

Tam kad įvykio vietos apžiūra būtų atlikta operatyviai ir išsamiai turi būti teisingai nustatytos jos ribos. Galima pasakyti, kad tiriant šiuos nusikaltimus toks klausimas nekelia didelių problemų ar neaiškumų, kadangi didžioji dauguma išžagininimų ir seksualinių prievartavimų yra padaromi uždaroje patalpose. Todėl atliekant apžiūra nuodugnai yra apžiūrima ta konkreti patalpa, kurią kaip nusikaltimo padarymo vietą nurodo nukentėjusysis, taip pat gretimos patalpos, kuriose kaltininkas galėjo palikti tyrimui reikšmingus daiktus. Tai ypač svarbu, kai tyrimo pradžioje susiklosto antroji tipinė tyrimo situacija, t.y. kai nėra žinomas nusikaltimo subjektas. Tokiu atveju pareigūnų dėmesys turi būti nukreiptas ir į pėdsakus, padėsiančius nustatyti nežinomąjį.

Būdamas įvykio vietoje pareigūnas turi stengtis atlikti apžiūrą išsamiai ir tuo pačių metu nepažeisti daiktų išsidėstymo, nesunaikinti pėdsakų ar jų tinkamumo tolimesniems tyrimams. Dėl šitų priežasčių iš pradžių įvykio vieta turi būti apžiūrima neliečiant daiktų, t.y. atliekama statinė įvykio vietos apžiūra, kurios metu daromos fotonuotraukos fiksuojant įvykio vietos, joje esančių daiktų tarpusavio išsidėstymą, būklę. Po to pereinama prie dinaminės apžiūros, kurios metu detaliam ir kruopščiai apžiūrimi įvykio vietoje esantys daiktai, juos judinant, keičiant jų padėtį.¹¹⁶

Mokslinėje literatūroje¹¹⁷ nurodomi tokie pagrindiniai įvykio vietos apžiūros atlikimo būdai: 1) koncentrinis – įvykio vieta apžiūrima nuo periferijos į centrą; 2) ekscentrinis – nuo centro į periferiją; 3) juostinis (frontinis) – vieta apžiūrima nuosekliai pagal tam tikrus plotus, juostas. Juostinis (frontinis) įvykio vietos apžiūros būdas gali būti naudingas kai išžaginimas ar seksualinis prievartavimas buvo padarytas atviroje vietovėje ir nusikaltimo pėdsakų galėjo likti dideliame plote. Kaip parodė baudžiamųjų bylų praktika, didžioji dauguma šių nusikaltimų buvo padaryta pakankamai nedidelėse erdvėse – kambaryje, rūsyje, automobilyje, kt. Šiais atvejais įvykio vietos apžiūra tikslinga atlikti naudojant koncentrinį arba ekscentrinį apžiūros būdą arba jų kombinaciją. Kai nukentėjusysis apklausos metu nurodo, kas lytinis aktas arba kitoks lytinės aistros tenkinimas buvo tam tikroje vietoje, pavyzdžiui, lovoje, ant grindų, manytina, kad įvykio vietos apžiūra turi būti atliekama ekscentrinio būdu, t.y. iš pradžių apžiūrima ši konkreti vieta. Jos apžiūros metu gali būti rasti biologinės kilmės pėdsakai, mikroobjektai, liudijantys tai, kad buvo santykiavimas ir galimai buvo panaudota prievarta

¹¹⁶ E.Kurapka, H.Malevski, E.Palskys, S.Kuklianskis. Kriminalistikos technikos pagrindai. P.273; E.Palskys, M.Kazlauskas, P.Danisevičius. Kriminalistika. Vilnius, 1985. P.196.

¹¹⁷ E.Kurapka, H.Malevski, E.Palskys, S.Kuklianskis. Kriminalistikos technikos pagrindai. P.273.

nukentėjusiojo pasipriešinimui įveikti. Toliau apžiūrima kita patalpos dalis, kur kaltininkas galėjo palikti savo daiktų, pirštų atspaudų.

BPK numato galimybę įvykio vietoje rastus daiktus ištirti jų radimo vietoje (BPK 205 str.). Praktinės medžiagos analizė parodė, kad šia teise nėra naudojama, o įvykio vietos apžiūros protokole yra užfiksuojama, kad rasti daiktai yra paimami. Paprastai buvo paimami lovatiesės, patalinė, apatiniai ir viršutiniai drabužiai, kuriais nukentėjusysis buvo apsirengęs. Rečiau įvykio vietose buvo rasti ir paimti kaltininko palikti ar jo panaudoti daiktai. Tai buvo daiktai, su kuriais kaltininkas atėmė nukentėjusiajam galimybę priešintis (laidas, kuriuo kaltininkai apvyniojo nukentėjusiosios kaklą; lipni juosta, rankšluostis kuriais nukentėjusiosioms buvo surištos rankos) arba kuriuos grasino panaudoti (metalinis strypas). Kai nukentėjusysis apklausos metu nurodė, kad prieš nusikaltimo padarymą kaltininkas vartojo alkoholį, rūkė, buvo paimtos nuorūkos, alkoholio buteliai. Pastebėta, kad ne visais atvejais yra laikomasi taisyklės, kad randami objektai gali būti nufotografuojami – paprastai apsiribojama jų išvardijimu protokole, o fonuotruokos daromos vėliau atliekant paimtų daiktų apžiūrą.¹¹⁸ Šiam apžiūros etapui turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, nes šių nusikaltimų pėdsakai yra specifiniai, kartais labai sunkiai pastebimi ir paimami. Nuo jų tinkamo paėmimo ir įpakavimo gali priklausyti tolimesnių tyrimų sėkmė.

Įvykio vietos apžiūros eiga ir rezultatai laikantis BPK nustatytų reikalavimų turi būti užfiksuojami apžiūros protokole, kuriame tiksliai, išsamiai ir aiškiai aprašoma įvykio vieta, joje rasti objektai, pėdsakai, nurodomos tyrimui reikšmingos aplinkybės. Beveik visais atvejais atliekant įvykio vietos apžiūrą buvo braižoma įvykio vietos schema, daromos fonuotruokos.

3.1.2. Daiktų apžiūra

Atliekant įvykio vietos apžiūrą gali būti aptikti patys įvairiausi tyrimui reikšmingi daiktai. Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad šio procesinio veiksmo atlikimo metu buvo surasti tokie daiktai: nukentėjusiojo, įtariamojo viršutiniai ir apatiniai drabužiai, patalinė, laidai, viela, buteliai su gėrimais, nuorūkos, prezervatyvai, lipnioji juosta, rankšluostis, laužtuvas, mikroobjektai – plaukai. Rasti daiktai turi būti apžiūrimi įvykio vietoje, tačiau praktikoje daugelyje atvejų tai nebuvo daroma. Daiktai buvo paimami, įpakuojami, įvykio apžiūros protokole nurodant konkrečius paimtus daiktus, jų radimo vietą, padėtį. Jų apžiūra buvo atlikta vėliau.

BPK numato, kad tais atvejais, kai daiktų nereikia tirti, juos apžiūri ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar specialistas (207 str.). Daiktų apžiūros tikslas – aptikti kraujo, spermos, purvo, įplėšimo ir kitas žymes. Ypatingas dėmesys turi būti kreipiamas antsluoksniniams pėdsakams – tai įvairios

¹¹⁸ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-206 2004; 1-64 2006; kt.

mikrodalelės, kurios galėjo nuo nusikaltėlio drabužių patekti ant nukentėjusiojo drabužių jų sąlyčio metu.

Įtariamojo paimti drabužiai turi būti apžiūrimi ir saugomi taip, kad nebūtų sąlyčio su nukentėjusiojo drabužiais. Jų apžiūros metu siekiama nustatyti analogiškus pėdsakus, kaip ir nukentėjusiojo drabužių apžiūros metu. Taip pat gali būti nustatytos bandymų paslėpti pėdsakus žymės – plautos kraujo, spermos dėmės.

Visi paimti daiktai turi būti kruopščiai apžiūrimi. Aptikti pėdsakai, plyšimo žymės, mikroobjektai aprašomi protokole nurodant juos apibūdinančius požymius, matmenis, išsidėstymą. Pakankamai dažnai daiktų apžiūros metu buvo daromos fonuotraumos.

Paimant, pakuojant ir atliekant tyrimui reikšmingų daiktų apžiūrą reikia turėti omeny, kad vėliau jie gali būti siunčiami tyrimui arba ekspertizei atlikti. Todėl labai svarbu juos tinkamai paimti, įpakuoti (jeigu reikia - išdžiovinti).

Prieš perduodant šituos objektus tirti, tyrėjas turi paimti nukentėjusiojo ir nusikaltėlio kraujo, seilių, plaukų pavyzdžius lyginamajam tyrimui. Turėdamas šiuo pavyzdžius specialistas (ekspertas) gali nustatyti ar kraujas, sperma, plaukai yra konkretaus asmens.

3.1.3. Asmens apžiūra

Asmens kūno apžiūra – tai procesinė prievartos priemonė, kurios taikymo metu apžiūrimas ar išoriškai tiriamas įtariamojo, nukentėjusiojo ar kito procese dalyvaujančio asmens kūnas. Šiuo veiksmu nustatomi nusikalstamos veikos pėdsakai ar ypatingos žymės.¹¹⁹

Tiriant išžaginus ir seksualinius prievartavimus atliekamos nukentėjusiojo ir įtariamojo kūno apžiūros. Praktinės medžiagos analizė parodė, kad asmens kūno apžiūra buvo atliekama 18,2 proc. atvejų. Dažniau buvo apžiūrimas įtariamasis. Šių asmenų kūnų apžiūra atliekama, kai yra manoma, kad ant jų kūnų gali būti tyrimui reikšmingų pėdsaku, kurie gali išnykti savaime arba būti sunaikinti.

Apžiūros metu siekiama: 1) aptikti pėdsakus, liudijančius apie santykiavimą arba pasikėsinimą - kraują, spermą, kitas žmogaus kūno išskyras (gali būti aptikti tiek nukentėjusiojo, tiek įtariamojo kūno apžiūros metu); 2) aptikti pėdsakus, liudijančius apie prievartos panaudojimą prieš nukentėjusįjį ir apie nukentėjusiojo pasipriešinimą - įdrėskimus, mėlynes, kraujosruvas, nukentėjusiojo ir įtariamojo drabužių mikropluošteliu, kurie galėjo likti nuo drabužių sąlyčio, kt.; 3) ant įtariamojo kūno nustatyti ypatingas ir pastebimas žymes, kurias nurodė nukentėjusysis; 4) nustatyti pėdsakus iš nusikaltimo padarymo vietos – grunto, augalų daleles, kt.

Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad nukentėjusiosios kūno apžiūros metu buvo imamas mėginys, kad būtų nustatyta ar yra spermos. Įtariamųjų kūno apžiūra buvo atliekama siekiant nustatyti

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius, 2003. P. 360.

ar ant jų yra nukentėjusiojo pasipriešinimo pėdsakai. Tokios apžiūros buvo atliktos tais atvejais, kai įtariamasis buvo nustatytas tą pačią arba kitą dieną po nusikaltimo padarymo.¹²⁰

Atliekant kūno apžiūrą turi būti būtinai laikomasi BPK reikalavimo ir apžiūrą turi atlikti tos pačios lyties su apžiūrimuoju pareigūnas ar specialistas, nes tiriant šiuos nusikaltimus apžiūra susijusi su asmens apnuoginimu (BPK 143 str. 3 d.).

Aptikti pėdsakai turi būti užfiksuoti protokole. Apžiūros metu pėdsakai gali būti fotografuojami.

3.2. Apklausos

Apklausa - tai vienas iš proceso veiksnių, atliekamų tiriant nusikalstamas veikas, kurio metu gaunami ir užfiksuojami nukentėjusiųjų, liudytojų, įtariamųjų parodymai. Minėti asmenys yra apklausiami apie jiems žinomas su tiriamu įvykiu susijusias aplinkybes. Apklausos atlikimo pagrindai, subjektai ir tvarka reglamentuojami BPK 182-189 straipsniuose. Nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausos ypatumams skiriamas ypatingas dėmesys ir jie reglamentuojami atskirai.

Visose analizuotose baudžiamosiose bylose buvo atliktos visos pagal apklausiamojo procesinę padėtį skirstomos apklausos, t.y. nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo.

3.2.1. Nukentėjusiojo apklausa

Nukentėjusiuoju laikomas fizinis asmuo, kuris dėl nusikalstamos veikos patyrė fizinės, moralinės ar turtinės žalos ir ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu arba teismo nutartimi pripažintas nukentėjusiuoju (BPK 28 str.). Asmuo gali būti pripažintas nukentėjusiuoju nepriklausomai nuo jo amžiaus, fizinės ar psichinės būklės, kitų individualių savybių.

BPK 185 straipsnyje nustatyta, kad nukentėjusiojo apklausa atliekama pagal liudytojo apklausai taikomas taisykles.

Nukentėjusiojo apklausa - tai pirminis ir neatidėliotinas ikiteisminio tyrimo veiksmas, nes tokios apklausos metu gaunami duomenys apie pačią nusikalstamą veiką ir apie ją galimai padariusį asmenį. Gavus netikslią informaciją ir laiku neatlikus kitų veiksnių, gali dingti nusikalstamos veikos pėdsakai, galimybė gauti kitus svarbius duomenis. Praktinės medžiagos analizė rodo, kad dažniausiai nukentėjusysis buvo apklausiamas iš karto po to, kai buvo gauti duomenys apie nusikaltimą. Pastebėta, kad mažamečių nukentėjusiųjų apklausos pakankamai dažnai buvo atliekamos kitą dieną po pranešimo apie nusikaltimą arba po 2-3 dienų.¹²¹ Be abejo, tikslinga apklausti nukentėjusįjį iš karto po pranešimo apie nusikaltimą, nes jis gali duoti išsamesnius parodymus. Tačiau išvelgiami tokių skubių apklausų trūkumai – nėra tinkamai pasiruošiama šitam procesiniam veiksmui, todėl neretai buvo gaunami netikslūs parodymai ir išskildavo papildomų apklausų būtinybė.

¹²⁰ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-138 2004.

¹²¹ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-59 2007; 1-147 2007; 1-157 2005; kt.

Atliekat nukentėjusiojo apklausą reikia turėti omeny jo patirtas fizines ir psichines traumas, baime, gėdą kalbėti apie įvykį. Apklausos dalykas susijęs su intymiausia asmens gyvenimo sfera, apie kurią jis gali nebūti linkęs kalbėti net su pačiais artimiausiais žmonėmis, todėl apklausiantysis turi būti kantrus, tolerantiškas, taktiškas, domėtis tik tiesiogiai su tyrimu susijusiomis aplinkybėmis, o ne intymiomis detalėmis. Kriminalistikos literatūroje rekomenduojama, kad apklausą atliktų tos pačios lyties kaip ir nukentėjusysis pareigūnas, geriausia – vyresnis, nes tai gali sukurti pasitikėjimo atmosferą ir nuteikti nukentėjusį atviram pokalbiui.¹²² Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad šios rekomendacijos beveik nesilaikoma – dažniausiai apklausas atlikdavo tyrėjai vyrai, nepriklausomai nuo nukentėjusiojo lyties. Tai gali būti pateisinama, kai nusikaltimo auka tapo vyresnio amžiaus moteris, bet neturėtų būti toleruojama, kai apklausiami nepilnamečiai arba mažamečiai. Nukentėjusysis turi žinoti, kad su apklausos metu gautais duomenimis negalės susipažinti su tyrimu nesusiję asmenis, o teisminis posėdis gali būti neviešas.

Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas nepilnamečių ir mažamečių apklausoms. BPK yra nustatyti tam tikri reikalavimai atliekant šį veiksma su minėtais proceso dalyviais (BPK 186 str.). Apklausiant nepilnamečių ar mažamečių nukentėjusį, tikslinga užtikrinti jam artimo žmogaus dalyvavimą, bet būtina įsitikinti, kad jis nedarys jokios įtakos duodančiajam parodymus, jų išsamumui ir tikslumui, priešingu atveju, geriau į apklausą kviesti psichologą. Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad ne visada apklausose dalyvauja minėti asmenys. Dažniausiai buvo kviečiami nukentėjusiojo šeimos nariai (motina, tėvas, senelis) ir Vaikų teisių apsaugos tarnybos darbuotojas. Kai nukentėjusysis buvo vaikų globos namų gyventojas, jo apklausose dalyvavo šios įstaigos socialinis darbuotojas. Labai retai į apklausas buvo kviečiamas psichologas. Tačiau, kai apklausa buvo atliekama ikiteisminio tyrimo teisėjo, visais atvejais šių reikalavimų buvo laikomasi.

Turi būti stengiamasi gauti kuo detalesnę informaciją jau pirmos apklausos metu, tokiu būdu apsaugoti nukentėjusį nuo neigiamo poveikio jo psichikai ir vykdyti įstatymo reikalavimą jaunesnįjį kaip aštuoniolikos metų nukentėjusį ikiteisminio tyrimo metu apklausti ne daugiau kaip vieną kartą. Praktikoje pastebima, kad šio reikalavimo irgi nesilaikoma. Tik keliose bylose gauti visą reikalingą informaciją pavyko pirmos apklausos metu.¹²³ Kitais atvejais apklausų skaičius siekė netgi keturias ar penkias.¹²⁴

Siekiant sumažinti neigiamą apklausos įtaką ir išvengti papildomų apklausų gali būti daromas apklausos vaizdo ir garso įrašas. Tačiau nei vieną kartą iš nagrinėtų bylų šia galimybe nebuvo pasinaudota.

¹²² Криминалистика / Под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эсархопуло. Санкт-Петербург, 2001. С. 644.

¹²³ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-210 2006 – šioje byloje apklausą iš karto atlikto ikiteisminio tyrimo teisėjas.

¹²⁴ Vilniaus apygardos teismo baudžiamosios bylos Nr. 1-361 2004; 1-90 2006; kt.

Informacija, kurią norima gauti per apklausą priklauso nuo susiklosčiusios tyrimo situacijos, t.y. nusikaltėlis yra pažįstamas nukentėjusiajam ar ne. Bet koku atveju privalo būti išsiaiškintos tokios aplinkybės: išžaginimo ir/ar seksualinio prievartavimo laikas (tikslī data ir valanda; jei nukentėjusysis pranešė ne iš karto po nusikaltimo padarymo, tai dėl kokių priežasčių - gal buvo nusikaltėlio ar kitų asmenų bandymas jį paveikti); vieta (ne tik tikslus adresas, bet ir vietovę ar patalpas individualizuojantys požymiai); kaip jis ten atsidūrė, kaip ten atsidūrė nusikaltėlis; veikos padarymo būdas (fizinio smurto panaudojimo atveju nustatoma jo pasireiškimo forma, panaudoti ginklai, kitos priemonės; psichinio smurto atveju – kaip tai pasireiškė, ar kaltininkas nesiėmė veiksmų grasinimams realizuoti; jei buvo pasinaudota bejėgiška būkle, tai nustatoma, kaip asmuo tapo tokios būklės, kaip ji pasireiškė, kaip tuo pasinaudojo nusikaltėlis); ar buvo atliktas lytinis aktas ar kitoku būdu tenkinta lytinė aistra (jei ne, tai dėl kokių priežasčių); ar buvo priešinamasi ir kaip (kandžiojosi, draskėsi, t.t.; ar ant nusikaltėlio kūno galėjo likti žymių, kokių ir kokiose vietose); ar bandė šauktis pagalbos (šaukė, beldė į sienas, kt.; jeigu ne, tai kodėl); nusikaltėlio elgesys po veikos padarymo (ar reikalavo, kad niekam nepasakotų, ar grasino, kur ir kaip pasišalino, ar bandė nuslėpti pėdsakus); kokių sužalojimų liko ant jo paties kūno ir drabužių (kas galėjo juos matyti; ar nebandė jų naikinti - nuplauti, skalbti, taisyti drabužių; tai turi reikšmės tikrinant nukentėjusiojo parodymų patikimumą ir įtariamojo versiją, kad smurtas nebuvo panaudotas); ar iki įvykio nukentėjusysis turėjo lytinių santykių, kada paskutinį kartą; kokios yra išžaginimo ir/ar seksualinio prievartavimo pasekmės; kam pasakojo apie įvykį, ar kreipėsi medicininės pagalbos (kur, kada, kas buvo nustatyta).

Kai nusikaltėlis nukentėjusiajam nėra pažįstamas be jau minėtų aplinkybių nustatomos tokios: kaltininko išorės požymiai, ypatingos žymės, anatominiai, kalbėsenos ypatumai, drabužiai, papuošalai, daiktai, kuriuos turėjo su savimi.

Jeigu nukentėjusysis įvardija konkretų asmenį, nustatomi jo duomenys: vardas, pavardė, amžius, šeiminė padėtis, gyvenamoji ir darbo vieta, kada ir kokiomis aplinkybėmis susipažino, kokie buvo santykiai, ar turėjo lytinių santykių, ar anksčiau nebuvo priverstinio santykiavimo bandymų, kaip ir kokiomis aplinkybėmis jie susitiko nusikaltimo dieną, kas apie tai gali žinoti, ar gali būti mačiusiųjų jų susitikimą, ar vėliau nusikaltėlis nebandė susitaikyti.

Jei išžaginimas ir/ar seksualinis prievartavimas buvo padarytas bendrininkų grupės, išsiaiškinama kiek asmenų dalyvavo, kokius veiksmus atliko kiekvienas iš jų; jeigu yra pažįstamų, tai konkretūs jų duomenys.

Papildomos apklausos atliekamos kai pirminės apklausos metu dėl vienokių ar kitokių priežasčių gaunami ne visi svarbūs duomenys. Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad jų buvo beveik kiekvienoje byloje. Dažniausiai buvo tikslinama informacija apie: 1) įtariamąjį, santykius su juo; 2) įtariamojo

atliktus veiksmus, pavyzdžiui, kur ir kiek smūgių buvo suduota, kaip buvo grasinama; 3) kam nukentėjusysis pasakojo apie įvykį; 4) patirtus materialinius nuostolius, civilinio ieškinio pareiškimą.

Tai pagrindiniai klausimai, kurie užduodami nukentėjusiajam. Priklausomai nuo konkrečių aplinkybių ir tiriamo nusikaltimo ypatumų gali būti pateikiami ir kiti klausimai, patikslinantys atskiras įvykio detales.

Taip pat pastebėta, kad tais atvejais, kai nusikaltimai buvo padaryti mažamečių atžvilgiu, pusė iš jų tyrimo metu buvo apklausti ikiteisminio tyrimo teisėjo. Aišku, kad tokiais veiksmais buvo bandoma apsaugoti juos nuo neigiamo tyrimo poveikio, išvengti būtinybės kviešti į teisiamąjį posėdį. Tačiau, manytina, minėti tikslai nebuvo pilnai pasiekti. Visų pirma, iki apklausos pas ikiteisminio tyrimo teisėją jie buvo po kelis kartus apklausiami tyrėjo. Taip pat keliais atvejais teisėjo apklausos vyko kelis kartus. Antra, netgi apklausius nukentėjusįjį pas ikiteisminio tyrimo teisėją, jis buvo apklausiamas teisiama jame posėdyje.¹²⁵

3.2.2. Liudytojo apklausa

BPK liudytoju įvardija bet kokį asmenį, kuris matė, girdėjo arba kitaip suvokė su tiriamu įvykiu susijusias aplinkybes ir gali dėl jų duoti parodymus pareigūnams. Taigi kaip liudytojas gali būti kviečiamas ir apklausiamas kiekvienas asmuo, nepriklausomai nuo jo amžiaus, apie kurį ikiteisminio tyrimo metu yra duomenų, kad jis gali žinoti tyrimui reikšmingų duomenų. Nukentėjusysis ar kitas liudytojas gali pateikti duomenis, kad kitas asmuo gali turėti informacijos apie įvykį ir ją perduoti pareigūnui. Kai pareigūnas turi pagrindą manyti, kad asmuo gali būti apklaustas liudytoju, jis jį šaukia į apklausą. Nuo šio momento šaukiamas asmuo įgyja liudytojo procesinį statusą, t.y. turi BPK jam suteikiamas teises ir privalo vykdyti pareigas.

Asmuo, apklausiamas liudytoju, gali duoti parodymus apie patį nusikalstamą įvykį, su juo susijusius asmenis – galimus kaltininkus, nukentėjusįjį, nusikalstama veika padarytą žalą, taip pat suteikti nukentėjusįjį, įtariamąjį charakterizuojančios informacijos, apibūdinti nukentėjusiojo ir įtariamojo santykius, jei jie pažįstami, savo paties santykius su šiais asmenimis.

Tam kad apklausa praeitų sklandžiai ir naudingai jai turi būti pasiruošta. Pareigūnas turi išanalizuoti jau surinktus bylos duomenis, numatyti dėl kokių aplinkybių bus apklausiamas konkretus liudytojas, pabandyti įvertinti jo asmenybę ir santykius su kitais proceso dalyviais, taip parinkdamas tinkamą apklausos taktiką. Gali būti sudaromas preliminarus apklausos eigos planas, numatomi klausimai, kurie bus užduoti apklausiamajam. Pastebėta, kad tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus liudytojai paprastai sutinka bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis ir apklausos metu jų duodami parodymai yra teisingi ir išsamūs.

¹²⁵ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-60 2007.

Išžagininimų ir seksualinio prievartavimo tyrimo metu visada yra atliekamos įvairių liudytojų apklauskos. Praktinės medžiagos analizės pagrindu galima išskirti tokias liudytojų grupes:

1. nukentėjusiojo giminės, draugai, kaimynai, pažįstami;
2. įtariamojo giminės, draugai, kaimynai, pažįstami;
3. valstybinių įstaigų darbuotojai.

Išžagininimo ir seksualinio prievartavimo bylose retai pavyksta nustatyti liudytojus, tiesiogiai mačiusius įvykį. Analizuojant baudžiamąsias bylas buvo pastebėta, kad tik keliose bylose tokie liudytojai dalyvavo procese. Abiem atvejais jie matė, kaip kaltininkas darė nusikalstamą veiką: vienu atveju jis jau buvo atlikęs lytinį aktą,¹²⁶ kitu atveju liudytoja negalėjo kaltininkui sutrukdyti realizuoti jo nusikalstamo ketinimo dėl savo senyvo amžiaus – jai buvo 78 metai.¹²⁷

Tiesioginiai įvykio liudytojai buvo apklausiami apie tokias aplinkybes: kaip jis atsidūrė įvykio vietoje, koks buvo atstumas tarp jo ir nukentėjusiojo bei įtariamojo; ar jis pažįsta juos; kaip elgėsi kaltininkas, ką sakė nukentėjusiajam, kokius prievartinius veiksmus atliko; kaip nukentėjusysis į tai reagavo, ar šaukėsi pagalbos; kokių veiksmų ėmėsi pats liudytojas. Taip pat reikia sužinoti kokiais drabužiais ir avalyne buvo apsirengę nukentėjusysis ir kaltininkas; kokia buvo jų ir jų drabužių būklė po įvykio. Kai kaltininkas ir nukentėjusysis nėra žinomi liudytojui, tai kokie jų išorės požymiai, išskirtiniai bruožai, ar jis galėtų juos atpažinti. Taip pat išsiaiškinama, kokia kryptimi po įvykio nuėjo nukentėjusysis ir kaltininkas; kokių veiksmų ėmėsi liudytojos įvykio metu ir po jo; ar kam nors pasakojo apie tai. Jeigu liudytojas dalyvavo sulaikant kaltininką arba bandė jam sutrukdyti įvykdyti nusikaltimą, jis apklausiamas apie kaltininko elgesį – kaip teisinosi, ar bandė priešintis.

Kai nenustatomi tiesioginiai įvykio liudytojai arba jų nėra, svarbius parodymus gali duoti asmenys, gyvenantys netoli įvykio vietos, atskubėję nukentėjusiajam į pagalbą, dalyvavę sulaikant nusikaltėlį, žinantys apie įvykį iš nukentėjusiojo, nusikaltėlio žodžių, galintys apibūdinti nukentėjusįjį ar nusikaltėlį.

Praktinės medžiagos analizė parodė, kad didžiąją dalį apklausiamųjų tiriant šiuos nusikaltimus sudaro nukentėjusiojo ir įtariamojo giminės, draugai, pažįstami. Šių asmenų gauti parodymai turi būti ypač atsargiai vertinami, patikrinami. Pastebėta, kad apklausiami liudytojai, kuriuos su įtariamuoju sieja giminystės ar draugystės ryšiai, duodavo neišsamius arba įtariamajam palankius parodymus.¹²⁸

Pirmiausia apklausiami nukentėjusiojo nurodomi liudytojai. Atliekant kitus procesinius veiksmus nustatyti liudytojai, apklausiami vėliau, bet jiems pateikiami tokie patys klausimai.

¹²⁶ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-60 2007.

¹²⁷ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-206 2004.

¹²⁸ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-172 2004.

Apklausiant liudytojus nustatoma: išžaginimo aplinkybės, kurias matė patys ar apie kurias pasakojo nukentėjusysis ar nusikaltėlis; kada, ką ir kur liudytojas sužinojo iš nukentėjusiojo apie išžaginimą, kokios būsenos buvo nukentėjusysis, jo drabužiai, daiktai; ar prašė pagalbos; kaip gali apibūdinti nukentėjusįjį, nusikaltėlį, jų pažįstamus, interesus, pomėgius, gyvenimo būdą, užsiėmimą, nukentėjusiojo ir nusikaltėlio tarpusavio santykius, jeigu jie pažįstami; kas dar galėjo būti įvykio liudytoju.

Trečiajai liudytojų grupei galima priskirti sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojus, policijos pareigūnus. Sveikatos priežiūros įstaigų darbuotojai apklausiami tuo atveju, kai po nusikaltimo padarymo nukentėjusysis pats kreipėsi į gydytojus. Jis gali kreiptis tiek dėl patirto fizinio, moralinio smurto pasekmių, tiek dėl galimo užkrėtimo.¹²⁹ Policijos pareigūnai gali būti apklausiami kaip liudytojai tais atvejais, kai jie, gavę pranešimą apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, išvažiuoja į nurodytą įvykio vietą. Vėliau jie apklausiami dėl šių aplinkybių.¹³⁰

3.2.3. Įtariamojo apklausa

Įtariamuoju baudžiamajame procese yra asmuo, sulaikytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba apklausiamas apie veiką, kurios padarymu įtariamas, arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas BPK 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą, arba kuris įtariamuoju pripažintas prokuroro nutarimu ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, kai toks asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma (BPK 21 str.). Skirtingai nei liudytojui ir nukentėjusiajam duoti parodymus yra įtariamojo teisė, o ne pareiga. Duodamas parodymus įtariamasis gali realizuoti teisę į gynybą. Įtariamojo apklausos taisyklės yra nustatytos BPK 188 ir 189 straipsniuose.

Ikiteisminio tyrimo metu įtariamasis būtinai turi būti apklaustas dėl jam pareikšto įtarimo. Tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus įtariamuosius paprastai apklausia ikiteisminio tyrimo pareigūnas, žymiai rečiau – ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Prieš apklausiant įtariamąjį, kaip ir prieš kitų proceso dalyvių apklausas, būtina tinkamai šiam proceso veiksmui pasiruošti. Svarbu iki apklausos gauti nukentėjusiojo kūno tyrimo (ekspertizės), daiktų, pėdsakų tyrimų (ekspertizių) rezultatus, apklausti liudytojus. Šitų proceso veiksmų atlikimo metu gauta informacija galima paneigti įtariamojo versijas apie savanorišką lytinį aktą ar kitokį lytinės aistros tenkinimą arba versiją, kad apskritai jis jokių santykių su nukentėjusiuoju neturėjo.

Įtariamojo apklausos taktika priklauso nuo jo apklausos metu susiklosčiusios situacijos – konfliktinė ar nekonfliktinė. Nekonfliktinė situacija yra tada, kai įtariamasis prisipažįsta padaręs

¹²⁹ Vilniaus apygardos baudžiamoji byla Nr. 1-227/2004.

¹³⁰ Vilniaus apygardos baudžiamosios bylos Nr. 1-84/04; 1-227/2004; 1-138/2004; kt.

nusikalstamą veika, o konfliktinė – kai neprisipažįsta, atsisako duoti parodymus arba duoda melagingus.¹³¹

Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus įtariamasis gali: 1) visiškai prisipažinti padaręs nusikaltimą, 2) visiškai neprisipažinti; 3) prisipažinti iš dalies – neneigti lytinio akto arba kitokio lytinės aistros tenkinimo, bet neigti tokių santykių prievartinį pobūdį. Beveik pusė apklausiamų įtariamųjų neprisipažino padarę jiems inkriminuojamos nusikalstamos veikos. Pastebima, kad tokios pozicijos įtariamieji laikėsi pirmos apklausos metu, kuri paprastai buvo atliekama praėjus pakankamai trumpam laiko tarpui po nusikaltimo padarymo – tą pačią dieną ar po kelių dienų. Tokią įtariamojo poziciją galima pagrįsti tuo, kad per tokį laikotarpį pareigūnas gali neturėti objektyvių duomenų dėl jo dalyvavimo nusikalstamoje veikoje. Paprastai iki pirmos įtariamojo apklausos buvo atlikti tokie procesiniai veiksmai: nukentėjusiojo apklausa, įvykio vietos apžiūra, daiktų apžiūra; rečiau – apklausti liudytojai, atliktas nukentėjusiojo kūno tyrimas. Susiklosčius tokiai apklausos situacijai, apklausiančiajam rekomenduojama naudoti loginio ir emocinio poveikio būdus.¹³² Loginiai poveikio būdai yra įtariamojo parodymuose esančių prieštaravimų analizė ir panaudojimas; įrodomosios informacijos pateikimas, aplinkinė apklausa. Prie emocinio poveikio būdų priskiriami tokie: veikos pavojingumo išaiškinimas, supažindinimas su prisipažinimo ir padėjimo išaiškinti nusikaltimą reikšme, teigiamų savybių skatinimas ir kt.

Įtariamojo apklausos metu turi būti išaiškinta kur, kada ir kokiomis aplinkybėmis įtariamasis susipažino ar susitiko su nukentėjusiuoju, kokie buvo jų santykiai iki nusikaltimo, ar jie turėjo lytinių santykių, kas žinojo apie jų santykius. Po to siūloma duoti parodymus apie išžaginimo ar seksualinio prievartavimo aplinkybes. Tuo atveju, kai įtariamasis sako, kad buvo savanoriškas santykiavimas, išsiaiškinama ar dažnai turėjo lytinių santykių su nukentėjusiuoju, ar paskutinio akto metu nevartojo fizinio smurto; jeigu ant jo kūno nustatyti gynybos pėdsakai, tai turi paaiškinti jų atsiradimą, jo paklausiama dėl nukentėjusiojo motyvų paduoti pareiškimą. Šiai įtariamojo versijai patikrinti gali būti organizuojama akistata su nukentėjusiuoju.

Įtariamasis, pripažįstantis savo kaltę, apklausiamas apie: kur, kada jis įvykdė nusikaltimą, ar gali tą vietą parodyti; kaip priešinosi nukentėjusysis, kaip jis įveikė pasipriešinimą; ką po išžaginimo darė nukentėjusysis ir jis, apie ką kalbėjo, kur jis nuėjo, ar daugiau nesimatė; ar šalia nebuvo kitų asmenų; kaip kilo nusikalstamas sumanymas; kaip buvo padarytas išžaginimas, ar buvo pavartotas fizinis smurtas, grasinimas, kaip nukentėjusysis tapo bejėgiškos būklės; ką darė po nusikaltimo – kaip ir kur pasišalino iš įvykio vietos, ar nesiėmė pėdsakų nuslėpimo veiksmų; ar kam nors pasakojo apie padarytą nusikaltimą, kuo buvo apsirengęs jis išžaginimo metu ir kur dabar tie drabužiai; kaip jis vertina savo

¹³¹ E.Palskys, M.Kazlauskas, P.Danisevičius. Kriminalistika. Vilnius, 1985. P.229.

¹³² E.Palskys, M.Kazlauskas, P.Danisevičius. Kriminalistika. Vilnius, 1985. P.232.

poelgį, ar nėra padaręs kitų nusikalstamų veikų. Šiuo atveju būtina reikia patikrinti ar įtariamasis sąmoningai savęs neapkalba. Tam tikslui atliekamas parodymų patikrinimas vietoj, jo parodymai detaliam lyginami su nukentėjusiojo parodymais ir kitais turimais duomenimis. Iš įtariamojo giminių, pažįstamų, kolegų išaiškinama ar negalėjo jis būti nusikaltimo padarymo metu kitoje vietoje.

Kai išžaginimas ir/ar seksualinis prievartavimas buvo padaryti bendrininkų grupės, apklausos metu įtariamasis paklausiamas apie kitus nusikaltimo dalyvius, jų vaidmenis.

Tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus įtariamojo apklausas atliko tiek tyrėjai, tiek ikiteisminio tyrimo teisėjai. Pažymėtina, kad įtariamieji buvo apklausti teismo posėdyje sudėtingoje byloje, kai nukentėjusioji buvo nužudyta, o dviejų įtariamųjų parodymai buvo prieštaringi – abu prisipažino, kad buvo įvykio vietoje, bet teigė, kad visus veiksmus atliko kitas įtariamasis.¹³³ Dėl panašių priežasčių byloje dėl seksualinio prievartavimo du nepilnamečiai įtariamieji irgi buvo apklausti teismo posėdyje, nors iki tol jau kelis kartus buvo apklausti tyrėjo ir buvo gautas jų prisipažinimas.¹³⁴

3.3. Objektų tyrimai ir ekspertizės

Ekspertizės paskyrimo pagrindus, subjektus, tvarką reglamentuoja BPK 208-211 straipsniai, objektų tyrimo - 205 ir 206 straipsniai.

Mokslinėje literatūroje¹³⁵ yra nurodoma, kad tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus atliekamos tokios ekspertizės:

1. nukentėjusiojo ir įtariamojo teismo medicininė ekspertizė;
2. kriminalistinės (įvairių pėdsakų ir jų atsiradimo mechanizmo tyrimas; medžiagos grupinės priklausomybės ar kilmės šaltinio nustatymas; balistinė, kt.);
3. teismo psichiatrinė (leidžia nustatyti įtariamojo ar/ir nukentėjusiojo psichines ligas, nukrypimus);
4. teismo psichologinė (skiriama išsiaiškinti ar nukentėjusysis, priklausomai nuo savo psichikos būklės, amžiaus ir asmenybės ypatumų, gali teisingai suvokti svarbias aplinkybes, su juo atliktų veiksmų pobūdį, paties daromų veiksmų esmę, juos valdyti; ar nėra lengvai paveikiamas, pasiduodantis įtikinėjimams, linkęs fantazuoti);
5. cheminės arba narkotinių medžiagų (nustatoma medžiagos kilmė, poveikis žmogaus organizmui, ar galėjo sukelti bejėgišką būklę);
6. dirvožemio (ar ant įtariamojo ir nukentėjusiojo drabužių, avalynės rastos dirvos, augalų, kitos dalelės yra iš vienos vietovės);

¹³³ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-64 2006.

¹³⁴ Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-147 2007.

¹³⁵ Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1990. С. 381; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994. С.376-378; kt.

7. mikroobjektų (ar ant nukentėjusiojo drabužių yra įtariamojo drabužių pluoštelių ir atvirkščiai; ar buvo įtariamojo ir nukentėjusiojo drabužių kontaktas);
8. biologinės (kraujo, spermos; leidžia nustatyti kraujo lytinę, grupinę priklausomybę, spermos grupinę priklausomybę).

Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus, visada buvo duodama užduotis atlikti tam tikro objekto tyrimą arba skiriama ekspertizė. Šių nusikaltimo tyrimo metu buvo atliekamos tokios ekspertizės: nukentėjusiojo psichologinė psichiatrinė, nukentėjusiojo psichologinė, įtariamojo psichologinė psichiatrinė ir įtariamojo psichiatrinė; vienoje byloje atlikta DNR ir serologinė ekspertizė ir nukentėjusiojo kūno ekspertizė. Dažniau negu ekspertizės buvo atliekami tyrimai: nukentėjusiojo kūno, įtariamojo kūno, daktiloskopiniai, mikroobjektų, biologinių pėdsakų.

Tiriant šiuos nusikaltimus paprastai dalyvauja tam tikros specializacijos specialistai – teismo medikai, kurie atlieka žmogaus kūno arba lavono tyrimus, teismo psichiatrai ir teismo psichologai, atliekantys asmens psichinės būsenos tyrimą.

3.3.1. Nukentėjusiojo ir įtariamojo teismo medicininis tyrimas (ekspertizė)

Šitie procesiniai veiksmai turi būti atliekami kiek įmanoma greičiau po tyrimo pradėjimo, nes fizinės prievartos ir lytinio akto arba kitokios lytinės aistros tenkinimo pėdsakai gali išnykti. Lengvi kūno sužalojimai išlieka 7-10 dienų, sunkesni praeina per 3-4 savaites. Mergystės plėvės plyšimai sugyja dažniausiai per 6-14 dienų, rečiau per 18-20 dienų.¹³⁶ Biologinės kilmės pėdsakai išlieka dar trumpesnę laiką: sperma makštyje – iki 5 parų, tiesiojoje žarnoje – iki paros, burnoje – 5-12 valandų, po nagais esančios epitelio ląstelės, mikrodalelės – iki 3 parų.¹³⁷ Taigi laiku atliktų tyrimų ir ekspertizių rezultatai ne tik suteikia tyrimui svarbios informacijos, bet ir padeda patikrinti nukentėjusiojo, įtariamojo parodymus, atskleisti inscenizaciją. Baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad šitie proceso veiksmai dažniausiai buvo atliekami arba tą pačią dieną, kai gauta informacija apie nusikaltimą, arba kitą dieną.

Taip pat praktinės medžiagos analizė parodė, kad tais atvejais, kai buvo atliekama tyrimas (ekspertizė), visada buvo tiriamas nukentėjusiojo kūnas. Įtariamojo kūnas buvo tiriamas ketvirtadalyje atvejų. Pastebėta, kad tais atvejais, kai nei nukentėjusiojo, nei įtariamojo kūnai nebuvo tiriami, kaltininkui buvo inkriminuojamas seksualinis prievartavimas.

¹³⁶ Garmus A., Kurapka E., Cėpla A. Teismo medicina. Vadovėlis. Vilnius, 2000. P. 77, 51.

¹³⁷ Vilniaus apygardos baudžiamoji byla Nr. 1-176 2004 – šitie terminai buvo nurodyti teismo medicinos specialisto išvadoje. Nukentėjusiosios tyrimo metu nebuvo paimti mėginiai, nes po tiriamo įvykio padarymo buvo praėjęs mėnuo.

Specialistui ar ekspertui pateikiami klausimai priklauso nuo tyrimo nusikaltimo, konkrečių jo aplinkybių. Apbendrinus išanalizuotas baudžiamąsias bylas galima pateikti pavyzdinį klausimų, kurie buvo pateikti specialistui ar ekspertui, sąrašą:

1. ar buvo atliktas lytinis aktas arba kitokiu būdu tenkinta lytinė aistra, kada tai buvo;
2. ar ant kūno yra sužalojimų, jų padarymo laikas, mechanizmas; ar galėjo asmuo juos pasidaryti pats; ar jie galėjo būti padaryti tyrimo metu nurodytomis aplinkybėmis;
3. ar lytiniuose organuose, ant jų, tiesiojoje žarnoje, burnoje ar kitų kūno vietų yra kraujo, spermos, kiti pėdsakai;
4. ar anksčiau asmuo turėjo lytinių arba kitokių santykių; ar pažeista nukentėjusiosios mergystės plėvė (jeigu pažeista, tai kada; ar galėjo būti lytinis santykiavimas nepažeidžiant mergystės plėvės);
5. kokios yra lytinio akto arba kitokio lytinės aistros tenkinimo pasekmės (nėštumas, užkrėtimas ŽIV-infekcija, kitomis lytiškai plintančiomis ligomis, kt.).

Kai buvo atliekamas mažamečio nukentėjusiojo kūno tyrimas, ne visada buvo užduotas klausimas apie jo lytinę brandą. Dėl šitos priežasties buvo atliekamas papildomas tyrimas.¹³⁸ Apklausiant darbingo amžiaus asmenį, buvo klausama apie darbingumo praradimą.

Atliekant tyrimą (ekspertizę) fiksuojami ir paaimami ant kūno esantys spermos, kraujo, seilių pėdsakai, plaukai. Specialisto išvadoje ar ekspertizės akte aprašomas sužalojimų pobūdis ir išsidėstymas (kraujosruvos, įdrėskimai, įkandimai, sumušimai, kt), atsakoma į kitus klausimus.

Įtariamojo teismo medicininis tyrimas (ekspertizė) buvo atliekama rečiau negu nukentėjusiojo. Kriminalistikos literatūroje nurodoma, kad šio asmens kūno tyrimas (ekspertizė) turi būti atliekamas tuo atveju, kai yra manoma, kad ant kaltininko kūno yra sužalojimų.¹³⁹ Tiriant išžaginius ir seksualinius prievartavimus specialistui ar ekspertui buvo pateikiami tokie klausimai: 1) kokie yra kūno sužalojimai (jų pobūdis, lokalizacija, sunkumo laipsnis, atsiradimo laikas bei mechanizmas); 2) ar ant kaltininko kūno yra kraujo, plaukų, kitų išskyrų; jeigu yra, tai kokia kraujo priklausomybė; ar rasti plaukai yra žmogaus, nuo kokios kūno dalies jie gali būti, kam priklauso – nukentėjusiajam ar kaltininkui. Kai nukentėjusysis teigia, kad kaltininkas jį užkrėtė ŽIV-infekcija, venerine liga, tai tyrimo metu turi būti nustatyta ar kaltininkas yra užsikrėtęs, kiek ilgai.

Tiek nukentėjusiojo, tiek kaltininko panagėse gali būti epitelio ląstelių, kraujo, seilių, plaukų dalelių, kito asmens drabužių mikropluoštų ir mikrodalelių. Todėl turi būti nukerpami nagai ir paaimamas po jais esantis turinys (nuo kiekvieno piršto paimta medžiaga patalpinama į atskirą indelį).¹⁴⁰

¹³⁸ Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-60 2007.

¹³⁹ Криминалистика / Под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархолоуло. Санкт-Петербург, 2001. С. 651.

¹⁴⁰ Garmus A., Kurapka E., Cėpla A. Teismo medicina. Vadovėlis. Vilnius, 2000. P. 52.

3.3.2. Daiktų, pėdsakų tyrimas

Kaip jau buvo minėta, tiriant šiuos nusikaltimus nusikaltėlio ir kaltininko drabužių, patalinės ir įvairių kitų daiktų gali likti pėdsakų, kuriuos reikia iširti. Paprastai tai yra kraujas, sperma, plaukai, seilės, prakaitas, epitelio ląstelės, kt. Jie vadinami biologinės kilmės objektais ir gali būti tiriami serologiniais, citologiniais arba DNR analizės metodais.¹⁴¹ Serologinis metodas leidžia konstatuoti kraujo buvimą, jo rūšį (žmogaus ar gyvulio) ir grupę, citologijos metodas – nustatyti lytį bei ląstelių priklausomybę kuriam nors audiniui ar organui, DNR analizė metodu - priklausomybę konkrečiam žmogui, nesant įtariamojo gali būti nustatyta lytinė priklausomybė.¹⁴² Šitie tyrimai leidžia nustatyti minėtų objektų kilmę, rūšį, grupinę arba individualią priklausomybę.

Praktinės medžiagos analizė parodė, kad minėti tyrimai buvo atlikti 68,2 proc. išnagrinėtų atvejų. Pastebėta, kad buvo tyrimai (ekspertizės) buvo atliekami taikant DNR analizės metodą arba serologinį ir DNR analizė metodus kartu. Citologiniai tyrimai atliekami nebuvo, nes jiems atlikti nebuvo tinkamos medžiagos. Ištyrus pateiktus objektus dažniausiai buvo nustatoma kraujo, spermos priklausomybė konkrečiam asmeniui.

Skiriant minėtų objektų tyrimą (ekspertizę) specialistui (ekspertui) buvo pateikiami tokie klausimai: 1) ar ant pateiktų daiktų yra kraujo, spermos, kitokių žmogaus kūno išskyrių pėdsakai; 2) jeigu tokie pėdsakai yra, tai kokia kraujo grupinė priklausomybė, spermos grupė. Tiriant plaukus specialistas (ekspertas) turėjo atsakyti į klausimą ar jie yra žmogaus, iš kokios jo kūno vietos, kam priklauso - nukentėjusiajam ar kaltininkui.

¹⁴¹ Garmus A., Kurapka E., Cėpla A. Teismo medicina. Vadovėlis. Vilnius, 2000. P. 280.

¹⁴² Garmus, A.; Chvatovič, G. DNR tyrimų laboratorijos galimybės. Teisės problemos. P. 64.

4. Pagrindinės išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodikos tobulinimo kryptys

Mokslinėje literatūroje yra nurodomi trys kriminalistinių metodinių rekomendacijų šaltiniai, kurie nulemia šių rekomendacijų raidos, tobulinimo kryptis. Tai yra teisės normos, nusikaltimų tyrimo praktika ir mokslas.¹⁴³

Lietuvoje mokslinėje literatūroje išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodikos klausimui stirta labai mažai dėmesio. Metodinės rekomendacijos buvo parengtos dar anksčiau galiojusio baudžiamojo kodekso taikymo metu. Po 2003 m., įsigaliojus BK ir BPK, jos nebuvo peržiūrėtos, atnaujintos. Išžaginimo tyrimas tik schematiškai buvo pateiktas Lietuvos teisės universiteto mokslininkų 2004 metais.¹⁴⁴ Bet nebuvo nagrinėjami seksualinio prievartavimo tyrimo klausimai. Daugiau informacijos yra užsienio mokslininkų darbuose, kurie buvo naudojami rašant šį darbą. Šiuose darbuose yra nagrinėjami ne tik išžaginimų, bet ir seksualinio prievartavimo tyrimo ypatumai. Jais galima remtis rengiant išžaginimo ir seksualinio tyrimo metodikas.

Kalbant apie išžaginimų tyrimo metodiką literatūroje pateikiama informacija beveik tik apie kriminalistinę jų charakteristiką.¹⁴⁵ Pastebėta, kad mokslininkai, pateikdami šią charakteristiką, apima ir šių nusikaltimų sudėties klausimus (pateikia išžaginimo ir seksualinio prievartavimo sąvokas ir apibūdina veikų padarymo būdus) ir įrodinėtinas aplinkybes, todėl šitie aspektai nėra išnagrinėjami išsamiai. Manytina, kad baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir kriminalistikos aspektai ruošiant šių nusikaltimų tyrimo metodines rekomendacijas turėtų būti analizuojami atskirai. Nusikaltimų sudėties elementus, jų požymius, kvalifikavimo ypatumus galima atskleisti pateikiant baudžiamąją teisinę charakteristiką. Baudžiamoji procesinė charakteristika apibūdina nusikaltimų atskleidimo, tyrimo pradėjimo ypatumus, įrodinėtinas aplinkybes, apibrėžia subjektus, atliekančius tyrimą, jų veiklos galimybes. Kriminalistinė charakteristika suteikia kriminalistiniu požiūriu reikšmingų duomenų apie šiuos nusikaltimus, jų subjektus, nukentėjusiuosius, kitas svarbias aplinkybes, taip pat nurodo koreliacinius ryšius tarp šių elementų. Be to naudinga parengti kriminologinę šių nusikaltimų charakteristiką, kuri suteikia informacijos apie nusikalstamumo priežastis, sąlygas, struktūrą, dinamiką, raidą. Kriminologinis aspektas ypatingai svarbus siekiant efektyvios šių nusikaltimų prevencijos. Susisteminius šių mokslo sričių duomenis gaunama informacijos, kuri padeda efektyviai spręsti nusikalstamų veikų atskleidimo, tyrimo bei prevencijos uždavinius, visuma.

¹⁴³ Kuconis, P. Nusikaltimų tyrimo metodikos raidos perspektyvos. Teisė, 1993. P. 30.

¹⁴⁴ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius, 2004.

¹⁴⁵ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E., Malevski H., Matulienė S. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius, 2004; Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius, 1985; Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993; kt.

Aptariant baudžiamąją teisinę išžaginių charakteristiką reikia turėti omeny įstatymų leidėjo į BK įneštas naujoves ir vėlesnius jo padarytus pakeitimus. Esminiais galima laikyti tokius: nukentėjusiuoju gali būti tiek vyriškos, tiek moteriškos lyties asmenys; juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė už nepilnamečio ir mažamečio atžvilgiu padarytą veiką. Rengiant seksualinio prievartavimo baudžiamąją teisinę charakteristiką kaip pagrindą galima naudoti išžaginių baudžiamąją teisinę charakteristiką, kadangi šie nusikaltimai tiek savo esme, tiek padarymo būdais labai panašūs, o sudėtys skiriasi tik objektyviosios pusės (konkrečiai - veikos) ir nukentėjusį apibūdinančiais požymiais.

Rengiant (koreguojant jau esamą) kriminalistinę charakteristiką turi būti nagrinėjami tokie jos elementai – duomenys apie aplinką, būdą, nusikaltėlių ir nukentėjusį. Rekomenduotina atkreipti dėmesį ir į mechanizmą, kaip šios charakteristikos sudėties elementą. Duomenys apie nusikaltimų padarymo procesą, atskiras jų detales ypač svarbūs tiriant išžaginius ir seksualinius prievartavimus, padarytus grupės nusikaltėlių. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas koreliaciniams ryšiams tarp šių elementų.

Baudžiamoji procesinė charakteristika turėtų apimti įrodinėtinas aplinkybes, ikiteisminio tyrimo pradėjimo ypatumus, tyrimą atliekančias įstaigas, pareigūnus, jų teises ir pareigas. Šių aspektų žinojimas leistų efektyviai ir operatyviai tirti nusikaltimus, priimti pagrįstus ir tikslingus sprendimus.

Kaip jau minėta, vienas iš nusikaltimų tyrimo metodikos šaltinių - nusikaltimų tyrimo praktika.¹⁴⁶ Ją išanalizavus ir susisteminius analizės rezultatus galima daryti apibendrinimus ir atitinkamai koreguoti/rengti metodines rekomendacijas. Atliekant tokią analizę tam tikrais laiko tarpais ir jos pagrindu keičiant rekomendacijas, būtų užtikrintas parengtų metodinių rekomendacijų efektyvumas. Ypatingai svarbūs tokių analizių rezultatai yra kriminalistinei nusikaltimų charakteristikai. Jų pagrindu galima nustatyti ryšius tarp kriminalistinės charakteristikos elementų ir turint tam tikrų duomenų apie vieną ar kitą elementą ir remiantis nustatytais ryšiais išaiškinti kitus dar nežinomas elementus, planuoti tyrimą, kelti versijas. Taip pat praktikos analizė gali parodyti ar tinkamai yra sukonstruotos baudžiamosios įstatymo normos, kaip jos yra aiškinamos ir taikomos praktikoje.

Manytina, kad kriminalistikos literatūroje nurodomas, bet praktikoje dar nelabai plačiai taikomas, nusikaltėlio profilio sudarymas, kaip nusikaltimų tyrimo metodas,¹⁴⁷ gali būti labai naudingas tiriant šiuos nusikaltimus. Taikant šį metodą (kartu su kitais kriminalistiniais tyrimo metodais) būtų galima kelti versijas (hipotezes) apie nusikaltimo padarymą analizuojant kaltininko elgesį nusikaltimo padarymo metu remiantis jo paliktais pėdsakais. Nusikaltėlio profilis suprantamas kaip požymių visuma, pakankamai tikslus dar nežinomo nusikaltėlio apibūdinimas, galintis padėti jį surasti. Jame

¹⁴⁶ Nusikalstamų veikų tyrimo praktikos analizė leidžia apibendrinti tiek nusikalstamų veikų tyrimo, tiek jų padarymo ypatumus.

¹⁴⁷ Juškevičiūtė, J. Nusikaltėlio profilio sudarymas – naujas netradicinis nusikaltimų tyrimo metodas. Jurisprudencija, 2003. P. 18-26.

pateikiama informacija apie nusikaltėlio lytį, amžių, šeiminių padėtį, išsilavinimą, profesinę veiklą, gyvenimo stilių, asmenybės bruožus ir galimus teistumus. Šį metodą taikyti tikslinga susiklosčius tyrimo situacijai, kai kaltininkas su nukentėjusiuoju nėra pažįstami, nes nusikaltėlio profilio sudarymo metodas susiaurina ieškomų asmenų grupę. Taip būtų sutrumpinamas tyrimas.

Siūlant galimus procesinių veiksmų atlikimo tobulinimo variantus bus atsižvelgiama į baudžiamųjų bylų analizės metu nustatytus trūkumus ir įstatymo reikalavimų nesilaikymus.

Susiklosčius bet kokiai tyrimo situacijai įvykio vietos apžiūra turi būti atlikta. Prieš įvykio vietos apžiūrą tikslinga apklausti nukentėjusįjį. Apklausos metu gauta informacija padės pareigūnui tinkamai pasiruošti apžiūrai (paruošti technines priemones, užtikrinti būtinų specialistų dalyvavimą) ir apžiūros metu atlikti kryptingą tyrimui reikšmingų daiktų ir pėdsakų paiešką.

Ruošiantis nukentėjusiojo apklausai pareigūnas turėtų išanalizuoti nukentėjusiojo skunde ar jo atstovo pareiškime, kai tyrimas pradedamas šiuo pagrindu, arba ikiteisminio tyrimo įstaigoje kitokiu būdu gautus pirminius duomenis apie galimai padarytą nusikaltimą. Toks pirminis informacijos įvertinimas turi padėti teisingai apibrėžti apklausos dalyką, išspręsti kitus reikšmingus klausimus. Galima išskirti tokias nukentėjusiajam būtinai užduotinių klausimų grupes:

- apie nusikaltimo padarymo aplinką;
- apie nusikaltimo padarymo būdą;
- apie įtariamąjį, santykius su juo;
- apie galimus liudytojus;
- apie nusikaltimu padarytą žalą.

Manytina, kad nepilnamečių, o ypač mažamečių nukentėjusiųjų apklausą turi atlikti ikiteisminio tyrimo teisėjas. Taip būtų užtikrintas išsamių ir teisingų parodymų galimas ir sumažintas tokio nukentėjusiojo dalyvavimo procese poreikis. Turi būti užtikrintas psichologo dalyvavimas šitų nukentėjusiųjų apklausos metu.

Po nukentėjusiojo apklausos kaip įmanoma greičiau turi būti atliktas jo kūno teismo medicininis tyrimas (ekspertizė). Kalbant apie įtariamojo kūno tyrimą, manytina, kad jis turi būti būtinai atliktas, kai įtariamasis yra sulaikytas nusikaltimo darymo metu arba iš karto po jo. Tačiau po veikos padarymo praėjus ilgesniam laiko tarpui, iš pradžių gali būti atlikta kūno apžiūra, jeigu yra manoma, kad ant jo kūno galėjo likti nusikaltimo pėdsakų. Šis veiksmas, palyginus su kūno tyrimu, atliekamas greitai ir remiantis jo rezultatais, esant būtinybei, gali būti atliktas kūno tyrimas.

Planuodamas įtariamojo apklausą pareigūnas turi įvertinti konfliktinės situacijos tikimybę ir būti tinkamai pasiruošęs, t.y. surinkęs pakankamai įrodomosios informacijos, kad galėtų paneigti įtariamojo versijas.

Atsižvelgiant į tyrimo pradžioje susiklosčiusią tyrimo situaciją, t.y. nusikaltėlis su nukentėjusiuoju yra pažįstami arba ne, galima pasiūlyti tam tikrą atliktinų tyrimo veiksmų sąrašą ir jų atlikimo eiliškumą.

Esant tyrimo situacijai, kai nusikaltėlis su nukentėjusiuoju yra pažįstami, tikslinga atlikti tokius veiksmus: 1) nukentėjusiojo apklausa; 2) įvykio vietos apžiūra; 3) nukentėjusiojo teismo medicininis tyrimas (ekspertizė); 4) nukentėjusiojo drabužių poėmis, apžiūra, tyrimas; 5) nukentėjusiojo parodymų patikrinimas vietoje; 6) liudytojų apklausos; 7) įtariamojo krata, apžiūra, jo drabužių poėmis, apžiūra, tyrimas; 8) įtariamojo apklausa.

Susiklosčius tyrimo situacijai, kai nusikaltėlis su nukentėjusiuoju nėra pažįstami, tikslinga atlikti tokius veiksmus: 1) nukentėjusiojo apklausa; 2) įvykio vietos apžiūra; 3) nukentėjusiojo teismo medicininis tyrimas (ekspertizė); 4) liudytojų apklausos; 5) nukentėjusiojo drabužių poėmis, apžiūra, tyrimas; 6) įtariamojo parodymas atpažinti; 7) įtariamojo krata, apžiūra, jo drabužių poėmis, apžiūra, tyrimas; 8) nukentėjusiojo parodymų patikrinimas vietoje; 9) įtariamojo apklausa.

Esant bet kokiai situacijai gali būti atliekamos tiek nukentėjusiojo, tiek įtariamojo psichinės būklės ekspertizės. Esant prieštaravimams nukentėjusiojo ir įtariamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo, įtariamojo ir liudytojo parodymuose turi būti atliktos akistatos tarp šių asmenų. Tais atvejais, kai įtariamasis prisipažįsta dėl jam inkriminuojamo nusikaltimo padarymo, turi būti atliktas jo parodymų patikrinimas vietoje.

Kriminalistinių metodinių rekomendacijų šaltinis yra kriminalistika ir kiti mokslai, pavyzdžiui, psichologija, kriminologija, matematika, baudžiamoji teisė, baudžiamąjį proceso teisė.

Taigi, tam kad išžagavimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodika būtų efektyviai ir veiksmingai taikoma tiriant šiuos nusikaltimus, ji turi būti tam tikrais laiko tarpais atnaujinama priklausomai nuo norminių aktų, nusikaltimų tyrimo praktikos pakeitimų ir mokslo vystymosi.

IŠVADOS

1. Baudžiamoji teisinė išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristika – tai informacijos apie šių nusikaltimų sudėties elementus, požymius, kvalifikavimą ir kitus baudžiamuosius teisinius ypatumus visuma. Baudžiamoji teisinė charakteristika apima tokius šių nusikaltimų sudėčių elementus ir požymius: objektas, nukentėjusysis, objektyvioji pusė (veika ir jos padarymo būdas), subjektas, subjektyvioji pusė. Galima rengti bendra išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamąją teisinę charakteristiką, nes, kaip parodė šių nusikaltimų sudėčių analizė, jos skiriasi tik nukentėjusį apibūdinančiais ir objektyviosios pusės (veikos) požymiais. Šių nusikaltimų baudžiamosios teisinės charakteristikos žinojimas padeda efektyviai spręsti įrodinėjimo uždavinius, įrodinėjimo dalyko ir ribų klausimus, teisingai vertinti ir kvalifikuoti šiuos nusikaltimus.

2. Kriminalistinę išžaginimo ir seksualinio prievartavimo charakteristiką galima apibrėžti kaip informacijos apie nusikalstamos veikos elementus ir jų kriminalistiškai svarbius požymius sistemą. Šių nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementai yra tokie: 1) duomenys apie aplinką, 2) duomenys apie būdą, 3) duomenys apie nukentėjusį, 4) duomenys apie subjektą (nusikaltėlį). Duomenys apie nusikaltimo mechanizmą yra reikšmingi tyrimui, kai nusikaltimas buvo padarytas bendrininkų grupės. Ypatingai svarbūs yra koreliaciniai ryšiai tarp atskirų kriminalistinės charakteristikos elementų. Kriminalistinės charakteristikos elementų turinio, ryšių tarp jų žinojimas leidžia kelti tyrimo versijas, planuoti tyrimo eigą, laiku atlikti tyrimo veiksmus.

3. Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo bylos yra privačiai viešo kaltinimo bylos. Ikiteisminis tyrimas dėl paprasto išžaginimo ir paprasto seksualinio prievartavimo pradamas gavus nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą. Kitais atvejais ikiteisminis tyrimas pradamas bendra tvarka ikiteisminio tyrimo įstaigai gavus duomenų apie galimai padarytą nusikaltimą.

Yra išskiriamos dvi pagrindinės išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tipinės tyrimo situacijos: 1) nusikaltėlis su nukentėjusiuoju yra pažįstami; 2) nusikaltėlis su nukentėjusiuoju nėra pažįstami. Šios tyrimo situacijos gali būti konkretinamos:

- ◆ nusikaltėlis su nukentėjusiuoju yra pažįstami:
 - nukentėjusysis pažįsta nusikaltėlį, bet pastarasis slapstosi;
 - nukentėjusysis pažįsta nusikaltėlį ir jis žino jo buvimo vietą;
 - nusikaltėlis sulaikytas nusikaltimo darymo metu arba iškart po jo (susiklosčius tokiai tyrimo situacijai nusikaltėlis gali būti ir nepažįstamas su nukentėjusiuoju, bet su sulaikytuoju atliekami tokie procesiniai veiksmai, kurie atliekami esant tyrimo situacijai, kai nukentėjusysis su kaltininku yra pažįstami);
- ◆ nusikaltėlis su nukentėjusiuoju nepažįstami:

- nusikaltėlis su nukentėjusiuoju nepažįstami, bet pastarasis įsiminė jo išorės požymius ir gali jį atpažinti;
- nusikaltėlis nepažįstamas nukentėjusiajam ir pasišalino iš įvykio vietos.

Pradėjus tyrimą ir planuojant jo eigą yra iškeliamos dvi pagrindinės tipinės tyrimo versijos: 1) išžaginimas ir/ar seksualinis prievartavimas buvo; 2) išžaginimo ir/ar seksualinio prievartavimo nebuvo. Šios tyrimo versijos gali būti konkretinamos:

◆ išžaginimas ar seksualinis prievartavimas buvo:

- tomis aplinkybėmis, kurias nurodė nukentėjusysis;
- kitomis negu nukentėjusiojo nurodytos aplinkybėmis;

◆ išžaginimo ar seksualinio prievartavimo nebuvo:

- buvo savanoriškas santykiavimas, nukentėjusysis paduoda melagingą skundą;
- santykiavimo nebuvo, nukentėjusysis paduoda melagingą skundą;
- išžaginimo ar seksualinio prievartavimo nebuvo, nukentėjusiojo atžvilgiu atlikta kita nusikalstama veika, pavyzdžiui, privertimas lytiškai santykiauti (BK 151 str.), lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant mažamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą (BK 151¹ str.);
- santykiavimas iš nukentėjusiojo pusės nebuvo savanoriškas, bet jo paties veiksmai suklaidino nusikaltėlį, pavyzdžiui, intymių glamonių leidimas, nesant aiškiai išreikštam tolimesnių santykių prieštaravimui;
- aplinkybės yra inscenuotos, nukentėjusysis paduoda melagingą skundą.

Susiklosčiusi tyrimo situacija, iškeltos tyrimo versijos nulemia spręstinus uždavinius, tyrimo planavimo kryptis, atliktinus proceso veiksmus.

4. Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metu dažniausiai atliekami tokie procesiniai veiksmai: liudytojų, įtariamųjų, nukentėjusiųjų apklausos, nukentėjusiojo ir įtariamojo kūno tyrimas (ekspertizė), įvykio vietos apžiūra, parodymų patikrinimas vietoje, daiktų apžiūra, tyrimas, nukentėjusiojo ir įtariamojo psichinės būklės ekspertizės. Rečiau – akistata, asmens ir gyvenamojo būsto krata, poėmis, parodymas atpažinti. Šių veiksmų atlikimo eiliškumą, turinį ir kitus ypatumus nulemia susiklosčiusi tyrimo situacija. Tiriant išžaginimus ir seksualinius prievartavimus specifinės yra nukentėjusiųjų, liudytojų, įtariamųjų apklausos, įvykio vietos ir daiktų apžiūros, nukentėjusiojo ir įtariamojo kūnų tyrimai, daiktų, pėdsakų tyrimai.

5. Galimos tokios išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodikos tobulinimo kryptys: • šių nusikaltimų baudžiamosios teisinės, baudžiamosios procesinės, kriminalistinės ir kriminologinės charakteristikų parengimas; • šių nusikaltimų tyrimo praktikos analizė; • nusikaltėlio profilio sudarymas; • tyrimo veiksmų, kuriuos tikslinga atlikti susiklosčius konkrečiai tyrimo situacijai, ir jų eiliškumo nustatymas; • atskirų tyrimo veiksmų atlikimo ypatumų išaiškinimas.

SANTRAUKA

Išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodika ir tobulinimo perspektyvos

Baudžiamojo atsakomybė už seksualinį prievartavimą Lietuvoje numatyta tik 2000 metais. Tais pačiais metais buvo pakeista ir išžaginimo sudėtis. Šių nusikaltimų tyrimo metodika nebuvo išsamiai nagrinėta kriminalistikos literatūroje.

Šiame darbe yra išanalizuotos ir pateiktos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamoji teisinė ir kriminalistinė charakteristikos, kurių žinojimas leidžia tinkamai vertinti, kvalifikuoti šiuos nusikaltimus, sėkmingai planuoti tyrimą.

Išnagrinėjus šių nusikaltimų atskleidimo ir jų tyrimo planavimo ypatumus pateiktos pagrindinės tipinės tyrimo situacijos (nusikaltėlis su nukentėjusiuoju yra pažįstami arba ne) ir pagrindinės tipinės tyrimo versijos (išžaginimas ir/ar seksualinis prievartavimas buvo arba nebuvo). Konkretūs tyrimo veiksmai atliekami priklausomai nuo susiklosčiusios tyrimo situacijos ir iškeltų tyrimo versijų.

Tiriant šiuos nusikaltimus dažniausiai yra atliekami tokie proceso veiksmai: liudytojų, įtariamųjų, nukentėjusiųjų apklausos, nukentėjusiojo ir įtariamojo kūno tyrimas (ekspertizė), įvykio vietos apžiūra, parodymų patikrinimas vietoje, daiktų apžiūra, tyrimas, nukentėjusiojo ir įtariamojo psichinės būklės ekspertizės. Atliekant šiuos veiksmus pareigūnai neretai nesilaiko baudžiamųjų įstatymų reikalavimų ir padaro klaidų.

Rengiant išžaginimo ir seksualinio prievartavimo tyrimo metodines rekomendacijas ir siekiant užtikrinti tokių rekomendacijų efektyvumą turi būti remiamasi teisės normomis, nusikaltimų tyrimo analize, mokslu.

РЕЗЮМЕ

Методика расследования изнасилования и сексуального насилия и перспективы её совершенствования

Investigation Methods and their Development in Rape and Sexual Assault

Уголовная ответственность за сексуальное насилие в Литве предусмотрена только в 2003 году. В том же году изменен состав изнасилования. Методика расследования этих преступлений в криминалистической литературе подробно рассмотрена не была.

В этой работе проанализированны и предложены уголовно - правовая и криминалистическая характеристики изнасилования и сексуального насилия, знание которых позволяет правильно оценить, квалифицировать эти преступления, успешно планировать расследование.

Рассмотрев особенности раскрытия и расследования этих преступлений предложены основные типовые следственные ситуации (преступник и потерпевший знакомы или не знакомы) и основные типовые следственные версии (изнасилование и/или сексуальное насилие было совершено или не было совершено). Конкретные следственные действия производятся в зависимости от сложившейся следственной ситуации и выдвинутых версий.

Расследуя эти преступления чаще всего производятся такие следственные действия: допросы свидетелей, преступников, потерпевших, судебно - медицинское обследование (экспертиза) потерпевших и преступников, осмотр места происшествия, проверка показаний на месте, осмотр, исследование предметов, экспертиза психологического состояния потерпевшего и преступника. Производя эти следственные действия должностные лица нередко не придерживаются требований уголовного закона и допускают ошибки.

Подготавливая методические рекомендации расследования изнасилования и сексуального насилия и нужно опираться на правовые нормы, анализ расследования преступлений, науку.

Literatūros sąrašas

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147);
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741);
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 149, 150, 151, 162, 260, 265, 266, 307, 308, 309 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 151(1) straipsniu įstatymas//Valstybės žinios, 2006. Nr. 77-2961.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341);
5. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.garweb.ru/project/law/doc/10008000/10008000-001.htm>>;
6. Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424>>;
7. Estijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1332&more=1&c=1&tb=1&pb=1>>;
8. Baltarusijos Respublikos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242720>>;
9. Ukrainos baudžiamasis kodeksas. [žiūrėta 2007 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243122>>.

Specialioji literatūra

10. ABRAMAVIČIUS, A., et al. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius, 1998;
11. BURDA, R., KRIKŠČIŪNAS, R., LATAUSKIENĖ, E., MALEVSKI, H., MATULIENĖ, S. Kriminalistikos taktika ir metodika. Vilnius, 2004.
12. GARMUS, A., KURAPKA, E., CĖPLA, A. Teismo medicina. Vadovėlis. Vilnius, 2000.
13. GARMUS, A., CHVATOVIČ, G. DNR tyrimų laboratorijos galimybės. Teisės problemos, Nr.3, 1994;
14. GODA G., et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius, 2003;
15. GORBATKOV, A. Kontrabandos tyrimas: daktaro disertacija. Vilnius, 2005;
16. JUŠKEVIČIŪTĖ, J. Nusikaltėlio profilio sudarymas – naujas netradicinis nusikaltimų tyrimo metodas. Jurisprudencija, Nr. 43 (35). 2003,

17. KUCONIS, P. Nusikaltimų finansams, tiriamų sumarinio proceso tvarka, kriminalistinė charakteristika ir įrodinėtinos aplinkybės// Kriminalistikos ir teismo ekspertizės problemos. Mokslo darbų rinkinys. – Vilnius, 1996.
18. KUCONIS, P. Nusikaltimų tyrimo metodikos raidos perspektyvos. Teisė, 1993, nr. 27.
19. KURAPKA, E., et al. Kriminalistikos technikos pagrindai: vadovėlis. Vilnius, 1998;
20. NOCIUS, J. Nusikaltimai žmogui. Mokomoji priemonė. Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
21. PALSKYS, E., KAZLAUSKAS, M., DANISEVIČIUS, P. Kriminalistika: vadovėlis. Vilnius, 1985;
22. Белкин. Р. С. Криминалистика (Краткая энциклопедия). Москва, 1993.
23. Криминалистика// Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1990.
24. Криминалистика / Под. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2005.
25. Криминалистика / Под. ред. Р. С. Белкина. Москва, 2003.
26. Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва, 1994.
27. Криминалистика / Под. ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва, 1993.
28. Криминалистика / Под. ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. Санкт-Петербург, 2001.
29. Криминалистика / Под. ред. А. Г. Филиппова. Москва, 2000.
30. Криминалистика социалистических стран// Под. ред. В. Я. Колдина. Москва, 1986.

Praktinė medžiaga

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. spalio 2 d. nutartis b.b. pagal nuteistųjų A.Š. ir K.R. kasacinius skundus, Nr. 2K-580/2007, kat. 1.2.7.1. (S).
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis b.b. pagal nuteistojo R.P. kasacinį skundą, Nr. 2K-725/2007, kat. 1.2.7.7. (S).
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis b.b. pagal nuteistojo K.S. kasacinį skundą, Nr. 2K-670/2007, kat. 1.2.26.1. (S).
34. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-84 2004;
35. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-86 2004;
36. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-138 2004;
37. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-169 2004;
38. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-172 2004;
39. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-176 2004;
40. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-180 2004;
41. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-189 2004;
42. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-206 2004;

43. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-227 2004;
44. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-292 2004;
45. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-299 2004;
46. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-325 2004;
47. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-348 2004;
48. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-361 2004;
49. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-473 2004;
50. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-52 2005;
51. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-157 2005;
52. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-64 2006;
53. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-90 2006;
54. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-103 2006;
55. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-136 2006;
56. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-210 2006;
57. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-232 2006;
58. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-39 2007;
59. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-59 2007;
60. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-60 2007;
61. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-121 2007;
62. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-147 2007;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“. Teismų praktika. Nr. 22. Vilnius, 2004.